MÜÜRILEHT

NÜÜDISKULTUURI HÄÄLEKANDJA

SAJA KOLMAS NUMBER : JAANUAR 2021

HIND 2€

9 772346 662013

JUHTKIRI

MÜÜRILEHE VISIOON UUEKS AASTAKS (JA EDASPIDI)

Foto: Ken Mürk

Uue aasta alguses on ikka tavaks panna kirja soove ja lubadusi – juba on käidud läbi tulest ja veest, äkki saabub oodatud õnn viimaks ka meie õuele! Nagu ikka, lubame olla ka tänavu tublimad, hakkajamad jne. Hea on see, et sinna, kuhu suunata tähelepanu, tulevad üldiselt ka tulemused. Pahem pool on aga asjaolu, et tavaliselt võtab edu saavutamine aega palju kauem kui napp aasta. Inimene ja ühiskond koos temaga ei muutu päevapealt, aga ajapikku toimub areng küll, tuleb lihtsalt olla kannatlik ja järjekindel. Üsna sarnane lugu on ka ajalehe või mille tahes muu tegemisega – üleöö üle oma varju ei hüppa, aga julgus unistada on siiski edasiviiv jõud. Niisiis, head lugejad, lubage meil panna kirja mõned soovid ja lubadused, millega me uuele kümnendile vastu astume.

Kutsusime mööd unud aasta kevadel Müürilehes ellu pikkade artiklite ehk nn ankurlugude formaadi, mille eesmärk on süvitsi analüüsida ja avada ühiskonnas parasjagu olulisi teemasid ning nähtusi. Nii kirjutasime aprillis ärevatest nädalatest kultuuriväljal, novembris muutuvatest ideaalidest moetööstuses ja detsembris vaimse tervise abi kättesaadavusest Eestis. Suvekuudel luges meie kaasautor **Sanna Kartau** osalusekspermendi korras ainult Uute Uudiste ja Objektiivi portaale, millest sündis oktoobrilehte artikkel „Neli kuud konservatiivide kaisus". Jätkame sama suunaga jõulisel ka sel aastal. Toimetuse jaoks on nende lugude tegemine praegu üks suurim väljakutse ja õppimiskoht ning siinkohal tuleb meile kasuks targemate ja kogenenumate nõu. Plaanime teha ankurlugude vallas tänavu koostööd teiste meediaväljaannetega ning kõnetada nendega seeläbi palju suuremat lugejaskonda kui seni.

Lisaks plaanime panna eesolevatel aastatel rohkem rõhku keskkonnateemade kajastamisele – ennekõike jätkusuutlike keskkonnapoliitikate edendamisele ja ka inimmõõtmelise linnaruumi ning kestlikult kahanevate väikelinnade arenguvõimalustele. Meie eesmärk on, et eestlaste jaoks kultuuriliselt tähtis loodust hoidev mõttelaad jõuaks ka avaliku ja erasektori otsustesse ning et Eesti oleks üle maailma esirinnas nii oma uenduslike lähenemistega keskkonnahoius kui ka loodusressursside kasutamisega. See on paraku miski, mida ükski siinne valitsus pole suutnud veel ellu viia ja milles jääb sageli ka ettevõtjatel puudu visioonist ja uendusmeelsusest. Emotsioone on keskkonnateemade ümber palju, lahendusi paraku ette näidata vähe. Me kõik tahame, et Eesti oleks koht, kus on võimalik nautida metsikut loodust ja puhast keskkonda – puutumatuid metsi, rabasid, värsket õhku, puhast vett ning kohalikku jätkusuutlikult kasvatatud toitu. Kanname üheskoos hoolt selle eest, et nende ressurssidega käidaks ümber vastutustundlikult ja et need oleksid olemas ka järeltulevatele põlvedele.

Samal ajal on meie jaoks oluline, et paljude inimeste igapäevane elukeskkond linnaruumis toetaks vaimset heaolu, soodustaks füüsilist aktiivsust ja pakuks mõnusaid kohti, kus veeta aega omaette või koos teistega. Niisamuti see, et elu väljaspool suuremaid linnasid poleks halvemus, vaid, vastupidi, võimaldaks linnaelule alternatiivi rahulikuma, soodsama, kompaktsema, looduslähedasema, ent samal ajal kättesaadavate teenustega elukeskkonnana. Nende eesmärkide saavutamiseks on vaja julgeid visioone, julgustavaid edulugusid, suures plaanis mõtlemist ja väärtushinnangute muutumist.

Jätkame ka ajastule omaste nähtuste mõtestamise ja konteksti paigutamise ning nüüdiskultuuri, loovuse ja harituse populariseerimisega Eesti ühiskonnas. Müürilehe toimetuse eesmärk on olnud juba alustamisest saati kasvatada (kultuuri)ajakirjandusse peale noort lugejas- ja autorkonda. Meil on hea meel, et nii mõnedki meie kaasautoritest on siinsetelt veergudelt tuule tiibadesse saanud ja võtavad sõna kõigis Eesti suuremates ning väiksemates meediaväljaannetes. Adume, et Müürileht on suuresti põlvkondlik väljaanne, aga seda enam oleme võtnud prioriteediks kaasata tulevatel aastatel teadlikult uut pealekasvavat põlvkonda ning avada lugejatele väärtusi ja nähtusi, mis on nende jaoks ühiskonnas olulised.

Ja viimaks – eelmisel aastal lubasime endale, et arendame oma digivõimekust ja -väljundeid, ning seadsimegi lõppenud digikultuuri aasta raames sisse Müürilehe iganädalased uudiskirjad ja uuendasime ka oma veebiväljaannet, mille panime üles mööd unud aasta viimastel päevadel. Lisaks värskemale ilmele ja paindlikumale kujundusele on seda nüüd ka nutitelefonist märksa mugavam lugeda. Ühtlasi leiad meid toetamiskeskkonnast Patreon aadressil *patreon.com/muurileht*, kus saad panna õla alla meie autoritasudele, et meil oleks võimalik teha rohkem väärt ajakirjandust ja arendada jõudsamalt eespool kirjeldatud suundi. Meie eesmärk on, et 2022. aasta lõpuks on Müürilehel veebiväljaande keskeltläbi 20 000 igakuise lugeja kõrval ka 1500 paberlehe tellijat ja 1000 püsitoetajat Patreonis – see võimaldaks meil kirjutada ja avaldada iga kuu vähemalt poole rohkem lugusid kui praegu. Aga mis siiski peamine, oleme tänulikud, et oled olnud meiega – lugeja, autori ja tellijana. Ilma kaasamõtlejateta ei eksisteeriks ühtki väljaannet ja kõige väärtuslikum ressurss on seesama tähelepanu, millest alustasin ka oma mõtteavaldust. Suunakem siis seda omavahel kokku hoides sinna, kuhu soovime, et Eesti ühiskond edaspidi liiguks.

Helen Tammemäe, peatoimetaja

Esikaane illustratsioon: Jaan Rõõmus

Müürileht on keskkonnasõbralik trükis, mille tootmisprotsessis on kulutatud vähe energiat, kasutatud minimaalselt keskkonda saastavaid kemikaale ning arvestatud maailma metsade keskkonnasõbraliku, sotsiaalselt õiglase ja majanduslikult elujõulise majandamisega.

NORDIC SWAN ECOLABEL
Trükitoode
4041 0820

TOIMETUS

Helen Tammemäe	peatoimetaja	helen@muurileht.ee
Henri Kõiv	tegev- ja sotsiaaliatoimetaja	henri@muurileht.ee
Mariliis Mõttus	elustiili- ja muusikatoimetaja	mariliis@muurileht.ee
Maia Tammjärv	kirjandus- ja teadustoimetaja	maia@muurileht.ee
Aleksander Tsapov	kultuuritoimetaja	aleksander@muurileht.ee
Pille Sepp	keeletoimetaja	pille@muurileht.ee
Tanel Mütt	müügi- ja reklaamijuht	tanel@muurileht.ee

Makett/kujundus: Madis Katz
Illustraatorid: Andrei Kedrin, Ann Pajuväli, Jaan Rõõmus, Liisa Kruusmägi, Lilian Hiob, Maris Tammer, Stella Salumaa, Vahram Muradyan, Villem Roosa
Fotograafid: Aleksander Kelpman, Janis Kokk, Ken Mürk, Priit Mürk, Renee Altrov, Tõnu Tunnel

KOLLEEGIUM: GUSTAV KALM, PIRET KARRO, MARGUS KIIS, KEITI KLJAVIN, AHTO KÜLVET, KAISA LING, ELLEN MACKAY, SILLE PIHLAK, BERK VAHER, KEIU VIRRO

VÄLJAANDJA: SA KULTUURILEHT

TOETAB KULTUURIMINISTEERIUM

TRÜKK: PRINTALL · TIRAAŽ: 3500

JÄLGI MEID
@Muurileht

SAADA MEILE

Uudiseid ja pressiteateid: *uudised@muurileht.ee*

Kirju, heliplaate, raamatuid ja muid väljaandeid Müürilehe aadressile Voorimehe 9, 10146 Tallinn

Müürilehele pakke saates palume märkida adressaadiks kindlasti „Müürileht".

KAASAUTORLUSEST

Müürileht ootab kaastöid, milles on ajakohased ideed ja nende veenvad põhjendused; mis on kirjutatud loetavas eesti, vene või inglise keeles; milles ei leidu arutut idiootsust, vaid troonib silmapaistev mõtteselgus. Palavalt oodatud on artiklid ühiskonna, kultuuri, teaduse ja laiemalt elu kohta. Toimetus jätab endale – iseenesest mõista – õiguse valida, millised tekstid avaldatakse. Aga kuna määrav ei ole ainult tekst, on tervitatud ka illustratsioonid, fotod, koomiksid, plakatid ja muud ajaleheformaati sobivad väljendusvormid! Kaastööga seoses võta ühendust mõne meie toimetajaga.

TOETA MÜÜRILEHE VÄLJAANDMIST

Telli Müürileht püsilepinguga 1.80 € eest kuus: *tellimine.ee/muurileht*

Reklaami Müürilehes: *muurileht.ee/reklaam*

INFO TELLIJATELE

Müürilehe levi korraldab Express Post. Kui värske leht õigel ajal kohale ei jõua, siis võta ühendust Express Posti klienditeeninduskeskusega telefonil (+372) 617 7717 või kirjuta aadressil *tellimine@expresspost.ee*.

SISUKORD

SISUKORD

SOTSIAALIA
Mustvalguse aeg – *Rein Raud* [5–6]
21. sajandi kurjuse märgid – *Robert Varik* [12–13]
Annetamiskultuuri arengutest – *Urmo Kübar* [24–25]

PERSOON
Intervjuu Joonas Hellermaga – *Mariliis Mõttus* [7–10]

KESKKOND
Viiskümmend rohelise varjundit – *Margot Roose* [11]
Valedega müüdav reaktor – *Madis Vasser* [14]

SUBKULTUUR
Sissevaade *maker*-liikumisse – *Jiří Krejčí* [15]

LINNARUUM
Mis andmete põhjal ehitada tarka linna? – *Kristi Grišakov* [16–17]
Tallinna ruumilisest iseloomust – *Carl-Dag Lige* [18–20]

SKEENE
Kiirkohting: Kai Lobjakas [17]
DJ-ankeet: fs [34]

KÜBERILM
Vestlusakendest avanevaid vaateid – *Saara-Liis Jõerand* [21]

TEADUS
Vestlus intuitsioonist – *Jaan Aru ja Maia Tammjärv* [22–23]

POLIITIKA
Donald Trumpi viimased päevad – *Triinu Pakk* [26]

TEATER
Intervjuu Jan Teevetiga – *Aleksander Tsapov* [27–29]

KUNST
Teaduskunstist – *Peeter Kormašov* [30–31]

FILM
Colombia koomiksifännist hinnatud Eesti filmitegijaks – *Kaspar Viilup* [32–33]

ARVUSTUSED
Uued plaadid [35]
Herman Cati „Postinfotehnoloogia ehk Maailm rakutasandil" – *Taavet Kase* [36]

PROOSA
Alati ei saa hästi minna – *Anne Vetik* [38]

Marten Kuningas

Marten Kuningas on eelkõige tuntud lauljana. Sel kevadel näeb aga ilmavalgust tema esimene luulekogu „Sabata koma".

lahkus lahkus

väsinud puhkusest
söömingust näljas
tuttav mu sees on kõik
kuid siiski endast väljas
joobunud janust
luksusest vihane
kihiti pilvedes
kihiti lihane

vaiki kui needus, mis uhuti pinnale
turgude mahladest sööti jäänd linnale
haukuma klähvima ilana voolama
havile koha tuumatalvedeks soolama

tuntav või tundmatu
paigal ei püsi
alati liigub
nime ei küsi
kuuldud või kuulmatu
käratas vaikus
jõgede mühas inimmokkigi maikus

ajuke külmunud selveri letis
lühkari kahinal kael kuldses ketis
visates huupi
vältides silmi
sajaga kuupi
laenama filmi

kohal

õrnalt hõljusin maastike kohal
äkitselt ärkasin hommikukiires
siidkardina servi mu nägudel vohas
kuplite tippe, kuid sündsuse piires

ma olen, ma kõnnin, ma räägin ja näen
ajuti tajun neid sisekontuure
neid otsivad jalad, neid otsivad käed
mis ootavad otsust ja koguvad tuure
liig sageli kombates pimedaid kuure
kuid sealt nad ei leia kunagi muud
kui vigaseid näpitsaid, ämbreid ja hiiri

siis valjeneb haigutus, avaneb suu
mis koopasse pillutab valguse kiiri
ehk jälle saan hõljuda maastike kohal
ehk aru siis saan
ma olengi kohal

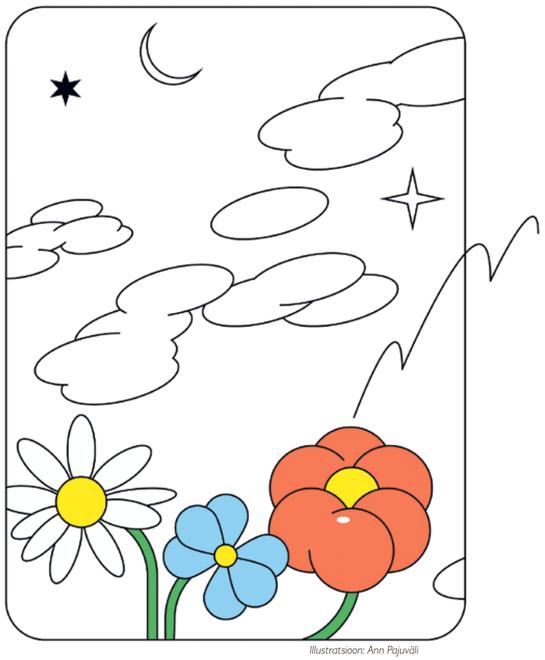

Illustratsioon: Ann Pajuväli

38,7%

Nii suur osa tööga hõivatud inimestest käib Eestis iga päev tööl ühissõidukiga, jalgrattaga või jalgsi.

VIIMASEID KOLOSSE

Mai kultuurikeskus Pärnus, üks viimaseid nõukaaegseid kultuurimonoliite, paistab olevat leidnud endale viimaks enampakkumisel uueks isandaks OÜ Capital Milli. Seda, mis sellest 80ndate ufolikku dolomiitarhitektuuri esindanud hoonest saab, teab vaid tulevik.

Amortiseerunud Mai kultuurikeskus Pärnus.
Fota: Urmas Luik / Pärnu Postimees

TORMIJOOKS KOLMANDASSE SAMBASSE

Samal ajal kui aastat markeeris sõda II pensionisamba pärast, jooksid tuhanded inimesed endale enne aasta lõppu kolmandat sammast vormistama, kuna sedasi on tagatud sambast raha varasemal väljavõtmisel (alates 55. eluaastast) madalam 10% tulumaksumäär. Need, kes pole pensionireformi seadusega kas kursis või jokutasid niisama, saavad vormistada endale kolmanda samba ka edaspidi, aga siis on võimalik pensioniraha soodustingimustel välja võtta alles alates 59. eluaastast.

NÄGEMISENI, LONDON

Viimased 15 aastat oli London see Euroopa metropol, mis Eesti noori – kunstitudengitest sommeljeede ja pintsaklipslasteni – vastupandamatu londiga endasse imes. Keeleliselt ligipääsetava Londoni suurlinna tuled lubasid kõigile majanduslikult ja kultuuriliselt midagi, isegi kui tegelik elu kujunes igaveseks *flatshare*'iks halvasti kõetud ja mistraga kaetud toas. Nüüd, mil Suurbritannia on haakinud end lahti Erasmuse vahetusprogrammist ja oleme sisenenud taas töölubade ajastusse, võib oodata ka Eesti noorte emigratsioonimustrites muutusi.

JAAK JOALA MONUMENT

Viljandisse püstitati pärast hirmsaid valuoigeid ja vastuallkirjade kogumist Jaak Joala interaktiivne skulptuur. Roostevabast reklaamitulbast kui sarkofaagist väljatungiva pronks-Joala arsenalis on mitukümmend tuntud viisijuppi, mis hakkavad lähedalseisjale reageerides mängima. Skulptor Mati Karmini ja Helir-Valdor Seederi ajurünnaku tulemusel sündinud värviliste neoontulukestega estraadipost sai Viljandi linnalt kiirustatud konkursiga 50 000 eurot ning polariseerib ilmselt Jaak Joala fännid igavesest ajast igaveseks kahte lepitamatusse leeri.

VAHEALADE KUNSTNIK JEVGENI ZOLOTKO

Möödunud, katkestustega kunstiaastat jäi tugevalt markeerima Jevgeni Zolotko kunst. EKKMis, Tallinna Kunstihoones ja Tartu Kunstimuuseumis eri kooslustes näitused avanud Zolotkot tõsteti õigustatult esile ka mitmetes kunstiaasta kokkuvõtetes, kuigi leidus ka etteheitjaid – tema esitatu oleks justkui igav või akommunikatiivne. Kiiretele kommunikatsiooniafektidele tuginevas ühiskonnas on arusaadav, et mustvalged mittenarratiivsed videod, halliks võõbatud hobusevagun, tsemendikotid või puruks pekstud ja siis uuesti kokku klopsitud arhailine redel on kui ajastu voolust väljaspool hulpivad tööd. Aga siis võiks ju küsida, et mida te soovite? Monotoonsest kõikelubavusest pulbitsevas ja virtuaalsusest üleujutatud maailmas, mida me peame praegu oma olemise kojaks, on just nimelt vajaka zolotkolike hallide toonide intensiivsest kiirgusest ja raskete installatsioonide lohutavast füüsilisusest. Zolotko toob kuuldavale nähtamatute sosinad ja paljastab mittemõistetute varjatud pilgud. Kui see tekitab ebamugavust, siis õigusega.

Jevgeni Zolotko oma installatsiooni „Ohverdus" ees tänavu kevadel EKKMi hoovis.
Fota: Madis Veltman / Postimees Grupp / Scanpix

PUHAS KULD:
Paweł Pawlikowski dokumentaalfilmid Vimeos

Kaader Paweł Pawlikowski 1991. aasta dokumentaalfilmist „Dostoevsky's Travels"

Poola režissöör Paweł Pawlikowski on tuntud eelkõige oma auhinnatud mängufilmide „Ida" ja „Külm sõda" poolest, kuid 90ndate alguses tegi ta BBCs mitu ajastu vaimu täpselt portreteerivat dokumentaalfilmi, mida on võimalik tema Vimeo kontol tasuta vaadata. Seal seiklevad nii Saksamaale mersut ostma minev Dostojevski aferistlik järeltulija, kruiisilaevaga mööda Volga jõge poliitkampaaniat tegev populist Vladimir Žirinovski kui ka oma Moskva paneelmaja korteris kõrivähi tõttu robothäälega rääkiv kultuskirjanik Venedikt Jerofejev.

SEAPÕIS

Head uut aastat, tuleviku-uurijad! Müürilehe oraaklil on presenteerida teile väike trend alles oma nägu otsivast saabuvast. Kui arvate, et tuleb valge metallhärja aasta, siis eksite. Tuleb mõistagi valge vaktsiinihärja aasta. Sellised nimed nagu Nublu, Pluuto või Liis Lemsalu asenduvad uute kodustatud nimedega Pfizer, Moderna, AstraZeneca ja Sputnik V. Laulusõnade asemel õpime kõik üheskoos ära, mis temperatuuril peab vaktsiini hoiustama. Vestlused keerlevad eelkõige selle ümber, kes on millist vaktsiini proovinud, kas süst oli kaif ja mis kogustes vaktsiini tarvitati. Üheks lahendamatuks valuteemaks saab loomulikult ka õiglust puudutav. Kas vaktsiini tootmisel on kasutatud lapstööjõudu? Kas vaktsiin on vegan? Miks saab soetada jänkide, aga mitte venkude vaktsiini? Ja nii edasi. Kusagil suve hakul tekib ka uus sotsiaalmeedia trend, kus inimesed püüavad öelda kiiruse peale „vaktsiin, vaktsiin, vaktsiin, vatskiin, vasiin, saviin, tsiin, tsiin, niin, viin, viin".

MUSTVALGUSE AEG

Ühiskondi laastavate keeruliste probleemidega toimetulemiseks on vaja nüansirohket arusaamist vastuolulisest tegelikkusest ning kollektiivset lähenemist. See pole aga nende huvides, kelle kätte on koondunud selle maailma võim ja ressursid.

Kirjutas **Rein Raud**, illustreeris **Jaan Rõõmus**

Üks XX sajandi kõige olulisemaid täppisteaduslikke murranguid oli kindlasti **Kurt Gödeli** tõestus väitele, et toimiv aritmeetiline süsteem peab tingimata sisaldama vastuolu. Täpsemalt öeldes on vastuoludeta süsteem ebatäielik. See tähendab, et tema abiga ei ole võimalik tõestada kõiki arvude kohta käivaid tõdesid. Esimese hooga tundub see väide olevat mõistusevastane: kuidas nii, arvud, need kõige abstraktsemad üleüldises kasutuses olevate ideede seas, ei allugi siis ühtsele loogilisele süsteemile? Ja kui nii, siis mida veel inimesest ja ühiskonnast arvata?

Aga matemaatika on rääkinud. Tegelikkus on alati keerulisem kui mis tahes kirjeldused ja mudelid, mida suudame tema kohta luua. Sisuliselt väga sarnase väite on esitanud ka **Juri Lotman** kunstilise teksti olemust analüüsides. Lotmani järgi on kunstiline tekst selline, mis ei allu kunagi täielikult ühele tõlgendusviisile. Iga kunstiline tekst on mitmetasandiline, ning see, mis toimub ühel tasandil, ei ole tingimata haaratav samade vahenditega ega samadel eeldustel, mis toimivad teisel.

Just selliselt võiksime tegelikult näha ju ka kogu loodust, kogu universumit, ja iseendid selles – mis sellest,

Rein Raud on kirjanik ja laialdaste akadeemiliste huvidega õpetlane, üheksa romaani ja rohkem kui kümne muudes žanrites raamatu autor, kes on lisaks tõlkinud (põhiliselt luulet) jaapani, itaalia, saksa, leedu ja mitmetest teistest keeltest.

jätkub >

< eelneb

et me ei ole mu meelest ei kunstniku looming ega märgid, mis peaksid väljendama mõnd kõrgemate sfääride puhast tõde, ehkki mõni usub ka niimoodi. Ka meie oleme vastuolulised ja mitmetasandilised, alati ja paratamatult. Inimene on korraga bioloogiline, sotsiaalne ja kultuuriline olend, ja need kolm ei pruugi tingimata joonduda ühes suunas. Vähe sellest – iga tasand on omakorda vastuoluline, maks ei pruugi sugugi rõõmustada selle üle, mis ajule hoogu annab, ja inimene võib korraga olla ligimesearmastuse ja ligimesevihkamise usku, ilma et ta ise oma vastuolulisust üldse aduks.

Ja veel enam kehtib see muidugi ühiskonna kui kollektiivi kohta. Suurem osa sellest, mida inimkond on oma olemasolu jooksul head teinud, on saanud teoks tänu sellele, et me ei ole kõik ühesugused – et meil on erinevad oskused, huvid, kalduvused, vaated ja iseloomujooned, mis omavahel põimudes ja särtsudes on innustanud ning inspireerinud meid tegudele, mille tulemusi me ühiselt naudime.

Loomulikult ei allu see kooslus lihtsale kirjeldusele. Iga mudel peab jätma arvesse võtmata mingeid üksikasju, mis võivad aga terviku seisukohalt olla vägagi olulised. Väga pisike mürgiprotsent võib muuta joogivee kõlbmatuks, seetõttu ei ole 99% teemast kattev kirjeldus sugugi alati piisavalt täpne.

Aga mida täielikum on kirjeldus, seda ressursimahukam on tema loomine ning seda rohkem aega ja süvenemisoskust ta nõuab. Võistluslikus maailmas, kus kiirus, odavus ja võimalikult kohe mõõdetav tulemuslikkus – teisisõnu efektiivsus – on edu eeldused, võib nüanssidest loobumine tunduda parim strateegia. See pole mitte niivõrd tõejärgne, kuivõrd mustvalguse aeg. Mustvalge seljatab värvid, kujuteldav puhtus tegeliku segasuse. Hakkab tunduma, et kui toimiva loogika on ühtne kõikjal, siis on ka parima saavutamine kõigi käeulatuses. Mis sest, et selline vaade on karjuvas vastuolus kogetud maailmaga.

EFEKTIIVSUS EI OLE EFEKTIIVNE

Kui vaatame natuke sügavamale, siis paistab ju välja, et kui mitte kõik, siis vähemalt väga suur osa meie ajastu probleemidest tuleneb ühest ja samast allikast – asjaolust, et järjest suurem hulk kogu maailmas leiduvatest ja kõigi inimeste kokku loodavatest ressurssidest on järjest väiksema hulga inimeste käsutada. Veel enne kui arvamustes, on polariseerumine käivitunud võimalustes. Ressursside koondumine hõlmab peaaegu kõike, see algab loodusvaradest ja lõpeb kõigi argielu pisiasjadega. Tihti toob mõne majandusharu vabastamine turuloogikale kaasa hoopis suurema, riikideülese kontsentratsiooniastme, mille kasusaajate huvi on teenida tulu, mitte täita endale varem asetatud ülesandeid – võtkem näiteks kas või posti- ja teleside. Ja ka kogu protsessi kirjeldama kutsutud ja seatud ajakirjandus on kogunenud üle ilma suurtesse meediamajadesse, mis on sageli ise osa muude ärihuvidega kontsernidest.

Tänapäevase kapitalismi loogika – mis ka aastal 2020 kuskile ei kadunud – ei salli enam ammu seda sõltumatut väikeettevõtjat, kes aitas tal kunagi aristokraatiapõhise süsteemi alistada. Sõltumatust väikeettevõtjast on saanud nüüdseks tihti peaaegu samavõrra suurkorporatsioonide diktaadile allutatud mutrike, nagu seda on palgatööline, kusjuures tihti on ta isegi halvemas olukorras, sest süsteem on oma käed tema muredest puhtaks pesnud.

Kes on supermarketi kassapidaja, kes peab istuma oma tööpostil mähkmetes, sest talle ei ole ette nähtud isegi WCs käia, aga oma ravikindlustuse peab ta tasuma ise kui füüsilisest isikust ettevõtja? Seaduse ees samasugune kapitalist nagu mõne uue Eesti eduloo peategelane. Ja kui ühed kapitalistid eluheitluses teistele alla jäävad, siis on seda raskem ette kujutada tugevate halastamatu enesekehtestamisena õigusteta jäetud nõrkade arvelt – õigused on ju kõigil võrdsed. Ent ometi on valdav enamik sõltumatuid väikeettevõtjaid varem või hiljem sunnitud müüma oma töökoja, rõivabrändi, IT-rakenduse või poe suurele kontsernile, mille reeglite järgi ta siis ise tööle peab hakkama, kui teda seal enam üldse sallitakse.

Sellises olukorras laotub üle kogu maailma efektiivsuse diskursus, mis näeb vastuolusid ja kohalikke omapärasid segavate, lahendamisele kuuluvate probleemidena. On arusaadav, et inimesed, kelle eluilma kangakoed seeläbi puruks rebitakse, kaotavad usalduse kõige üleilmse ja globalistliku vastu, ehkki nad poleks iial nõus loobuma hüvedest, mille seesama globalistlik areng on nende eludesse toonud. Piltlikult öeldes võib väikepoodnik kiruda kontserni, mis talle kuklasse hingab, aga oma isiklikud ostud teeb ka tema ikka internetikaubamajades, mitte naabrite kauplustes, kus valik on väiksem ja hinnad kallimad.

KUI USALDUS KAOB, SIIS KAOB KA ÜLEJÄÄNU

Ja siit jõuamegi järgmise meie ajastut iseloomustava suure probleemi juurde. Maailm, milles me elame, on muutunud nii keeruliseks, et on vaja vähemalt kolme kõrgharidust, et temast iseseisvalt nii hästi aru saada, et oma eluga toime tulla. Tehnoloogiline ruum uueneb nii peadpööritava kiirusega, et ainult lapsed ja professionaalid suudavad sellega kaasas käia. Üleilmsed poliitilised ja majanduslikud protsessid mõjutavad elu ka põikpäises metsatalus. Samuti on meie olemine peensusteni reguleeritud juriidiliselt, ja hoia alt, kui ei pane tähele mõnda ptiikirjas lepingule lisatud punkti. Nii et peab olema väga ettevaatlik. Alati, kõikjal.

Tegelikkus on alati keerulisem kui mis tahes kirjeldused ja mudelid, mida suudame tema kohta luua.

Aga päris ilma usaldamata ei saa. Ma pean usaldama meistrit, kes parandab mu kodumasinaid, ma pean usaldama arsti, kes määrab mulle ravimeid. Aga mis siis, kui masinad ikka ja jälle rikki lähevad? Kas asi on viletsas masinas või meistris? Või mida arvata Saksa ravimifirmade reklaamplakatitest mõne perearsti kabineti seinal – ja päevitusest tema näol talvisel ajal, kui lehes on just olnud juttu „koolitustest" soojadel maadel koos kohustusega teatava meditsiinilise kraami müüki edendada? Ma pean usaldama oma panka ja oma valitsust – aga mida teha siis, kui loen lehest, et rahvusvaheliselt on mu pank uurimise all seoses rahapesuga? Või kui peaminister suudab harva moodustada lause, mis midagi tähendab, samas kui valitsuse tegelik juht jääb pidevalt valetamisega vahele? Või justiitsminister teatab, et ta valib ise, milliseid talle pandud ülesandeid ta täidab, milliseid mitte – ja kuna näiteks kooseluseaduse rakendusaktide väljatöötamine on talle isiklikult vastukarva, siis ta lihtsalt ei tee seda? Milleks mulle üldse selline valitsus, mis näeb pandeemia kõrgpunktis oma põhilise ülesandena eri inimgruppide vastastikuse vihkamise õhutamist riiklike vahenditega? Lihtsalt seetõttu, et nii sai kunagi kirja pandud koalitsioonilepingusse.

Suurem osa sellest, mida inimkond on oma olemasolu jooksul head teinud, on saanud teoks tänu sellele, et me ei ole kõik ühesugused.

Suurim kuri, mida populismilaine (ja selle telgitagused niiditõmbajad, ei saa ma paranoiliselt lisamata jätta) on tänapäeva ühiskonnale teinud, ongi ühiskonda koos hoidva usalduse järjekindel õõnestamine. See hinnang kõlab nüüdseks arvatavasti juba kulunult, aga kõige võikam ongi, et see näib olevat süsteemne, eesmärgipõhine tegevus. Sest kui polariseerumine jõuab punkti, kus ma ei usalda oma arvamusest erinevat lihtsalt seetõttu, et seda esitab inimene, kes on teisel pool mõnda kujuteldavat veelahet – ideoloogilist, usulist, rahvuslikku, varanduslikku, soolist, orientatsioonilist või millist iganes –, siis ei ole enam võimalik mingi sisuline dialoog, igasuguse koostegevuse eeldus, mis võiks ressursside koondajaid ohustada.

Võistluslikus maailmas, kus kiirus, odavus ja võimalikult kohe mõõdetav tulemuslikkus – teisisõnu efektiivsus – on edu eeldused, võib nüanssidest loobumine tunduda parim strateegia.

Aga avaliku diskussiooni fragmenteerumine ei ole polarisatsiooni vastand, vaid selle kaasnähtus. Kui vaadelda tänapäeva ühiskonna „usaldusvälja", siis näeme ju, et seal kerkib pidevalt esile uusi tegijaid, kes vanade autoriteeti alla kisuvad, ehkki midagi sisuliselt veenvat asemele ei paku. Nõnda ongi kujunenud välja olukord, kus inimene kaldub instinktiivselt usaldama allikat, mis räägib seda, mida tema kuulda tahab.

LIHTSAID LAHENDUSI EI OLE

Ma ei väsi vist kunagi tsiteerimast ameerika irvhammast **Henry Louis Menckenit**, kelle järgi igale keerulisele probleemile leidub alati lahendus, mis on selge, lihtne ja vale. Kui miski on kindel, siis see, et niisuguste lahendustega tänapäeva maailma ees seisvaid probleeme ära ei lahenda. Kohe kindlasti ei aita mõne inimgrupi likvideerimine, seda on korduvalt proovitud ja alati on läinud halvemaks. Ei tööta ka mõne ühiskondliku institutsiooni põlemapanek, samal põhjusel. Pealegi on kõik need institutsioonid loodud kunagi mõne probleemi lahendamiseks ja kui nad selle ülesandega enam toime ei tule – või ei taha seda täita –, siis see ei tähenda, et probleem ise oleks ära kadunud.

Praegu, antropotseeni ajastul peame kurbusega tõdema, et suurem osa maailma probleemidest on meie, inimeste endi tekitatud ja suuresti ka omavahel seotud. Keskkonnakatastroofil on oma osa nii pandeemias kui ka uues rahvaste rändamises, viimane on põhjustanud mitmel tasandil kultuurikonflikte ja need omakorda teravdanud sotsiaalse ebaõigluse tajumist.

See, kas meil õnnestub kollektiivselt selle kõigega toime tulla, on üldse väga suur küsimus, aga kui õnnestub, siis just nimelt kollektiivselt. See omakorda eeldab võimet ületada polariseerumine, on vaja sellist ühiskonna kui terviku toimimise mudelit, mis toetabki ühiskonda kui tervikut, kõiges tema vastuolulisuses. Mõistagi on sellest ju aru saanud ka nii-öelda vastaspool, need jõud, kellele ressursside koondumine on kasulik. Ja seetõttu nad nii agaralt polariseerumist edendavadki. Nad on nagu tugevad mehed, kes uppuval laeval päästepaadi endale haaravad – küllap näevad nad kogu rikkuse oma kätte kahmamises võimalust lähenev kollaps kuidagi ikkagi üle elada.

Suurim kuri, mida populismilaine on tänapäeva ühiskonnale teinud, ongi ühiskonda koos hoidva usalduse järjekindel õõnestamine.

Seetõttu ei olegi mul väga suurt lootust, et järgmine aasta tuleb parem eelmisest. Jää on liikuma hakanud, härrad vannutatud mehed, ütles kunagi **Ilfi** ja **Petrovi** „Kaheteistkümne tooli" peategelane Ostap Bender, ja tänapäeval on see tõsi korraga mitmel tasandil, kusjuures ka kõige otsesemas mõttes. Sestap ei jäägi eam üle midagi palju rohkemat kui see, mida tegi **Camus'** „Katku" peategelane arst Rieux: täita oma kohust nii hästi või halvasti, kui see antud tingimustes õnnestub. Ja muidugi loota, et dialoogi eelduseks olev ruum tuleb kunagi ikka tagasi. Ka seda on ju proovitud, kusjuures tavaliselt on just siis läinud asjad paremaks.

PLEKKTRUMMI KÕLA KÜMNENDI TAUSTAL

Mikita mütopoeetilised esseed eestlusest, digimaailma plahvatus ja NO99 „Ühtne Eesti suurkogu" on vaid mõned märksõnad, mis teistkümnendatest kaasa võtta. Arutame „Plekktrummi" saatejuhiga, kas üks raamat suudab tõsta huvi eestluse vastu, kas tehnoloogia teeb kultuuri paremaks ning kas kunst saab mõjutada ühiskonnas toimuvat.

Intervjuu **Joonas Hellermaga**.
Küsis **Mariliis Mõttus**, pildistas **Renee Altrov**

Juba seitse hooaega on kõlanud ETV2 vahendusel „Plekktrummi" tuttav tunnusviis, juhatades meid minimalistliku kujundusega stuudiosse, teejuhiks Joonas Hellerma, toimetajaks **Hedi Rosma** ning seltsiks saatekülaline, kellega hakatakse üheskoos kultuurile ja ühiskonnas toimuvale uusi tähendusi laduma. „Plekktrummi" kõla ei ole ärev, nagu on afektijanus maailmas kombeks, vaid põristab rahulikult, ilma suurema intriigi ja konfliktita, ent tabades samas inimolemuse, ühiskonna ja kultuuri rütme nii, et oleks midagi kaasa võtta ja mõtiskleda. Juba tuttavat formaati toetas lõppenud aasta detsembrist käesoleva jaanuari alguseni eetris olnud kuueosaline erisaade „Plekktrummi raamatud" (toimetajad Hedi Rosma ja **Johanna Ross**), kus aktuaalsetele ja ajatutele teemadele otsiti vastuseid kirjandusest, teiste hulgas piiblist, **Goethe** „Hingesugulastest", **Jaan Krossi** teostest, **Gustav Suitsu** luulest. Kuna Joonas on tegutsenud lisaks „Plekktrummile" nii „OP!-i" toimetaja, muusikasaate „MI" toimetaja kui ka saatejuhina ning pälvis 2019. aastal Ene Mihkelsoni kultuurimõtestaja preemia, otsustasime vaadata teistkümnendate kultuurielu sündmustele ja tendentsidele tagasi just läbi tema silmade.

Aasta ja kümnendi lõpus tehakse ikka kokkuvõtteid. Kuidas sa ise sellistesse edetabelitesse suhtud ja tagasivaateid teed?

Pean ütlema, et tunnen iga kord kimbatust, kui neid edetabeleid tehakse, sest mul pole sinna tavaliselt midagi panna (*naerab*). Kõike ei jõua lihtsalt jälgida. Ma ei käi kõigil etendustel, ei loe kõiki raamatuid, ei vaata ka kõiki filme. Seepärast ei sõandaks järjestusi

jätkub >

< eelneb

ja edetabeleid ise eriti välja pakkuda. Enamasti on huvitavamad toimetuste koostatud ja mingil kujul n-ö filtreeritud ülevaated. Inimeste subjektiivsed aasta kokkuvõtted võivad samuti vahel huvitavad olla, aga neid ei saa nii esinduslikuna võtta. Isiklikult loen ja jälgin pigem seda, mis ei ole aastanumbriga nii selgelt ühenduses. See ei tähenda, et ma iga päev uuenevat kultuurielu ei jälgiks. Loomulikult teen seda, aga selles tulvas vähegi selgemapilguliseks orienteerumiseks on vaja mingit laiemat konteksti ja taustsüsteemi. Palju aega kulub isikliku hariduse loomisele ja kultuuri laiemale tundmaõppimisele.

Aastaid ja terveid kümnendeid meenutatakse enamasti eredate sündmuste kaudu, aga need on sageli mõne pikalt arenenud protsessi viimaseks vaatuseks.

Esimeses „Plekktrummis” aastast 2014 kõlab mõtisklus, et kas kultuur võiks pakkuda vastukaalu ärevatele aegadele. 2015. aasta saatest David Vsevioviga lipsab aga läbi fraas „emotsioonid on avalikus ruumis lõkkele löönud”. Mõlemad mõtted võiksid sobida sama hästi ka aastasse 2020.

Mõistan, et kultuur peab digiteerumisega sammu pidama ning olema kättesaadav ja tarvitatav ka digimeediumite vahendusel. Aga kultuuri sisu sõltub ikkagi millestki muust – inimestest, kes selles vallas tegutsevad ja loovad.

Kas kümnend on üldse piisav aeg, et suuremad muutused saaksid toimuda? Kas need teemad on praegu teised?
See on ilmselt väga suhteline. Aastaid ja terveid kümnendeid meenutatakse enamasti eredate sündmuste kaudu, aga need on sageli mõne pikalt arenenud protsessi viimaseks vaatuseks. See tähendab, et ühiskonnas miilab tulekoldeid alati, mõne suurema tuulehooga tekib ka suuremaid tulelonte. Ühiskonnas toimuva juurde käib paratamatult väike ärevusfoon, mida meedia muidugi hea meelega võimendab ja vahel ka juurde loob. Mulle meenub **Tõnu Õnnepalu** raamat „Pariis. Kakskümmend viis aastat hiljem”, kus peategelane tunnistab üldist tsivilisatsiooni allakäiku, aga nendib samas, et inimene on kaval ja leiab sellele alati mingi vasturohu. Pikemas perspektiivis on see muidugi allakäigu agoonia pikendamine. See ei tähenda, et tolles intervjuus David Vsevioviga oleks niisama kurdetud. Vastupidi, tänu sellele, et meie hulgas on sellised inimesed nagu David Vseviov, on mõni mõttetult kuumaks kippuv tulease olnud kindlasti paremini vaoshoitud. Nii et ühtpidi käib mure allakäigu pärast iga ajastu juurde, aga see ei vähenda samas ühegi ajastu probleemide tõsiseltvõetavust.

Pärdi keskus on ka hea näide sellest, kuidas käib väga kõrgel tasemel ühe helilooja loomingu arhiivimine, talletamine ja uurimine. Palju muud eesti muusikat ootab selles vallas veel oma järge.

Kui ma mõtlen sellele ajale saatetegemise seisukohast, siis toimetuse jaoks on see olnud laialdane harjutamise ja eneseharimise protsess. Nii et töises mõttes iseloomustab seda kümnendit kindlasti areng. Isiklikult on algusega võrreldes ikka väga palju muutunud. Nüüd on olemas meetod ja oskused selles tööprotsessis osalemiseks. Kuidas teha intervjuud otse-eetris, mida on selleks küsitlejana vaja, mis intervjuu üldse on – kõik need asjad tuli omal nahal lõpuks avastada või leiutada. Võrdleksin seda teatrietenduse andmisega, mis vajab õnnestumiseks üksjagu tehnilisi teadmisi ja taustade sättimist, et sooritus õnnestuks.

Kui rääkida teatrist, siis võiks öelda, et 2010ndad olid omamoodi NO99 ajastu, mil etendus ka nende „Ühtne Eesti suurkogu”. Kas sa mäletad, mis emotsioonid sind selle ettevõtmisega seoses valdasid?
Minu jaoks oli see rohkem selline üks projekt, suur etendus. Seda elevust, kas tehakse nüüd erakond, ma endas ei mäleta, aga meelde see muidugi jäi. Tagantjärele võib seda näha omamoodi murdepunkti või verstapostina, mis juhatas kümnendi mingil kujul sisse – muidugi ei aimatud siis, mis meid ees ootab. Ühiskonnakriitika on vaieldamatult oluline osa kunsti missioonist. Aga võidud sellel rindel ei kesta kunagi liiga kaua, raiud ühe pea maha, kasvab mitu asemele. Nii et siin tuleb olla valmis kestvaks ja pidevaks tööks, mis vajab omamoodi pikameelsust.

NO99 vaimulaadi ja esteetika võttis minu jaoks võib-olla rohkemgi kokku **Ene-Liis Semperi** „El Dorado: klounide hävitusretk” 2015. aastast. Seda iseloomustas Semperi isikupärane ja alati mõjuv käekiri. Professionaalne ja detailideni läbimõeldud ülesehitus sisendas samas lohutamatut eksistentsiaalset võõrandatuse tunnet. Kui „Ühtse Eesti” lõpetas n-ö mõistuse hääl, kainenemine ja selle võrra ka läkitus tulla mõistusele, siis tolles lavastuses oli kõige keskmes juba kloun, trikster. Selles hilisemas lavatöös selgus, et ühiskonda ei saa kutsuda mõistusele, sest tegelikult see polegi päriselt mõistuslik, arhetüüpsel tasandil on ühiskond pigem karneval, mida ei juhi mitte mõistuse hääl, vaid mingid tumedamad tungid. Kõik kokku on seepärast maskide ringkäik, mille läbinägemisel aitab meeleheite vastu ehk vaid naer, taju kõige koomilisusest. Etendus lõppes suure pallimerega, mis jäi väga eredalt meelde, aga mille mõtet kohe lugeda ei taibanud. Pallimere võimalikud tähendused tekkisid aegamööda hiljem. Selles mõttes läksid selle teatri viimased tööd, millest ma ei ole kõiki näinud, aina lohutumaks.

2010. aastaid võib pidada murdepunktiks ka kohalikul filmimaastikul – Eestit tabas üsna suur kodumaiste filmide sadu, mille üheks põhjuseks olid Eesti Vabariigi 100. sünnipäevaks eraldatud rahad. Linastusid näiteks „Põrgu Jaan”, „Tõde ja õigus”, „Seltsimees laps” jt, millega käis kaasas ka mõte, et need avavad omamoodi eestluse olemust. Kui hästi need sinu arvates oma eesmärki tabasid või mingeid ühiskonna valupunkte välja tõid?
Need filmid ei olnud vist tehtud nii suure valupunktide tabamise eesmärgiga, pigem on tegu publiku poole pööratud kinoteostega, mille üks tagamõte oli anda eesti ajaloo ja kirjandusega seotud olulistele sündmustele ning narratiividele elamuslik ja meeldejääv vorm. Lahe on vaadata filme, kus eelarvelised võimalused on olnud tavapärasest pisut suuremad ja filmitegijatel on olnud natuke rohkem loomisruumi. Oma mullukevadisel Lõuna-Eesti rännakul kõndisin mööda ka „Tõe ja õiguse” filmi jaoks loodud Vargamäest Läti piiri ääres. See oli eemalt tee pealt vaadates vaat et tõelisem, kui päris Vargamäe oligi. Aga Eesti ajaloost saaks filme kindlasti veelgi teha.

Mis sündmuseid või teoseid sa silmas pead?
Filmiainest oleks näiteks mõnes Jaan Krossi romaanis. Kas või „Paigallend”, kus on justkui lavastatud uuesti võtmesündmused, mis on seotud Eesti riigi kaotusega II maailmasõja eel ja kestel. Kross lisab sinna ka rahvusvahelise mõõtme, mis teeks võimaliku ekraniseeringu väga mitmekihiliseks ja võiks niimoodi ka laiemalt huvi pakkuda. Ehkki kõnealused sündmused on Eesti perspektiivist rasked ja keerulised, ei ole Krossis raskemeelsust või liigset sentimentaalsust, ta kirjutab pigem kroonikuna, kelle puhul säilib teatud rõõm sündmustesse kätketud detailide ja inimlike nüansside üle. Need mõjuvad lugedes omajagu filmilikult. Selles mõttes vaatasin hingevärinaga **Margus Paju** hiljutist filmi „O2”, mis harvaesineva lennukusega juba puudutas seda aega.

Viimase kümnendi dokumentalistikast leiab ka viiteid usule, võtkem või näiteks Jaan Tootseni „Igapäevaelu müstika” isa Vello Salost, Marko Raadi „Matusepäevikud” või Heilika Pikkovi „Õlimäe õied”. Kas sulle tundub, et usuleigete eestlaste jaoks on usk muutumas millekski eksootiliseks või on tegemist pigem aja vaimuga, mis soodustab selliste teemade üle arutlemist?
Sellele usuleiguse müüdile ei leia alati kinnitust. Pigem on see usuleiguse lugu seotud antiklerikaalsusega, millel meil on siin oma ajalooline tagapõhi. Vello Salo ja **ema Ksenia** „Õlimäe õitest” olid värvikad persoonid, kes pühendasid oma elu religioonile ja usule. Ma ei oska võib-olla näha neis filmides märki üldisemast suundumusest, et usk on kuidagi aktuaalsemaks muutunud. Minu arust tuksub see kogu aeg vaikselt pinna all, kõik ei väljendu alati klassikalises traditsioonilise religiooni vormis.

Omamoodi usuks muutus eelmisel kümnendil ju ka virtuaalmaailm. Sotsiaalmeedia populaarsus tõusis plahvatuslikult ning leidis oma koha ühiskondlikes debattides. Samuti kerkisid esile mitmesugused voogedastusplatvormid. Millised on sinu suhted digimaailma ja -kultuuriga?
Olen digimaailma asukas nagu ilmselt paljud. Samas erilisi kinnisideid mul sellega seotud ei ole. Lõpuks on sellel ikkagi instrumentaalne väärtus, mis aitab heal juhul teha elu mõnes asjas lihtsamaks ja ladusamaks. Mul ei ole erilisi eelistusi, kas vaadata näitust virtuaalselt või käia kohal, lugeda raamatut vanas variandis või digitaalselt. Tõsi, klassikaline raamatuformaat on lõpuks ikkagi käepärasem. Digiraamatuid on hea reisides või matkates kaasas kanda. Tehnoloogia ei tee kunsti ega kultuuri iseenesest kuidagi huvitavamaks või paremaks. Mõistan, et kultuur peab digiteerumisega sammu pidama ning olema kättesaadav ja tarvitatav ka digimeediumite vahendusel. Aga kultuuri sisu sõltub ikkagi millestki muust – inimestest, kes selles vallas tegutsevad ja loovad. Virtuaalmaailmast on saanud keskkonna igapäevane osa. Igasugused trans- ja posthumanismid, mis annavad tehnoloogiale keskse staatuse inimkonna lähitulevikus, võivad ju isegi õiged olla, aga uusi jumalaid sealt vaevalt sünnib.

Ühes 2015. aasta „Plekktrummis” vestlesite Rein Rauaga baastekstidest, mis iga kultuuri üles ehitavad. Ta toob näiteks, et meie kultuuri saavad suuresti mõjutada ka popkultuuri nähtused, nagu „Simpsonid”, mida me võime samamoodi tsiteerida nagu „Tõde ja õigust”. Kas meie eelmises kümnendis leidub sinu arvates mõni baasteksti potentsiaaliga teos?
Tunnen kultuuri liiga vähe, et anda hinnang, kas mingeid baas- või tüvitekste tuli juurde. Võib-olla ei tulnud. „Plekktrummi raamatuid” ette valmistades selgus, et uuema eesti kirjanduse viimane täieõiguslik tüvitekst on vist **Andrus Kivirähki** „Rehepapp”, mis ilmus juba aastal 2000. Tüvitekst siis selles mõttes, et see on tõesti rahva sekka läinud ja teosest endast on saanud juba omamoodi folkloor. See ilmus ilusal aastanumbril, uue sajandi hakatuseks sai verstapost maha pandud ja nüüd ootame, kes järele teeks. Kivirähki romaan toetub omakorda „tüvitekstile” – eesti rahvamuistenditele ja mütoloogiale, mis ei ole mingi terviklik „üks tekst”. Nii et Kivirähk teeb siin justkui veljotormisliku käigu. See mõjub eestlasele äratuntavalt ja koduselt ning rahvusvahelisele lugejale piisavalt eksootiliselt.

Teisalt on Tõnu Õnnepalu minu jaoks kirjanik, kellelt püüan lugeda kõike ja kes on alati huvitav. Nagu enne juba möödaminnes jutuks tuli, siis tema tekstid justkui tõotavad, et need ilmutavad midagi aja vaimu kohta. Ja ilmutavadki. Ka kunagine „Piiririik” on loetav tüvitekstina. Üheksakümnendad algasid „Piiririigiga”, nullindad „Rehepapiga” ja teistkümnendad… Tõesti, sellist suurt „üht” ei oska välja tuua. Meenub, et suure elevusega võeti vastu **Valdur Mikita** Eesti-teemalised nn mütopoeetilised esseed. Sa viitad küsimuses „Simpsonite” ning „Tõe ja õiguse” võrdõiguslikkusele olla kultuuris tähenduslikud, Mikita vist just seda tegigi, segades poppi ja olmelist vana ja väärikaga. Skype, seenenuga, **Hurt** ja **Herder** ning kes kõik veel osalevad võrdväärsetena Mikita Eesti-maagias. Tahan aga kindlasti lisada, et see tüvitekstide kaudu kirjanduse või kultuuri kaardistamine on ainult üks variant, millest lähtuda. Kirjandusteose väärtust ja sisukust ei määratle ainult see, kas sellest saab nn tüvitekst.

Kas see huvi eestluse vastu tundub laienevat ka Mikita raamatutest kaugemale?
Mõni aeg tagasi juhtusin lugema **August Kitzbergi** jutustust „Rahvuslane”. Mul ei ole seda praegu käepärast ja seepärast ei söanda päriselt refereerida, aga Kitzberg ilmutas selles parajat irooniat „rahvuslase” üle. Oli vist nii, et sellel rahvuslasel olid kodus mingid pitsid ja satsid rahvuslike värvide ja kaunistustega ning seltskonnas viibis ta rõhutatult rahvuslikult. On täiesti arusaadav, et Eestiga seotud küsimused köidavad meie meeli. Need on Eesti ellu sisse kodeeritud. Aga Kitzberg osutab karikatuurile, milleks see Eesti mure võib muutuda.

Ühelt poolt oleme pidanud Eesti üle teistkümnendatel vihaseid diskussioone, Eesti kaitsjaid ja tema eest kõnelejaid leidub, aga see kipub olema lõpuks rohkem *show*. Taastatud vabariigi ajal ei ole meie kultuuri neidsamu tüvitekste alates kas või **Kreutzwaldist**, **Koidulast** või **Tammsaarest** korralikult toimetatud, kommenteeritud ja redigeeritud koondväljaannetena ilmunud. Viimased esinduslikud autorite tekste koondavad väljaanded pärinevad enamasti nõukogude ajast. Nii et ühtpidi küll deklareeritakse eesti kultuuri olulisust, aga teisalt, kui palju sellesse tegelikult investeeritakse? Tollesama Rein Raua kultuuriteooria järgi elab tüvitekst siis, kui ta suudab anda jätkuvalt uusi tõlgendusi, kui tekst püsib jätkuvalt aktuaalsena. Meie kultuuri tüvitekstide arhiiv, kui seda väljendit nüüd veel kasutada, on poeetiliselt ja intellektuaalselt küll nii rikas, et ei lase ennast lihtsustatud ja ideoloogiliselt moonutatud Eesti nimel peetavate kihutuskõnede suhtes haneks võtta. Aga selleks peaks see varamu olema aktiivsemalt mälus, toestama mõtlemist ja otsustusvõimet ajal, mil meie tähelepanule pretendeerivad väga eripalgelised jõud.

Sa oled ise kajastanud palju eesti klassikalist ja nüüdismuusikat, sealhulgas Arvo Pärdi tegemisi, kes oli 2010ndatel ka kaheksa aastat järjest maailma esitatuim nüüdishelilooja. Samas on ikkagi õhus teema, et klassikaline muusika ei jõua piisava hulga inimesteni. Mida me õigesti või valesti oleme teinud?
Oleks tore olnud, kui teistkümnendaid oleks saanud meenutada uue ooperi- või kontserdimaja rajamisega, aga neid ikka ei jõutud veel ehitada. Estonia kontserdisaal on väga tore ja meile armas, aga see on oma arhitektuurilt ja sümboolselt auralt küllaltki konservatiivne ning pole sümfooniaorkestrile ka saali akustiliste omaduste tõttu kõige sobivam. Kui käia ERSOt kuulamas, siis võib küll alati rõõmustada. Nende kontserdid on väga lahedad, harivad ja elamuslikud. Peab tekitama endale väikese harjumuse, et neid tõepoolest ka kuulama jõuda. Klassikalisel muusikal on minu jaoks õilistav dimensioon. Ma ei ole kaugeltki peene maitsega muusikakuulaja, toetun üldisele kuulamismuljele ja lihtsalt naudin seda. Ma ei näe klassikalist muusikat kuidagi eraldi muust kultuurielust. Selles mõttes oleks olnud nii hea, kui uus kontserdimaja oleks juba töös. Praegu tegutsetakse selle nimel, kõik võtab muidugi aega, aga ehk see saal siiski millalgi tuleb. Siingi on paradoks: ühelt poolt ehitame ning hoiame müüti laulu- ja muusikarahvast, aga teisalt tulevad nii raskelt muusikakultuuri edendamiseks mõeldud otsused ja kapitalipaigutused.

Berliinis on hea näide filharmoonikute maja, kus on tõepoolest *fantastilised* (*rõhutab tugevalt*) kontserdid. Püüdsin seal Berliinis veedetud õpingute aastal võimalikult palju käia. See kuulus hoone on ehitatud 60ndatel ning meenutab oma saaliarhitektuurilt midagi pesalaadset, kus orkester on all põrandal ja kuulajate kohad on paigutatud kõikjale nende ümber. Seda hoonet pole mõtet muidugi otse eeskujuks võtta, aga see on näide, kuidas saal ja maja mõjutavad otseselt suhet muusikaga ning muusika kohalolu. Sinna kohe tahad minna, sest maja ise on juba elamus.

Eesti kontekstis võiks teistkümnendatest veel mainida Pärdi keskuse ehitamist ja valmimist. See on täiesti seninägematu muusikamaja, mis lubab uudistada Pärdi muusikat omas tempos ja taktis. Kui olen ise sinna käima juhtunud, siis maja ümber on hiilinud alati hulgaliselt välismaalasi ja kõiksugu külalisi. Nii et üks värav süva- ja klassikalise muusika maailma on praegu kindlasti Laulasmaal. Pärdi keskus on ka hea näide sellest, kuidas käib väga kõrgel tasemel ühe helilooja loomingu arhiivimine, talletamine ja uurimine. Palju muud eesti muusikat ootab selles vallas veel oma järge.

Sa oled pälvinud Ene Mihkelsoni kultuurimõtestaja preemia ja sind on valitud parimaks meessaatejuhiks. Kas sulle tundub, et „Plekktrumm” on kultuuri inimestele lähemale toonud?
Pean tunnistama, et ei oskagi vist sellele päriselt vastata, kas ja mis muutusi tal on õnnestunud kaasa tuua. Kultuuri kajastamisega on meil seotud huvitav vastuolu. Ühelt poolt on kogu Eesti ajakirjandustraditsioon lähtunud rahvavalgustuslikust liikumisest ja rõhutanud kultuuri tähtsust. Teisalt ei ole kultuurist sõnagi juttu ajakirjanduseetika koodeksis. Selle järgi pole kultuuri käsitlemine või mõtestamine justkui ajakirjanduse esmane ülesanne. Nii on iga väljaande enda teha, kas ta mõistab kultuuri rohkem elustiili osana või millenagi, mis on ühiskonnale laiemalt tähtis. „Plekktrumm” on ideaalis suunatud natuke laiemale publikule, kellele võiks kultuur huvi pakkuda, aga kelle elus see ei ole ainus asi. Püüame ühendada isiksust ja teemat. Meieni jõudnud tagasiside on olnud tõepoolest väga heatahtlik ja julgustav, pakkudes toimetusele iganädalases töös suurt tuge. Kuidagi läks see saateformaat seitse aastat tagasi õnneks tööle. Praegu mõjub see veidi nagu alternatiivtelevisioon. „Plekktrumm” on eetris ETV2-s, ta ei võistle suure vaatajaskonna pärast. Tõsi, saatel on üksjagu järelvaatamisi ning korduste kaudu koguneb samuti vaatajaid juurde. Ta on alternatiivne just oma formaadilt. Kui tavapärane *prime time*'i vöönd on hõivatud praegu ennekõike kiirete ja kompaktsete teemakäsitlustega, siis „Plekktrumm” liigub teisel rajal ja pakub pikemat formaati. Ta võiks näitlikustada seda, et on võimalik teha natukene pikemat ja aeglasemat televisiooni. Üks osa vaatajatest on selle vastu võtnud ja tunnustab ka sedasorti televisioonitegemist. Nii oleme saanud seda tööd teha.

„Plekktrumm” võiks näitlikustada seda, et on võimalik teha natukene pikemat ja aeglasemat televisiooni.

2016. aastal arutlesite intervjuus Meelis Oidsaluga selle üle, miks ei ole rahvusringhäälingus üht korralikku kultuurikriitilist saadet. Kas meil oleks seda üldse vaja?

jätkub >

< eelneb

Jah, muidugi võiks selline saade olla, aga teisalt on televisioon massikommunikatsiooniveedium ning seal väga kitsalt konkreetsete teoste ja kultuurinähtuste väga karmi kriitikaga arvustamine ei ole minu arust proportsionaalne. „Plekktrummi raamatute" jaoks teoseid otsides tajusin jälle teravamalt, et ühele raamatule televisioonis kriitikat tehes peab see olema väga tasakaalustatud. Muidu võid mingi asja väga lihtsalt ja kergekäeliselt põrmustada või, vastupidi, seda teenimatult turundada. Ma ei välista, et väga teravat kriitikat ei võiks olla, aga see eeldaks harjutamist ning õige ja tasakaalustatud formaadi loomist. Kiiret ja reljeefset kriitikat ihaledes otsiksin seda pigem meie kultuuriajakirjadest. Äkki seda ilmub seal.

Igas inimeses on oma element, mida teistel sellisel kujul päriselt pole. Kui oskad selle välja tuua, on osa tööst tehtud.

Mil määral sa välismaa kultuurimeediat jälgid? Kas oled täheldanud seal midagi, millest me siin õppida võiksime?
Jälgin vahetevahel, aga mitte väga rutiinselt. Kui „Plekktrummi" formaati otsisime, vaatasime mitmesuguseid saateid, mida mujal Euroopas tehakse. Üldiselt ongi vanade Euroopa maade kultuurisaadetes ka lihtsalt vestlused, mis võivad mõjuda veel konservatiivsemalt kui meie omad siin. Aga see pole sugugi halb, vastupidi. „Plekktrummil" on režiiline pildikeel küllaltki dünaamiline, aga seal võib see vahel olla veelgi lihtsam ja staatilisem. Šveitsis on saade, mille pealkiri on „Sternstunde Philosophie" ehk „Filosoofia tähetund", mis on „Plekktrummiga" analoogne vestlusformaat. Pooteist aastat tagasi, kui ma Zürichis käisin, kohtusime sealse saatejuhiga ja jagasime kogemusi. Neil on käinud saatest läbi maailma mõtlejate ja kirjanike koorekiht, filosoofidest popstaarid ja intellektuaalid, aga nende vaadatavus on enam-vähem proportsioonis sellega, mis on „Plekktrummi" oma. Ei saa öelda, et Šveitsis kõik metsikult kultuurisaateid vaataksid, sealgi on sellel ikkagi oma nišš. Samas on neil vahendeid rohkem, nimekad külalised lennutatakse ja sõidutatakse kohale, kui nad lähikonda satuvad. Vahel maksavad intervjuu eest kopsaka summa, kui teisiti ei saa. Kui ma nüüd õigesti mäletan, siis kellelegi maksti vist kuskil 10 000 eurot, et hotellitoas intervjuu ära teha. Nii et vahe meie ja nendega on umbes sellistes asjades. Aga sisult ja vormilt ei ole nii suuri erinevusi. Kõik pingutavad, et teha, nagu oskavad. Üldise taseme mõttes on küllaltki sama. „Plekktrumm" on samuti väliskülalisi võõrustanud. Näiteks helilooja **Max Richter** või teatriteadlane **Irena Veisaitė**, kes oli **Grigori Kromanovi** abikaasa ja kelle tütrele pühendas Arvo Pärt oma kuulsa teose „Aliinale". Seoses Veisaitė hiljutise lahkumisega näidatakse tema „Plekktrummile" antud intervjuud Leedus. Nii et „Plekktrumm", ehkki kurval põhjusel, jõuab ka ise väljaspool Eestit näitamisele.

„Plekktrummist" on käinud seitsme aasta jooksul läbi juba päris suur hulk inimesi. Kas on hirm ka, et see ring hakkab kokku tõmbuma?
Kitsikuse tunne on ehk alati, aga teisalt neid inimesi jagub. Toimetuse silmaring on niivõrd kriitilise tähtsusega – see saaks alati olla avaram. On õudne, kui vähe me näeme ja teame (*naerab*). Tuleb lihtsalt otsida oma võimalusi ja pragusid, mille kaudu rohkem näha. Televisioonis on see pinge vahel päris suur, kas kutsuda juba tuntud inimesi, kes võiksid tagada mingi vaatajaarvu, või riskida ja püüda kutsuda kedagi, keda vaataja võib-olla ei tunne, aga kellel võiks olla inimestele midagi väga huvitavat anda. „Plekktrummil" on olnud see võimalus. Oleme saanud päris palju riskida, katsetada. **Marju Lepajõe** andis „Plekktrummile" ühe esimese pikema avaliku teleintervjuu. Väga tore oli ka vestlus **Nora Pärdiga**, kes avas intervjuu vormis Pärdi maailma. Selliseid külalisi on olnud, kes on saadet ja selle tegijaid piisavalt usaldanud, et intervjuu anda. Aga see on muidugi pidev põhiküsimus, et mis järgmiseks. Kui see on vastatud, siis edasine on juba konkreetne töö. Igas inimeses on oma element, mida teistel sellisel kujul päriselt pole. Kui oskad selle välja tuua, on osa tööst tehtud.

„Plekktrummis" puudutatakse ju tegelikult mitmeid eri valdkondi. Sul endal on lisaks BFMi kogemusele ka filosoofia taust, millest tundub saate juhtimisel päris palju kasu olevat.
Küsimus on inimese ja teemaga kontakti saamises. Siin võib tõesti olla abiks filosoofia ja sellega kaasnev humanitaarne mõtlemisviis. Filosoofe saab lugeda kui vanu ajaproovile vastu pidanud õpetajaid. Filosoofia juurde kuuluvad ka argumentatsioonioskused, loogilise mõtlemise arendamine, kriitikameel ja palju muud, aga see on rohkem tehniline pool. Filosoofia hariduslik külg seisneb suures panoraamis, mille vastu on filosoofias huvi tuntud, nagu teadus, kunst, õigus, moraal, kultuur, ajalugu, religioon jne. Filosoofia ei tee sind üheski valdkonnas spetsialistiks ega autoriteediks, aga pakub neis asjades orienteerumisruumi ja ajaloolist meelt. Aga ennekõike suunab muidugi edasi õppima. Eri ajakirjanikel on oma väikene erialane sahver või tagala, millest nad lähtuvad ja mida tuleb niikuinii kogu aeg täiendada ja korrastada.

Infoajastul on meile valla kõik teed, poed on raamatuid täis ning internet on ujutatud üle *podcast*'idest ja artiklitest. Kuidas sa ise selles infoprägastikus navigeerid?
Täitsa juhutunnetuse alusel. Ma ei ole eriline *podcast*'ide kuulaja, kuigi üht-teist ikka kuulan. Mind huvitavad pigem formaadid, milles neid tehakse. Kuidas eristutakse muust, kas on leitud mingi võte, kuidas üht või teist asja esitleda või välja tuua. Võib-olla ma passin sellele vormiliste lahenduste poolele isegi rohkem peale.

Ütlesid intervjuus „Terevisioonile", et meelelahutuslikke raamatuid sa eriti ei loe, kuna meelelahutust on meie ümber niigi palju ning kui juba raamat kätte võtta, siis pigem selle eesmärgiga, et sealt ka midagi tummisemat kaasa võtta.
See ei tähenda, et ma raamatuid ainult tõsimeelselt ja raske meelega kätte võtaks, aga raamatutega ma väga aega viita või meelt lahutada tõesti vist ei oska. See on meelelahutuseks aeganõudev ja siiski üsna suurt enda aktiivsust vajav tegevus.

Lõpetuseks üks abstraktsem küsimus. Praeguses maailmas pole meil eriti võimalust igavust tunda. Kas igavusest on saamas kaduv nähtus?
Ühtpidi võiks öelda, et igavuse peletamises on inimene praegusel ajal päris osav. Igavuse eemaleajamiseks saab stimuleerida aju mõnukeskusi uute impulsside ja mõnuretseptorite ärritusega pidevalt kas või nutitelefonis.

Vahel näevad mõned autorid ja mõtlejad igavuses mingit positiivset või loovat meeleolu, millel modernne ühiskond justkui ei lase enam tekkida või mille eest meid sunnitakse kogu aeg põgenema. Ma pole siiski kindel, et igavustunne ise on kuidagi loov või sisukas. See võib olla signaal mingist tühjusest või loidusest ning on selles mõttes palve peatuda ja puhata. Nii võib igavusel ehk olla meie siseelus oma ülesanne, aga igavust ennast ma kuidagi idealiseerida siiski ei oska. Ma ei taju seda aktiivse meeleoluna. Näiteks looduses on raske igavust tunda. Loodus liigub kogu aeg, miski uueneb ja varieerub temas pidevalt. Kui igavus kummitab, siis võib kosutust otsida loodusest. Selle vaatlemine ja endale mõjuda laskmine on küll alati teraapiline ja tervistav. Vastupidi, pigem tuleb taltsutada uudishimu ja erisuunalisi huvisid, sest igale huvile ei saa ühtmoodi järgneda.

VIISKÜMMEND ROHELISE VARJUNDIT

Foto: Lina Netto

Praegu on planeedi kaitsmine moes ja rohepirukale pretendeerivad nii klassikalised aktivistid, tugitoolirohelised, eesrindlikud ettevõtjad, pangad, kogukonnad kui ka valitsused. Maailm on täitunud rohevisioonide ja aina ambitsioonikamate kliimaeesmärkidega, aga koostöö eri tüüpi roheliste vahel ei suju.

ARVAMUS

Margot Roose

Graham Greene on öelnud, et inimloomus ei ole must ja valge, vaid must ja hall. Inimestele meeldib määratleda, et mina olen hea keskkonnakaitsja, aga tema on küüniline valetaja. Kõik sellised sildid kaotavad aga oma sisu ekstreemsetes olukordades, kus seisame silmitsi surma, armastuse või katastroofiga. Õhus on katastroofihoiatus, sest oleme seisnud inimestena vaid oma liigi heaolu eest.

ROHELISUSE EVOLUTSIOON

Keskkonnaaktivistide panust maailma probleemide väljatoomisel ei saa alahinnata, samas tundub, et nende hiilgeajad jäävad eelmistesse kümnenditesse. Vähemalt täiskasvanutest rääkides. Seda eelkõige seetõttu, et keskkonnateemad on muutunud keerukamaks ja globaalsemaks. Kui vanasti protestiti kohaliku veekogu reostuse vastu, siis Antarktika jäämägede sulamisega võideldes jäävad kohaliku tasandi nõudmised kahvatuks.

Kui üldiselt on rahvas looduse kaitsmise poolt, siis riigi raha roheteemadele kulutamist toetavad vähesed.

Käimas on maailma suurim roherevolutsioon, ja ometi on roheparteidel paljudes riikides raskusi nii liikmete värbamisel kui ka valijate kõnetamisel. Miks? Uuringutest selgub, et roheaktivismi partisanlik iseloom ei kõneta tavakodanikke. Kui üldiselt on rahvas looduse kaitsmise poolt, siis riigi raha roheteemadele kulutamist toetavad vähesed. Eriti kui see kulutamine tuleb nende muude hüvede arvelt. Pealegi on keskkonnaprobleemid enamikule (veel) nähtamatud.

„Ütle palun oma konkreetsed keskkonnateemalised seisukohad" on küsimus, mida küsitakse aina rohkem ja millele on üha keerulisem üheselt vastata. Mitte seepärast, et puuduksid seisukohad. Ühe lausega öelduna on läbimurde saavutamiseks vaja üldist ühiskonna, majanduse ja põhimõtteliselt kõigi valdkondade muutumist.

Rohepöörde suurimaks piduriks on olukord, kus valdav osa inimestest ei ole valmis vahetama oma heaolu võimaldavaid väärtusi rohkem keskkonda säästvate vastu.

Raske on sõnastada lühidalt suurte probleemide lahendusi, sest keskkonnaprobleemide tekke seosed ja põhjused on aina abstraktsemad. Rohelisus ei ole enam üksikud otsused selle kohta, mitu puud raiuda või kuidas raudtee ehitada, või mingite projektide ärakeelamine. Ilma suure pildita on need otsused kahjuks vähese mõjuga.

ÜKSILDANE ROHEMÕÕDUKUS

Rohelisuse turul on tekkinud mitmeid eri suunas tirivaid seltskondi, kelle lõppeesmärk on sarnane, aga tegevused selle poole liikumiseks erinevad.

Pean ennast keskkonnakaitsjaks, aga kuskil üksildases vahepealsuses. Roheaktivism on tihti ebarealistlike eesmärkidega ja tegeleb sümptomite, mitte probleemi põhjustega. Ei veena ka korporatiivsed roheloosungid, sest liiga paljud rohetegemised lõpetavad lähemal vaatlusel rohepesu kategoorias. Ma usun realistlikku rohepöördesse, lahendustele orienteeritult kliima- ja energiakriisiga tegelemisse. Usun, et on vaja kogu süsteemi muutust, inimkonna tarbimisharjumuste ümberkujundamist ja materjalide väärtustamist. Seda kõike saab demokraatlikus riigis teha vaid teadlikkuse tõstmise, veenmise ja kokkulepetega. Aeglaselt.

Traditsioonilised rohelised heidavad ette, et töötan suurte rahvusvaheliste ettevõtete ja projektidega, mille tulemusel kerkivad Baltikumis sillad ning valmistatakse ette meretuuleparke, vesinikuvisioone ja tööstussümbioosi järgivaid kasvuhooneprojekte. Teise poole esindajatele aga ei meeldi, kui keeldun tegelemast põlevkiviõlitehast puudutava ekspertiisi vahendamisega või mõistan hukka sorteerimata jäätmete põletamist. Rohelised nõuavad polariseerunud (sotsiaal-) meedia maailmas poole valimist, et oled kas meiega või meie vastu.

ROHELINE POLE MUSTVALGE

Millest siis tekivad segadus ja mõõdarääkimised eri tüüpi roheliste vahel? Osaliselt on põhjuseks see, et segi aetakse tegevuste eesmärgid, nende saavutamise vahendid ja (kaas)mõjud. Eesmärkide püstitamisega saavad kõik hästi hakkama, aga vahendite kontekstis lähevad arvamused juba lahku. Võtame kas või palju kirgi kütva metsateema. Siin on kõigil pooltel oma nägemus säästvast majandamisest, raiemahtudest ja väärindamisest ning kõik väidavad, et just nende vaade on keskkonnahoidlik. Kas arvestada puidu rafineerimise tehase rajamise küsimuses Eesti Teaduste Akadeemia komisjoni järeldusi, et sobiva suurusega tehase rajamine on mõistlik? Või kuulata lageraie vastu olevate metsakaitsjate argumente, mis väidavad, et selline tehas, ükskõik kui väike, on Eesti metsade lõpp? Kui panna ennast keskmise eestlase olukorda, kes soovib oma riigi loodusele parimat, siis jääme segaduses kahtlema.

Lisaks on murekoht see, et roheasju ajavad tihti inimesed, kes ei mõista nende teemade keerulisust ja pakuvad lihtsustatud lahendusi. Nõudmine, et peaksime päevapealt fossiilkütustele kriipsu peale tõmbama, kõlab väga roheliselt. Reaalsuses tähendaks selline otsus, et meie logistilised süsteemid, sh toidu tootmine ja transport, variseksid kokku ja lõpuks ei oleks inimestel enam süüa. Päeva lõpuks huvitab inimesi (sh rohelisi) tegelikult rohkem nende enda heaolu säilimine kui mingite abstraktsete CO_2 osakeste vähendamine.

PRAGMAATILISUS ON ÕIGLASEM

Uskuge, mitte keegi ei paiska CO_2 õhku niisama toreduse pärast, see juhtub inimestele vajaliku (ja ka mittevajaliku) tootmisel ja transportimisel. Nende tegevuste taga on majandus, mida peetakse südametuks, vaid kasumile orienteeritud saastajaks. Mis oleks, kui vaataksime majandust kui valdkonda, mis tekitab probleeme, aga võib aidata neid ka lahendada? Majandusteooriad on väga pädevad lahkama keerulisi, mitmeid pooli ning huvigruppe hõlmavaid küsimusi. Majandusanaliüüsides kasutatavate mudelitega saab testida ka rohepoliitika jaoks vajalike muutuste toimet, hinnata nende maksumust, mõju teistele valdkondadele ja ühiskonnale laiemalt. Pragmaatiline lähenemine võimaldab jaotada keskkonnateemad hoomatava suurusega tükkideks ja lahendusteks, reastades need seejärel tähtsuse, teostatavuse ning tekkivate kulude põhjal.

Sihile viib süsteemne lähenemine, kus kõik CO_2 emiteerijad on kohustatud hindama oma tegevuste keskkonnaaspekte ja neid siis ohjama.

KOOSTÖÖ JA KESTLIKKUSE TÄHTSUSTAMINE

Rohepöörde suurimaks piduriks on olukord, kus valdav osa inimestest ei ole valmis vahetama oma heaolu võimaldavaid väärtusi rohkem keskkonda säästvate vastu. Pigem ollakse valmis kohandama oma tegevusi konkurentsi tingimuste kui kestlikkuse eesmärkidega. Sellest tulenevalt suunataksegi argitegelikkust roheeesmärkide saavutamiseks üha rangemalt „ülalt", eelkõige majandushoobade kaudu. Aga need meetmed peavad olema esmalt kooskõlas inimeste väärtustega ja neile vastuvõetavad. Demokraatlikus ühiskonnas peab süsteemil olema kodanike usaldus. Kui süsteemis kaheldakse või usaldus puudub, ilmneb see seaduskuulekuse vähenemises, mis omakorda lõhub ühiskonna tasakaalustatud arengu aluseid.

Uuenduslikud riigijuhid on niisiis jõudnud selleni, et mõõdavad tegevusi ja tulemusi lisaks SKPle ka inimeste heaolus. Edasi on vaja jõuda järgmisele tasemele – kestlikkuse väärtustamiseni ühiskondlikul tasandil. Meie kõigi huvides on lõpetada rohetöö sektsioonides ja alustada koostööd. Eri varjunditega roheliste ühistöös saab kiiremini kõigile selgitada, et rohelisus ei ole meeldivuse küsimus, vaid uus normaalsus, kus kõik on varjunditest hoolimata ühtviisi roheline.

Margot Roose on ringmajanduse edendaja ja Eesti 200 juhatuse liige, kellele on südamelähedased keskkonnahoid ja inimsõbralik riik. Tema eesmärk on suunata Eesti üleminekut uuele majandusmudelile, seniselt kitsalt SKP kasvu mõõtmiselt inimeste heaolu ja keskkonna väärtustamise suunas.

MÕNED ENIM LEVINUD ROHELISE VARJUNDID

AKTIVIST – tänaval ja/või internetis protestija. Keskendunud ühele või mitmele konkreetsele teemale ja enamasti ei tunnista probleemide keerulisust.

AKTSIOONIROHELINE – sõidab jalgrattal ümber maailma, jookseb rohe-eesmärgi nimel maratoni, kogub sünnipäeval raha Aafrika elevantide päästmiseks. Panustab higi ja paatosega, aga tihti ei hooma sisu.

PROTSENDIROHELINE – ehitab keerulisi skeeme keskkonnamõjude võrdlemiseks, et teha arvu- ja faktipõhiseid otsuseid.

FANAATIK – „Kui te ei hakka homme veganiteks, siis me kõik sureme!

TEADUSPÕHINE ROHELINE – lisab igale lausele teadusartikli viite.

ELITAARNE ROHELINE – mõistab probleeme, kuid arvab, et temale on rohkem lubatud. Usub, et probleemi lahendus on tarbida kvaliteetset kaupa.

VAENE ROHELINE – tarbib vähem, et raha kokku hoida. Väike jalajälg, sest suuremat ei saa endale lubada.

TUGITOOLIROHELINE – keskkonnaprobleemide suhtes kaastundlik, aga oma elustiilis suuri muutusi teha ei soovi. Laigib ja sheerib.

TEHNOLOOGIA KUMMARDAJA – usub, et kõik keskkonnaprobleemid saab tehnoloogia abiga lahendada.

TÖÖSTUSLIK ROHELINE – kleebib väikesele osale oma tegevustest rohesildi, ülejäänu on *business as usual*. Teadlik või teadmatu rohepesija.

21. SAJANDI KURJUSE MÄRGID

Kliimamuutuste tagajärgede intensiivistumine on käivitamas inimeste ürginstinkte. Võitlus eluruumi nimel, verre uputatud ühiskondlik puhastustöö, süüdlaste otsimine – praegu kõlavad need veel kaugete ajalooliste seikadena, aga ei maksa arvata, et inimkond on kaitstud selliste ideede leviku eest.

Kirjutas **Robert Varik**, illustreeris **Vahram Muradyan**

Poliitiliselt lõhenenud Ameerika Ühendriikides on vähemalt üks teema, milles nii vabariiklaste kui ka demokraatide toetajad näivad suurel määral ühel meelel olevat: tulevik ei tõota head.[1] Samasugust pessimistlikku mentaliteeti võib tajuda Eestis, Euroopas ja tõenäoliselt mitmel pool mujalgi. Olgu põhjuseks viiruse lokkamine, majanduslangus, populistlikud poliitikud, globaliseerumine või kliimakriis (laias plaanis on need kõik ju omavahel seotud), arvestatavat hulka inimesi vaevavad käimasoleval sajandil suuremal või väiksemal määral hirm, ebakindlus ning ahistav ettenägematus. Obama-aegne optimistlik lootusesõnum näib juba kõigest 12 aastat hiljem kui kauge, kaunis ning naiivnegi poliitkampaania.[2]

Ajalooliselt on hirm tuleviku ees ja sügav skepsis olnud ohtlikud nähtused. Omamoodi kollektiivsed emotsioonid, millega manipuleerimisel on pääsenud valla vägivald, võõraviha, sõjad ja neid kultiveerivad ideoloogiad ning religioonid, mis sümboliseerivad tänapäeval meie arusaamu kurjusest (natsism, stalinism, KKK). USA president **Franklin D. Roosevelt** mõistis seda ehk päris hästi, kui lausus 1932. aastal krestomaatiliseks saanud sõnad: „Ainus, mille ees peame hirmu tundma, on hirm ise." Kui mõelda ka ise teatava raskemeelsusega 21. sajandile, kerkivad silme ette keerulised küsimused. Kas siis hirmust, mida tekitavad teadlaste rusuvad tulevikuvisioonid (nt kliimakriis), või eelmise sajandi näiliselt absurdsete ideoloogiate võimalikust kordumisest. Astudes selle aastasaja 20. aastatesse, tõuseb üha enam teadlikkus ajaloo kohalolust ja varasema taastulemise võimalikust „farsist".

Ka hirmutavad märgid võimalikust viletsusest ja katastroofist võivad tõugata inimesi despootlike ideoloogiate ja lahenduste rüppe.

Oma kunstilisel moel annavad meie aja süngetest tunnetest tuleviku suhtes suurepäraselt märku sarjad („Black Mirror"), videomängud („The Last of Us"), kirjandus (**Houellebecqi** viimased romaanid) ning teisedki kultuuriväljundid. Mõistagi ei elanud ühiskonnad möödunud „ilusatel" aastakümnetel ilma hirmuta – külma sõja aegne tuumakatastroofi pelgus ning 11. septembri rünnakutest tingitud kartus ootamatu terroriakti ees kajastusid niisamuti inimeste mentaliteedis ja kultuuris. Ent praeguse aja hirmul, hirmul tuleviku ja lootusetuna tunduvate probleemide ees, näib olevat hoopis masendavam, „oma inimesi" lõhestav toon ning süngem tähendus.

Lebensraum'*i algetega pehme koloniaalpoliitika on tänapäeva maailmas Hiina näitel juba nähtav.*

Üks suurepärane tekst, mis analüüsib 21. sajandi potentsiaalseid konflikte ja vägivaldseid ideoloogiaid, on ameerika ajaloolase **Timothy Snyderi** raamatule „Must muld. Holokaust kui ajalugu ja hoiatus" kirjutatud järelsõna autori enda sulest.[3] Tegemist on nõnda paljuütleva ning õpetliku tekstiga, et see väärib lahatava teema kontekstis erilist tähelepanu.

Robert Varik püüab äratada ellu Tartu vaimu ja õpib ülikoolis ajalugu.

ÜHISKONNA HIRMUTAV ALLAKÄIK JA PUHASTAMINE

„Pole erilist põhjust arvata, et me oleme 1930. ja 1940. aastate eurooplastest kõlbeliselt paremad või rohkem kaitstud niisuguste ideede eest, mida **Hitler** edukalt propageeris ja ellu viis."[3] Tõepoolest, ohtlik on pidada mineviku inimeste „olemust" ja emotsionaalset närvikava nüüdsest erinevaks. Snyder leiab, et Hitleri vägivaldse ideoloogia muutis inimestele vastuvõetavamaks levinud hirm, et kasvavale Saksa rahvale (kellelt kärbiti pärast I maailmasõda suur hulk maad, sh mereülesed kolooniad) ei jätku tulevikus piisavalt toitu ja ressursse. Seetõttu suudeti propageerida edukalt idapoolse laienemise vajadust (*Lebensraum*) ja hiljem ka sealse maa „puhastamist mittevajalikest inimestest", eeskätt juutidest. Kui segada sinna veel kultuuri, väärtuste ja ümbritseva elu kiire moderniseerumine ning tollal üldiselt levinud kuvand läänemaailma allakäigust, siis selleaegne mõtteviis ei tundugi enam niivõrd arusaamatu. Veenvam paistab ka järgnenud „loogiline" mõttekäik, et ilma vägivaldse sekkumise või „puhastamiseta" polegi võimalik hoida ära ühiskondliku allakäigu süvenemist, ökoloogilist kriisi, kultuuri mandumist, rahvaste segunemist jms.

Metafoor, et ühiskond vajab „puhastamist", on aga Hitlerist mõistagi vanem ning ulatub Natsi-Saksamaa piiridestki tunduvalt kaugemale. Nõukogude Liidus (ja hiljem sarnaselt teisteski kommunistlikes maades) vajas ühiskond esmalt „puhastamist" teisitimõtlejatest, hiljem **Stalini** ajal ka juba kaasamõtlejatest partei sees. „Puhastamise" tarviliikkus polnud sel ajal sugugi vaid mõne hullu väärastunud jakobiinliku mõtte vili, vaid mitmete praegugi suurteks peetavate haritlaste aktsepteeritud aste soovitud arengu saavutamiseks. Meenutagem eesti literaati **August Annistit**, kes kirjutas 1936. aastal pärast Moskvas käimist: „Mis mõnisada tuhat tapetut, kui iga aasta sünnib kolm miljonit. Mis ühe põlvkonna kannatus, kui teoksil on planetaarse messianismi ideed."[4] Kas see on krüptitud iroonia, absurdne naiivsus või väärastunud loogika? Või nobelist **George B. Shaw'** ideed, et inimesed peaksid iga viie või seitsme aasta tagant riikliku kohtu ees oma eksistentsi õigustama ja kui nad seda teha ei suuda, „siis selgelt ei ole meie ühiskonna suurel organisatsioonil mõtet neid elus hoida, sest nende elust ei ole kasu ei meile ega tõenäoliselt ka neile endale".[5] Üldisemalt ongi „puhastamine" kui „lihtne loogika" olnud moodsal ajal laia verevalamise õigustamisega kaasnev mõiste – Prantsuse revolutsioonist etniliste konfliktideni tänapäeva Myanmaris.

Snyder rõhutab, et Hitleri ideoloogia, sõda ja genotsiid sündisid Euroopas enne rohelist revolutsiooni.[6] Nagu ajaloos tihti, ei olnud ette näha, et saabumas on teaduslik innovatsioon, mis suurendas 1950. ja 1960. aastatel märgatavalt põllumajanduse efektiivsust ning muutis „moodsa elu" palju harjumuspärasemaks, meeldivamaks. Natside ideoloogia järgi ei olnud aga Saksamaal üldse mõtetki raisata aega teadusele, kui rahval ja liidril oli võimalik ohjad „kohe ja praegu" enda kätte haarata ning vajalik eluruum ise välja võidelda. „Kui silmapiiril on apokalüpsis, näib mõttetu oodata teaduslikke lahendusi; loomulik reaktsioon on soov asuda võitlusse ning esile kerkivad verest ja mullapinnast pajatavad demagoogid," kirjutab Snyder.[3] Seega ei pruugi ainult viletsus ja katastroof, vaid ka hirmutavad märgid võimalikust viletsusest ja katastroofist tõugata inimesi despootlike ideoloogiate ja lahenduste rüppe. Seda on ehk raske kujutada ette täis kõhuga soojas toas istudes. Kuid kas või lõhenenud USA on hea näide sellest, et radikaalsete ideede ja usaldamatuse laiaks levikuks pole vaja äärmuslikke tingimusi (sõda, nälga vms). Tehnoloogiliste arengute tõttu tekivad ja kanduvad n-ö hirmumärgid meie infoühiskonnas edasi hoopis kergemini kui kunagi varem.

Veelgi enam, Snyder arvab, et kliimakriis ning maa ressursside ammendumine 21. sajandil võib äärmuslust arenenud maailmas ainult süvendada. „Roheline revolutsioon, tõenäoliselt kõige tähtsam saavutus, mis eristab meie maailma Hiljem omast, võib end ammendada."[3] Ta leiab, et kuigi toit kui selline meie maailmast päriselt otsa ei lõppe, võivad rikkamad riigid hakata taas muret tundma tulevaste toiduvarude pärast.[3] Järsult võib pääseda valla paanika iga hetk saabuva katastroofi kartuses, millele kõva käega liidrid on varmad süüdlasi leidma – olgu need geid, moslemid, sotsiaaldemokraadid, bürokraadid või immigrantidest põllutöölised. Taolises olukorras ei tarvitse olla mingit tõelist muret elu ja surma pärast, piisab hetkelisest veendumusest, et vaja on astuda otsustavaid samme soovitud elulaadi säilitamise nimel.[3]

JUBA SUITSEVAD KOLDED

Lebensraum'i algetega pehme koloniaalpoliitika on tänapäeva maailmas juba nähtav. Snyder kirjutab (2015. aastal) Hiinast. „Mõnes mõttes võib Hiina olla praegu kehvemas situatsioonis kui Saksamaa 1930ndatel. Sealne haritava maa hulk ühe elaniku kohta on umbes nelikümmend protsenti maailma keskmisest ning kahaneb kiirusega umbes miljon hektarit aastas."[3] Maailma suurima rahvaarvuga riigi pilk on suunatud eeskätt nõrkade riikide poole Aafrikas, keda nad näevad kergesti manipuleeritavate ressursiallikatena.[7] Kusjuures, erilist vastutustunnet kohalike suhtes pole Hiina kontaktis Aafrikaga üles näidanud (nagu ajaloos teisedki suurriigid), müües relvi sõjakurjategijatele[8] ja praktiseerides „uue siiditee" projektiga n-ö võlalõksu diplomaatiat.[9] Kliimamuutused ja keskkonnareostus võivad tõenäoliselt tingida tulevikus ka Hiinas veepuuduse, mis juhib nende tähelepanu, raha ja võimu ajapikku Siberi suurte veevarude poole. Snyder kirjutab: „Kui aga kliima muutumine jätkub ja prognoosimatud sündmused kuhjuvad, võib maa Aafrikas ja Venemaal hakata märksa väärtuslikum paistma aafriklastele ja venelastele endile. Surve all võivad hiinlased ehk omaks võtta ideid, mis justkui õigustavad aafriklaste ja venelaste vaesumist ja surma."[3]

Ka Venemaa valitsuse tõusev imperiaalne ideoloogia ning sõde paremäärmuslastega mujal maailmas on seotud hirmuga ebastabiilse tuleviku ees. Tohutu maavarade reserv säästab valitsust küll murest ressursside pärast (kliima soojeneminegi mängib osaliselt nende kasuks, kuna sulava Arktika arvelt on viljakat maapinda põhjas juurde tulemas), kuid see tähendab vaid nende süvendavat panust kliimamuutustesse. Moskva teeb kõik, et nende suurtel naaberturgudel püsiks nõudlus nafta ja maagaasi järele.

Euroopa Liidu rohelise energia tulevikuvisioonid on eksistentsiaalne oht Venemaa senisele elukorraldusele, mistõttu on äärmiselt oluline häirida Euroopa Liidu stabiilsust ja mis tahes laienemist. Kultiveerides vandenõuteooriaid ja äärmuslikke ideoloogiaid, kirjutab Snyder, kuidas Venemaa taoline tegutsemine on väga hästi nähtav Ukrainas, kus Vene juhid nimetasid riiki pärast Euroopa-meelset pööret kunstlikuks moodustiseks, millel pole oma ajalugu, kultuuri ega ka keelt ning mis eksisteerib tänu juutide, geide, eurooplaste ja ameerikaste üleilmsetele salasepitsustele.[3] Analoogsena meenub Nõukogude Liidu ja Natsi-Saksamaa põlastav propaganda Poola ja Baltimaade suhtes teise maailmasõja alguses.[10] Taolise ideoloogia toetamine ja kultiveerimine on teinud **Putinist** paremäärmuslaste imetlusobjekti ning loonud eeskuju ka mitmetele teistele poliitikutele, kes tahavad 21. sajandi muutunud maailmas n-ö kõva käega poliitikutena silma paista. On hästi teada, et tülid ja konfliktid läänemaailma sees teenivad Hiina ja Venemaa huve. Selleks et neid konflikte stimuleerida, toetatakse ja mängitakse piiripealsete ideoloogiatega, mis kahtlevad Lääne liberaalsetes aluspõhimõtetes.

Kui tavapärane ja traditsiooniline elukorraldus pole enam keskkonnamuutuste tõttu võimalik, on tõenäoline, et hakatakse otsima sümboolseid süüdlasi, kes on need probleemid põhjustanud.

Ebamugavat mõtteainet pakub võimalus, et roheliste poliitilised liikumisedki võivad praeguste valitsuste aeglase tegutsemise tõttu radikaliseeruda.

Kõige teravamalt tabavad globaalsed probleemid aga kolmanda maailma riike ning vägivaldsete ideoloogiate levik võib seal ka kõige ilmsemaks osutuda. Kombinatsioon kliimamuutustest, rahvastiku kasvust ja tõusvatest ootustest heale elule loob pinnase, mis paneb suure hulga inimesi tundma, et tulevikul pole neile enam midagi meeldivat pakkuda. Ebavõrdsust hakatakse tajuma teravamalt ning see loob keskkonna vägivaldsetele maailmavaadetele ja kokkupõrgetele. Konfliktid Rwanda genotsiidist kuni Araabia kevadest välja kasvanud kodusõdadeni on kõik tõlgendatavad kui globaalsete probleemide lokaalsed-tõsielulised pursked. Snyder toob välja üle 160 miljoni elanikuga Bangladeshi, mida räsivad kliima soojenemisest tõusva merepinna tõttu üha laastavamad tormid ja üleujutused.[3] Erinevalt aga näiteks jõukast Hollandist pole vaesel Aasia riigil piisavalt raha, et kliimamuutuste mõjude vastu efektiivselt tegutseda. Liibüas seevastu pikeneb iga-aastane põuaperiood eeldatavasti sajast päevast kahesaja päevani ning Egiptus, mis sõltub Niilusest, ei oma kontrolli jõudude üle, mis võivad ühel päeval jõe katastroofiliselt kuivaks muuta.[3] Mõistagi on analoogsete probleemidega riike veel ia veel. Mis saab nendest sadadest miljonitest (kui mitte miljarditest) inimestest, kes peavad saatma käimasoleva sajandi mööda nendes riikides?

Kui tavapärane ja traditsiooniline elukorraldus pole enam keskkonnamuutuste tõttu võimalik, on tõenäoline, et hakatakse otsima sümboolseid süüdlasi, kes on need probleemid põhjustanud. Antisemiitlikud hoiakud on muutumas juba praegu aina levinumaks nähtuseks. Pole vähetõenäoline, arvab Snyder, et juute hakatakse süüdistama ka süvenevates keskkonnaprobleemides Põhja-Aafrikas ja Lähis-Idas.[3,11] Rünnakud **George Sorose** vastu ja tema süüdistamine globaalprobleemides (või globaliseerumises üldisemalt) on kõige paremini tuntud antisemitismi näide Euroopas ja Põhja-Ameerikas. Kriisidele ette jäävate masside võrdlemine mustuse, putukate või närilistega pole samuti ajaloos tundmatu, mis on omakorda kutsunud esile juba mainitud vajaduse „puhastuse" järele. Hästi on teada ka mõtteveiis, et „puhastus" võib olla isetekkeline, loomulik, jumalik ilming või saatus, millele inimene ei saagi vastu seista. Mentaliteet, et keegi teine peab surema, et mina saaksin elada. Sellist retoorikat pole raske ette kujutada mõnes jõukamas ühiskonnas, kui vaesel maal on aktuaalne sõda, nälg või ränk haiguspuhang. Taolised kurjad mõtted võivad olla esialgu ehmatavad, kuid muutuda suuremas kriisis harjumuslikeks, misjärel neid ei tajutagi enam kurjana.

KURJUSE HINGEVÄRAVAD ON PAOKIL

Süvenevad keskkonnaprobleemid ja globaliseerumine viitavad sellele, et sel sajandil rahvaste mobiilsus aina kasvab. Miljonid kolmanda maailma inimesed võivad tulla ja juba tulevadki arenenud riikidesse paremat elu otsima, tekitades nii sügavat pahameelt paljudes kohalikes, kelle senine elukorraldus ja maailmapilt ei ühti enam muutuva ühiskondliku reaalsusega. Tärkavad rassism, võõraviha ja „lihtsal loogikal" põhinevad vägivaldsed lahendused, mis taastaksid endise korra või säilitaksid senist. Ühe poole ründav mentaliteet võib tekitada seda ka teises, misjärel moraalsed piirid ähmastuvad. Ebamugavat mõtteainet pakub võimalus, et roheliste poliitilised liikumisedki võivad praeguste valitsuste aeglase tegutsemise tõttu radikaliseeruda, nagu radikaliseerusid mitmed vasakpoolsed 20. sajandi alguse vanas Euroopas, kus suured muutused saabusid alles sõdade ja ränga majanduskriisiga.

Nagu kirjutab ameerika geograaf ja ajaloolane **Jared Diamond**, leiavad keskkonnaprobleemid endale 21. sajandil lahenduse niikuinii, küsimus on ainult selles, kas see lahendus on meeldiv või mitte.[12] Teisisõnu elab maakera kliimakriisi üle, kuid kas ka inimesed? Globaalsed probleemid, hirm ja lootusetus saavad sünnitada sel sajandil eelmisega sarnaseid vägivaldseid ideoloogiaid, konflikte ja kuritegusid. Nii üle- kui ka alareageerimine võib olla ohtlik, ent mõõduka tee leidmine näib aja möödudes üha keerulisem. Inimeste psühholoogilised ja sotsioloogilised eripärad, mis avavad hingeväravad kurjusele, ei ole muutunud. Distantsilt vaadates võib inimeste kurjus olla analüüsitav ja arusaadav. See aga ei tähenda, et sellega peaks leppima. Maailmas on praegu kohti, kus 20. sajandi suured kuritööd on juba omal moel kordumas.

[1] *Lerer, L.; Umhoefer, D. 2020. On the Future, Americans Can Agree: It Doesn't Look Good. – The New York Times, 12.06.*
[2] *Seoses Obama hiljaaegu ilmunud autobiograafiaga on kommentaatorid välja toonud, et Obama ei näi endiselt mõistvat USA allhoovusi, mis Trumpi-suguse poliitiku võimule tõid. Vt Zakaria, F. 2020. Fareed: What Obama doesn't say in his new memoir. – CNN, 22.11.*
[3] *Snyder, T. 2017. Must muld. Holokaust kui ajalugu ja hoiatus, lk 249–266.*
[4] *Annist, A. 1936. Muljeid Venest. – Tänapäev, nr 9, lk 280.*
[5] *Vt George Bernard Shaw talking about capital punishment. – YouTube'i kanal iconic, 10.12.2010.*
[6] *Rohelise revolutsiooni all peetakse silmas teise maailmasõja järel toimunud suuri arenguid agronoomias, kui töötati välja senisest tunduvalt viljakamad taimesordid (eeskätt riisi- ja nisusordid). Suuresti mõjutas see põllumajandust kolmandas maailmas, kus tootlikkus kasvas 1960. ja 1970. aastatel hüppeliselt. Uute taimesortide kasvatamine tingis ka keemiliste väetiste ja putukamürkide suuremahulise kasutuselevõtu.*
[7] *Shepard, W. 2019. What China Is Really Up To In Africa. – Forbes, 03.10.*
[8] *Conteh-Morgan, E. 2017. China's Arms Sales in Africa. – Oxford Research Group, 19.04.*
[9] *Chatzky, A.; McBride, J. 2020. China's Massive Belt and Road Initiative. – Council on Foreign Relations, 28.01.*
[10] *Kusjuures Venemaa president on andnud alles hiljaaegu märku, et Poola kannab süüd II maailmasõja puhkemises. Vt Applebaum, A. 2020. Putin's Big Lie. – The Atlantic, 05.01.*
[11] *Üldisemalt antisemitismi kohta vt Peterson, Ü. 2020. Juudivastasus tänapäeva islamimaailmas. – Akadeemia, nr 12.*
[12] *Diamond, J. 2006. Collapse. How Societies Choose to Fail or Survive.*

KOLUMN

Foto: Katre Liiv

Kas Eesti vajab tuumajaama ning sellega paratamatult kaasnevat mitmekülgset tuuma-jama? Kas selles diskussioonis saab usaldada ühe poolena väikest eraettevõtet, kelle peamiseks kommunikatsioonitaktikaks on olnud seni pooltõed?

VALEDEGA MÜÜDAV REAKTOR

Kirjutas **Madis Vasser**, illustreeris **Stella Salumaa**

On aasta 2021 ja kõik on läinud nii, nagu Fermi Energia OÜ loodab. Eesti esimese imaginaarse tuumajaama PR-masinad surisevad, töötajad lobistavad ning tuumareaktori võimalikkusesse ja vajalikkusesse on suudetud uskuma panna paljud kodanikud. Käivad intensiivsed kõnelused selle üle, mis kujuga reaktorihoonet Eesti põhjarannikule esimesel võimalusel püstitama hakatakse. Kas Eestist üldse peaks saama tuumariik – seda arutelu ei ole avalikult isegi veel peetud. See on fundamentaalne küsimus, millele vastamine ei nõua samas takerdumist praegu veel täiesti ebaolulistesse ülitehnilistesse detailidesse.

Tuumaenergia arvukate promoõhtute ettekanded algavad tihti sissejuhatusega kliimamuutuste probleemi. Põhjalik ja igati tänuväärne üldhariv teavitustöö. Globaalse kuumenemise põhisüüdlaseks tuuakse fossiilkütuste kasutamisel õhku paisatav süsihappegaas. Lahendusena „peame põletamise lõpetama", kui tsiteerida Fermi Energia tegevjuhti **Kalev Kallemetsa**. Küll aga jääb neil üritustel mainimata tõsiasi, et kuigi tuumaenergeetika süsinikuheitmeid on tõesti vähe, ei seostu see aga suuremate kliimaeesmärkide saavutamisega. Riigid, kes lähevad tuumaenergeetika teed, kipuvad jäämaa sõltuvusse ka fossiilkütuste jätkuvast kasutamisest – seda näitavad viimase 25 aasta lõikes 123 eri riiki analüüsinud teadustöö[1] tulemused. Analüüs leidis, et taastuvenergia laiema kasutusega kaasneb ka suurem positiivne kliimamõju. Tuumaenergeetika kliimaga seotud argument langeb seega ära.

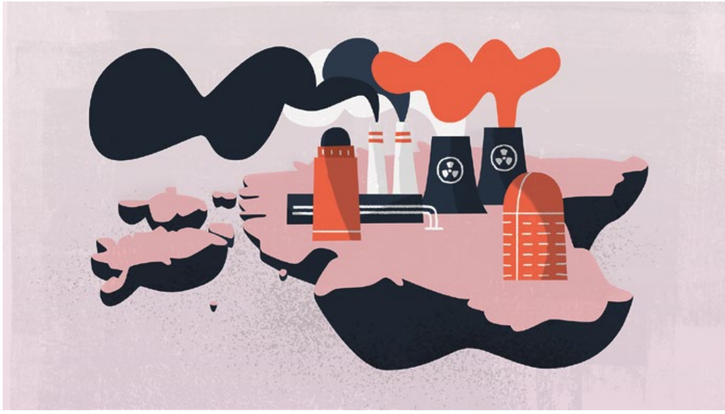

Kuid kas lambid jäävad tulevikus põlema ja tuba soojaks ehk kuidas on energia varustuskindlusega? Fermi Energia ettekannetes tuuakse välja suuri numbreid naaberriikide elektritootmisvõimsuste järkjärgulise vähenemise kohta, mis vastab tõele. See omakorda viivat Eesti peagi energiadefitsiiti, mis on vaieldav. Ühel kohalikul rahvakoosolekul küsiti publikust tabavalt (parafraseerin): „Miks mingi väike erafirma meile seda juttu räägib? Kas see ei peaks olema riiklik küsimus?" Muidugi on tegu olulise riikliku küsimusega, millele elektrivõrgu operaator Elering on ka lähikümnendi perspektiivis oma analüüsidega ammendavalt jaatavalt vastanud[2]. Tootmisvõimsuste vähenemist selgitab asjaolu, et ajaloliselt on elektrisüsteemis elektritootmisesse üle investeeritud. Fermi Energia esindajad on pidanud seda põhjalikku analüüsi tugevalt küsitavaks, kaheldes nii Eesti kui ka kõigi(!!!) naaberriikide „Eleringide" aastatepikkuses kompetentsis. See eeldaks ühelt noorelt ja väikeselt iduettevõttelt ka tugevaid argumente, mis praegu puuduvad. Seniks võib öelda, et ka see väide lekib.

TUUMAENERGIA VAJAB AVALIKKU RAHA

Kui teised riigid kasutavad tuumaenergeetikat, miks siis mitte ka meie? Tõesti, põhjamaades on töös mitmed suured ja vanad tuumajaamad. Mõned Kunda volikogu liikmed viidi isegi Fermi rahade eest ekskursioonile Soome. Tuumaenergia on riikideülese elektrivõrgu kaudu juba praegu ka Eesti tarbijate seadmetes. Meeles tuleb aga pidada, et nii mitmedki naabrid on meist jõukamad – tuumaenergeetika vajab avalikku raha nii käivitamiseks (riikliku järelevalve loomine), käigushoidmiseks (fikseeritud, tüüpiliselt kordades kallima hinnaga elektri ostmise lepingud) kui ka hilisemaks sulgemiseks (lõppladestuse rajamine ja opereerimine). Need summad võivad ulatuda välismaa kogemuste põhjal kümnetesse miljarditesse. Lisaks ei ole ükski tuumariik veel selgusele jõudnud, kuidas lahendada üliohtlike tuumajäätmete probleem.

Kes maksab, tellib muusika. Fermi senine kommunikatsioon on olnud taotluslikult hägune, tekitades seegadust tuumatehnoloogia eri põlvkondade vahel. Strateegilise kommunikatsioonitöö „kommirahaks" on firmasse investeeritud ligikaudu 400 000 eurot. Selle eest tutvustati näiteks järjekordsel rahvakoosolekul uut tehnilist lahendust – gaasijahutusega reaktorit, mis esitleja enda hinnangul Eestisse kindlasti ei sobi. Miks siis sellest üldse räägida? Igal juhul oli üritus PRi mõttes edukas, kuna järgmise päeva Virumaa Teataja juhtkirjast võis lugeda: „Tuumajaam tuleb Eestisse nii või teisiti, see on paratamatu, kui just lähema viie aasta jooksul keegi mingit täiesti uut elektritootmise tehnoloogiat välja ei mõtle, mis on aga ülimalt ebatõenäoline." Kui arvestada, et praegu on kõik Fermi välja valitud disainid vaid teoreetilised arvutimudelid, võib seda lauset lugeda ka nii: „Täiesti uus elektritootmise tehnoloogia tuleb Eestisse nii või teisiti, mis on aga ülimalt ebatõenäoline." Loogikareegleid rikkudes on kõik võimalik.

Tasakaaluka debati pidamiseks ei saa ühiskond ammutada oma teadmisi ainult tuumajaama müügimeeste materjalidest. Sestap on päriselt keskkonna ja kliima, mitte kasumi pärast muretsevad kodanikud avaldanud ka arvukalt vastulauseid, arvamuslugusid, seisukohti ning faktilehti. Tuumaentusiastid väidavad tihti, et meil ei ole tuumaenergeetikale tõsiseltvõetavat alternatiivi. Siin tekib taas vastuolu erapooletute analüütikute ning riikliku seisukoha vahel, mis toob tuumaenergia alternatiividena selgelt välja näiteks tuulepargid ning mitmesugused energia salvestamise võimalused (nt ennast tõestanud pump-hüdroelektrijaamad, mida Eestisse ka juba rajatakse). Eesti keskkonnaühendused on samuti koostamas energeetikavisiooni, mis ei eelda varustuskindluse tagamiseks tõendamata tehnoloogilisi imesid, vaid rõhub eelkõige mõõdapäästamutle liigtarbimise vähendamisele ning kogukonnaenergeetikale.

DIRTY DANGEROUS DISTRACTION

Kliima, energiavarustuse ning raha taustal on tuuma-jama otsus tegelikult moraalne küsimus. Kas on siiras kasutada terminit „väike moodulreaktor" (VMR), mis üritab varjata kiivalt tõsiasja, et tegemist on Eesti territooriumile tuhandeteks aastateks ohtlikke tuumajäätmeid tootva tuumajaamaga? Ühel hiljutisel veebiseminaril toodi välja, et tabavam nimi sellele tehnoloogiale oleks DDD – Dirty Dangerous Distraction ehk räpane ohtlik segaja. Eesti Roheline Liikumine on võtnud kokku viis põhjust[3], miks see väljend ennast õigustab: jäätmetele pole lahendust; turvarisk jääb alati; seda tehnoloogiat ei eksisteeri; riigi ebaproportsionaalsed kulud; negatiivne mõju taastuvenergia arengutele.

Juba praegu on olemas (kindlasti mitte lihtsad) lahendused, mis aitaksid päriselt kliimakriisi leevendada, hoiaksid tulesid põlemas ning võimestaksid ka kohalikke kogukondi. Meil ei ole aegaega õnneks ka vajadust jääda lootma tühjade tuumalubaduste peale. Fermi Energia asutajad näevad aga maailma teisiti ning mitmed neist peavad end „ökomodernismi" järgijateks – see on lähenemine, mis pakub keerulistele probleemidele lahenduseks kummalist alternatiivreaalsust[4]. Viidatud uuringu autorid tõdevad, et taoline mõtteviis võib tuua kaasa eri maailmavaadete sõja, mis pärsib meie keerukate ja vahel ennustamatute muutujatega probleemi tegelikku lahendamist. Mida kauem viivitada päris rohepöördega, seda mõõdapäästamatum võib paista valedega müüdav reaktor (VMR). Kuid Eesti ju ei vaja tuuma-jama.

[1] *Sovacool, B. K.; Schmid, P.; Stirling, A.* et al. *2020. Differences in carbon emissions reduction between countries pursuing renewable electricity versus nuclear power. – Nature Energy, nr 5, lk 928–935.*

[2] *Eesti elektrisüsteemi varustuskindluse aruanne 2019. – Elering.*

[3] *Ülevaade tuumaenergia riskidest. – Eesti Roheline Liikumine.*

[4] *Kallis, G.; Bliss, S. 2019. Post-environmentalism: origins and evolution of a strange idea. – Journal of Political Ecology, nr 26 (1), lk 466–485.*

Madis Vasser on Eesti Rohelise Liikumise huvikaitse ekspert ning Tartu Ülikooli loodus- ja täppisteaduste valdkonna doktor.

HOBILEIUTAJAD GLOBAAL-MAJANDUSE ALUSEID ÕÕNESTAMAS

Jootekolb + avatud lähtekood + 3D-printerid + kogukond = revolutsioon kapitalistlikus süsteemis. Kas võib tõesti juhtuda, et praeguste keskkonnale kahjulike tootmismudelite asendamine saab alguse avatud töökodadest?

Jiří Krejčí

Kui ma kaheksa aastat tagasi Tartusse kolisin, ootas mind kohe esimesel nädalal ees üks ootamatu väljakutse. Korteris, kuhu elama sattusin, polnud kööki ning mõtlesime koos naisega olemasolevatest materjalidest tööpinna ja riiulid kokku panna ning „tuunida" ümber paar kapikest, et saaks vähemalt kuidagi süüa teha. Materjalidena olid meil kasutamiseks vana voodi osad ja paar lauda, mille leidsime kuurist. See oli esimene kord elus, kui ma Ikea mööbli kokkupaneku kõrval midagi oma kätega ehitasin.

Vaatamata sellele, et kõik lõikekohad olid kõverad ja mööbel tervikuna väga habras, püsides koos vaid nurgikute, kipsikruvide ja jumala tahte najal, mäletan, et tundsin ennast tol hetkel väga võimestatuna. Selle pühapäevani polnud ma kordagi elus akutrelli käes hoidnud. *Maker*-kultuuri üks eesmärk on tekitada keskkondi, kus inimestel on võimalik kogeda taolist võimestatust. Kohti, kus on võimalik iseendale öelda: „Jah, mina kui täielik võhik suudan ise oma käte ja ajuga asju luua." Taolise keskkonna tüüpiliseks väljundiks on *makerspace* ehk avatud töökoda, kus leidub tööriistu, vahendeid ja materjale, et teha ise nii palju, kui varustus ja loovus lubavad.

Paranduskelder levitab isetegemise pisikut paranduskahvikute kaudu. Möödunud sügisel käidi innustust jagamas Tartu Meeste Kojas. Foto: Kätlin Johanson

LIIKUMISE KOLM HARU

Maker-liikumisel kui subkultuuril on kolm peamist algallikat. Esiteks MITi füüsikaprofessori **Neil Gershenfeldi** loengusari „How to make (almost) anything", mille tulemusena loodi MITis esimene avatud töökoda *fab lab* (*fabrication laboratory*), kus peaks olema võimalik toota kättesaadava kõrgtehnoloogia abiga ise peaaegu kõike. Rõhk ongi olnud tootmisel, mitte isiklike koduste projektide realiseerimisel. Seda kontseptsiooni on hiljem edasi arendatud ning nüüdseks leidub maailmas selliseid töökodasid *ca* 1500.

Liikumise teine esiisa on **Dale Dougherty**, kes lõi 2005. aastal ajakirja Make: Magazine, mis korraldab ka isetegijate laatasid (*maker fair*) ning aitab liikumise mõtteviisil ning praktikatel koolidesse levida. Make: Magazine on tekitanud oma tegevusega USAs elujõulise DIY-subkultuuri ning aidanud defineerida nende identiteeti *maker*-mõiste ümber.

Kolmandat allharu esindavad *hackerspace*'id ehk häkkerikojad, mis said alguse 90ndate Saksamaal esialgu häkkerite poolillegaalsetes klubides. 2005. aastal asutati Viinis Metalab, mis tegeles lisaks avatud lähtekoodiga tarkvara populariseerimisele riistvara häkkimise kujul samuti DIY teemadega.

Iga nimetatud haru täidab *maker*-liikumises oma rolli. Dougherty organisatsioon juurutab isetegemist üldhariduses, edendades (inseneri)teaduse, tehnoloogia, loovuse ja rakendusliku matemaatika alast haridust ning aidates koolidel luua oma avatud töökodasid. MITist alguse saanud haru töötab sellise tuleviku nimel, kus enamik tarbeesemeid oleks võimalik kujundada, prototüüpida ning toota kõrgtehnoloogia abiga kohalikult, modulaarselt, minimaalse kulumarginaaliga ning avatud disaini printsiibil. Häkkerikodade põhimõtted läbivad tervet liikumist: avatud disain ning lähtekood nii tark- kui ka riistvarale, võrdsus, vastastikune õppimine (*peer-to-peer*) ja loomulikult asjade (mitte vaid tarkvara) n-ö häkkimine.

Praeguseks on kõik kolm voolu omavahel segunenud. On häkkerikodasid, mis on samas ka *fab lab*'id, ning on *fab lab*'e, kust ei leia kõiki kõrgtehnoloogilisi masinaid. *Maker*-liikumise ühiseks nimetajaks jääb aga põhiprintsiip võimestada kodanikke olema pigem kaasloojad kui lihtsalt tarbijad.

KANNAPÕÖRE GLOBAALSES TOOTMISMUDELIS

Globaalne tootmine põhineb tänapäeval masstarbimise ja -tootmise mudelil, mida õigustatakse vajadusega säilitada näiliselt lõputut majanduskasvu. Taolise mudeli tulemusena toodetakse võimalikult odavalt ja kiiresti valmivaid tarbeesemeid, mille eluiga on lühike ning disain selline, mis ei võimalda parandamist. Lisaks koosnevad need osadest, mis on valmistatud eri materjalidest, mida pole tihti võimalik üksteisest lahutada, et nii vähemalt toorainet taaskasutada.

„Boonusena" on suur osa tänapäevastest esemetest toodetud tõenäoliselt Hiinas ehk nende tarnimiseks on kulutatud lisaressursse. Need on kolm moodsatele tarbeesemetele iseloomulikku tunnust, mille tõttu globaalne tootmine aina võimendab kliimakriisi. *Fab lab*'i võrgustiku visioon tootmisest tulevikus pakub välja ühe võimaliku variandi, kuidas saaks rahuldada 21. sajandi tarbija vajadusi, kasutades toorainet tõhusalt ning vähendades toodete ökoloogilist jalajälge.

DISAINI GLOBAALSELT, TOODA KOHALIKULT

Fab lab'i võrgustiku üks allorganisatsioon Fab City töötab aktiivselt selle nimel, et tuua tootmist tagasi linnadesse. Fab City visiooni kohaselt on igas linnas vabrikute võrgustik, mis suudab toota tuleviku 3D-printerite jõul kohalikult peaaegu kõike. Lihtsustatult saaks tarbija laadida alla soovitud tarbeeseme disaini ning lasta selle kohapeal toota/printida. Sellise tootmise moto on disainida globaalselt, kuid toota kohalikult. Väiksemal skaalal toimib selline mudel juba praegugi. Selliste veebisaitide kaudu nagu *thingiverse.com* saab laadida alla tuhandeid avatud lähtekoodiga 3D-prinditavate tarbeesemete disaine. Samuti leidub tootjaid, kes ise sellist mudelit rakendavad. Näiteks arvutitootja Asus või fototarvikute tootja edelkrone pakuvad varianti, kus mõne toote osasid saab ostja ise 3D-printida.

Taolisel mudelil on palju eeliseid: tarbija saab eset oma vajaduste põhjal ise kohandada (disain on avatud lähtekoodiga, seega seda on võimalik muuta), 3D-printimise iseloomu tõttu on toode tõenäoliselt modulaarne, mis võimaldab seda paremini taaskasutada, uuendada ja parandada (mittesobiva osa saab lihtsalt asendada). Lisaks on enamikku osi võimalik printida/toota kohapeal.

Kui kujutada ette, et sellist tootmismudelit toetab ka ringmajandusel põhinev toimiv infrastruktuur, kus jäätmeid töödeldakse samas linnas tooraineteks, mida saab kasutada omakorda kohe 3D-printimiseks, siis on tulevik üsna helge. Neil Gershenfeld usub, et sellise arengu üks võimalik lõppfaas oleks imemasin, mis on olemas igas kogukonnas, ühistus või majas. Topin masina ühest otsast sisse paar plastpudelit, vana sülearvuti ekraani ja natukene ränipudi, vajutan nuppu ning teisest otsast tuleb välja iPhone XYZ. Gershenfeld kirjeldab oma raamatus „Designing reality" tulevikku, kus *fab lab*'id toimivad justkui raamatukogud, kus nii kodanikud kui ka ettevõtted saavad oma projektidele tuge ja vajalikke teadmisi, et imemasinaga imesid teha.

***Maker*-liikumise ühiseks nimetajaks jääb aga põhiprintsiip võimestada kodanikke olema pigem kaasloojad kui lihtsalt tarbijad.**

ESIMESED KOHALIKUD KOGUKONNAD

Nüüdseks on sellest möödas kaheksa aastat, kui ma esimest korda akutrelli kasutasin. Sisemise võhiku proovilepanekut on saanud hobi. Praegu julgen nimetada ennast *maker*'iks. Eelmisel aastal asutasime koos sõpradega MTÜ Paranduskelder, mille üks väljund on olnud avatud töökoja loomine. Paranduskeldri ülesanne on aidata minna üle ringmajandusel toimivale ühiskonnale, populariseerides parandamiskultuuri ning luues võrgustikku inimestest, kes armastavad samuti seda tunnet, mis tekib, kui võhik millegagi iseseisvalt hakkama saab.

Selleks et uue tootmismudeli kontseptsioon oleks täiuslik, on vaja praegune tarbimissüsteem ringmajanduse põhimõtetest lähtuvalt ümber kujundada. See protsess on kahesuunaline: tarvis on ülevalt alla seadusloomet, näiteks ELi regulatsioone seoses toodete parandatavuse, taaskasutuse ja jäätmetöötluse infrastruktuuriga, ning alt üles tuleb populariseerida tarbimiskultuuri, kus eelistatakse kestvaid ja parandatavaid tooteid, mille disain võimaldab nende taaskasutust.

Selle kallal me Paranduskeldris töötamegi ning usume, et kui loome alt üles kogukonda, mis panustab oma käitumisega Neil Gershenfeldi portreteeritud (või sellega sarnasesse) tulevikku, siis aitame kaasa selle realiseerumisele.

Jiří Krejčí on MTÜ Paranduskelder kaasasutaja, YouTube'i kanali Paranda eestvedaja ning TÜ religiooniuuringute ja teoloogia eriala bakalaureuseastme tudeng.

MIS ANDMETE PÕHJAL EHITADA TARKA LINNA?

Eri riikide linnauurijaid ühendav agentuur SPIN Unit on keskendunud selliste ruumiandmete kogumisele ja analüüsimisele, mis toetaksid mitmekesist inimnäolist linnaplaneerimist.

Kristi Grišakov

Pärast iga suuremat ühiskondlikku kriisi on sündinud uus visioon linnast. Tööstusrevolutsiooniga kaasnenud linnade elanikkonna kiire kasv ning sellest tingitud sanitaarprobleemid rajasid teed aedlinna kontseptsioonile, mis pakkus erinevalt räpasest ja tihedast linnakeskusest elanikele rohelisusesse uppuvat ning privaatsemat elustiili. Teise maailmasõja järgne modernismilaine lõi kujutluse tihedast ning moodsast elukeskkonnast, mis rõhutas kõrgust (korruselamud) ning kiirust (asumeid ühendavad laiad autoteed). Need üksteist täiendavad nägemused tihedast ja efektiivsest või privaatsest ja rohelisest linnakeskkonnast kujundavad siiamaani meie arusaama linnast kui elukeskkonnast.

Ettevõtjate ringkondades käibel olev põhimõte „head kriisi ei tohi raisku lasta" kehtib igati ka linnaplaneerimises.

ERINEVAD LINNATÜÜBID

Nüüdisaegses linnaplaneerimises murtakse üha enam pead selle üle, kuidas sobitub nende kahe linnatüübi vahele ja kõrvale olemasolev linnakeskkond, näiteks ajalooline hoonestus või elurikkad tühermaad. Taolist „vana ja metsikut" kihistust peeti pikalt puhta ja efektiivse linnakeskkonna sündi takistavaks elemendiks, mis tuleks esimesel võimalusel „korrastada" või eemaldada. Vanu väärikaid hooneid hakati esialgu aktivismi vormis ja hiljem ka ametlikult kaitsma ning väärtuseks pidama alles eelmise sajandi lõpukümnenditel. Võitlus loodusliku elurikkuse väärtustamise eest on saanud hoo sisse alles hiljaaegu.

Tallinna linnakeskuses on autodele sõitmiseks ja parkimiseks eraldatud ruum kordades suurem jalakäijatele ja kergliiklusele mõeldud ruumist.

Praegune tervisekriis on pööranud muu hulgas valusalt tähelepanu mitmetele probleemidele nüüdisaegses linnakeskkonnas, mida linnaplaneerijad ja -uurijad on toonud esile varemgi, kuid mida on peetud „normaalsuse" tingimustes sellest hoolimata vähetähtsaks. Kas kõigil asumitel on võrdselt hea ligipääs rohealadele ja mitmesugustele välirekreatsiooni võimalustele? Kas nendest võimalustest saavad mugavalt osa kõik ühiskonnagrupid – nii 8- kui ka 80-aastased? Milline on meie kodude suurus ja kas kodukontorile on piisavalt alternatiive, sh turvaline töö juurde jõudmine juhul, kui kodukontoris töötamine pole võimalik? Kas ühistranspordi kõrval on mugavaid ja säästlikke liikumisvõimalusi? Ettevõtjate ringkondades käibel olev põhimõte „head kriisi ei tohi raisku lasta" kehtib igati ka linnaplaneerimises. Kuidas tagada, et viiruse taganedes sünnib parem linnaruum, mis toetab elanike füüsilist ja vaimset tervist ning kus on elurikkad ja rohkelt tegevusi pakkuvad asumid?

SPIN Unit on konsultatsiooniettevõte, mis ühendab eri riikide ülikoolide linnauurijaid ning on keskendunud just nende ruumiandmete kogumisele ja analüüsimisele, mis toetaksid inimnäolist linnaplaneerimist. Vaatleme oma uurimistöödes linnaruumi kolme omavahel põimunud elemendi kaudu, mis on tähtsad igasuguse ruumi heaks toimimiseks. Nagu on öelnud nüüdisaja üks tuntuim linnaplaneerija **Jan Gehl**: „Hea linnaruum on nagu hea pidu, kus kõik külalised sooviksid kauem viibida (mitte ruttu koju ära minna)." Heas linnaruumis peavad kokku saama ehitatud keskkond, eri laadi tegevused ja seltskond mitmesuguseid linnaelanikke. Edasi tutvustan Eesti linnades tehtud uuringute[1] põhjal, mis elemendid on praegusest linnakeskkonnast puudu, et pidu õnnestuks.

Kristi Grišakov on Tallinna Tehnikaülikooli lektor ja SPIN Uniti konsultant, kelle põhiliseks uurimisteemaks on ruumiandmete ja tuleviku mõtestamise tööriistade kasutamine linnade planeerimisel.

INIMMÕÕTMELISUSE DEFITSIIT

Ehitatud keskkonna puhul analüüsime füüsilise ruumi elemente, nagu maakasutus, eri funktsiooni, suuruse ja vanusega hoonestus ning rohealad. Sageli on ehitatud keskkonnas vähe inimmõõtmelist ruumi, mis toetaks mitmekesiseid tegevusi ja liikumisviise. Elurikkus tähendab linnakeskkonnas eri funktsioone, mis toovad inimesi piirkonda eri kellaaegadel, näiteks monofunktsionaalsetes kontoripiirkondades liigutakse ainult teatud kellaaegadel ja puhkepäevadel võivad sellised kohad hoopis inimtühjad olla. Inimmõõtmeline ruum tähendab ka mitmepalgelist hoonestust, erinevaid fassaade, nii vanasid kui ka uusi, mis muudavad hoonete vahel liikumise huvitavaks ning aitavad vältida halba mikroklii-mat (nt müra ja tuulekoridorid). Nende kategooriate puudumisel pole midagi imestada, kui inimesed väldivad sellistes piirkondades jalutamist. Kui rääkida liikumisviisidest, siis ilmselt kõige tõsisem probleem ongi see, et väga suur osa ehitatud keskkonnast on antud autode kasutusse. Näiteks Tallinna linnakeskuses on autodele sõitmiseks ja parkimiseks eraldatud ruum kordades suurem jalakäijatele ja kergliiklusele mõeldud ruumist.[2] Linna arengu seisukohalt on tõeline probleem aga see, et enamikus Tallinna linnaosades on autodele mõeldud ala ligi kaks korda suurem elu- või ärihoonete maakasutusest. Kui muuta need parklad ja teed avatuks muudele alternatiivsetele kasutusviisidele, näitavad ruumiandmed ka seda, kui palju potentsiaali leidub meie linnakeskkonnas.

Teadlastena ei ole võimalik tõlgendada andmeid üksi n-ö töölaua taga, see peab toimuma üheskoos elanikega, et saada aru täpsematest põhjustest, miks üks või teine piirkond ei toimi.

VAJALIK JA VABATAHTLIK

Lähtume tegevuste kaardistamisel laias laastus kahest kategooriast: vajalikud ja vabatahtlikud. Me kõik liigume iga päev just oma valitud tegevuste põhjal. Vajalikud tegevused on seotud hädavajalike kohtadega, kus me peame iga päev – või olenevalt konkreetsest funktsioonist ka harvem – käima, nt tööl, koolis, arsti juures, toidupoes või apteegis. Valikulised tegevused on vabatahtlikud ja peamiselt vaba aja veetmiseks. Me valime nendesse kohtadesse mineku, et meelt lahutada, nt poed, kohvikud, baarid, ööklubid jne. Hea „tervisega" piirkondades leidub mõlema kategooria tegevusi, tavaliselt on neid ühes piirkonnas koos mitu, kuna need sõltuvad üksteisest. Tallinnas on piirkondi, nagu vanalinn, mis on aja jooksul tegevuste mitmekesisuse vallas vaesunud, kuna sinna on jäänud peamiselt vabatahtlikud tegevused, mis on üldsegi suunatud peamiselt välisturistidele.[3] See on omakorda üks põhjus, miks vanalinna ärid on praeguses tervisekriisis enim pihta saanud. Tallinnas on kahtlemata ka mitmeid alasid, kus valitseb vabatahtlike tegevuste põud, näiteks suured korterelamupiirkonnad Mustamäel ja Lasnamäel, kus võiks olla rahvaarvu arvestades tunduvalt rohkem kõikvõimalikke vaba aja tegevusi. Eri tegevustel on oluline roll ka tänavatel elu käigus hoidjana – aktiivsel ja erisuguste äridega tänaval on ka rohkem liikumist. Juhul kui eri tegevused paiknevad kaubanduskeskustes, on oht, et ümbritsevatesse asumitesse jagub neid märgatavalt vähem ning distants vajaliku teenuseni jõudmiseks muutub pikemaks.

INIMNÄOLINE LINN

Linnaelanike eelistusi ehk kasutajagruppide väärtusi uurime sotsiaalmeedia andmete põhjal ja taju-uuringutega.[4] Need andmed näitavad, mis on elanike eelistused seoses eri piirkondadega – mis kohad meeldivad rohkem ja mis tekitavad trotsi. Inimnäolise linna loomisel on linnaelanike väärtusi puudutav teave ruumi- ja tegevuste andmete tõlgendamisel vast kõige olulisem. Teadlastena ei ole võimalik tõlgendada andmeid üksi n-ö töölaua taga, see peab toimuma üheskoos elanikega, et saada aru täpsematest põhjustest, miks üks või teine piirkond ei toimi ja mida selle parandamiseks täpsemalt tegema peaks. Narva noorte taju-uuringu puhul on selgelt näha, et noored veedavad aega seal, kus neile on olemiseks ruumi jäetud (nt rekreatsioonialad või kaubanduskeskused), ning hindavad kõrgelt head ja huvitavat avalikku ruumi (nt uus jõepromenaad, vanalinn). Kuid noortel on sageli teistest vanusegruppidest vähem neile ligipääsetavat ruumi – kohti, kus viibimiseks ei peaks tingimata midagi ostma, aga kus oleks samas tore ja turvaline. Seetõttu koondutakse sinna, kuhu saab, näiteks kaubanduskeskusesse. Mitte põhjusel, et see on kõige meeldivam paik, vaid alternatiive on lihtsalt vähe.

Eespool mainitud uuringute eesmärk on olnud sama: anda kohalikule omavalitsusele teadmistepõhine ülevaade eri piirkondade võimalustest ja probleemidest ning linnaelanike eelistustest. Kõik uuringud püüdlevad pikemaajaliste strateegiliste muutuste saavutamise poole – uued üldplaneeringud ja valdkondlikud strateegiad (nt seoses parkimise või rohealadega). Linnad üle maailma on astunud selles kriisis uute avaliku ruumi projektide katsetamisel ja tutvustamisel julgeid samme. Ka Eesti linnades pole põhjust vanale rajale tagasi pöörduda, vaid õppida andmetest, toetada uusi ruumipraktikaid ning luua üheskoos elanikega inimnäolist linna.

Tallinna kesklinna maakasutus tüüpide alusel: autode hõivatud tänavaala (lilla), jalakäijatele ja kergliiklusele eraldatud ala (kollane) ning muud liikumist võimaldavad alad, nagu parkimisplatsid jne (sinine). Allikas: Tallinna ruumiandmete register / SPIN Unit

[1] *SPIN Unit on teinud linnaruumi ja -liikuvuse teemalisi uuringuid Tallinnas, Harjumaal, Narvas, Kohtla-Järvel ja Lüganusel. Kõik need uuringud on keskendunud linnaruumi eri osadele, nagu tegevused, hooned ja maakasutus, liikuvus ja ühistransport, elanike eelistused ja linna kuvand. Kõik tööd on saadavad aadressil* spinunit.eu.

[2] *Tallinna linna parkimispoliitika arengusuundade analüüs (MetaPARK), 2019.*

[3] *Linnakeskuse ettevõtluse ja vaba aja veetmise aktiivsuste uuring (MetaLINN), 2019.*

[4] *Narva noorte taju-uuring (MetaNAR), 2020.*

KIIRKOHTING

KAI LOBJAKAS

Küsis **Mariliis Mõttus**

Detsembris avati Eesti Tarbekunsti- ja Disainimuuseumis uus püsinäitus „Sissejuhatus Eesti disaini". Selle kuraator Kai Lobjakas räägib, mis tegurid on kohalikku disaini vorminud.

2016. aastal oli võimalik näha Tartmusis väljapanekut „Tunne Eesti disaini". Kuidas „Sissejuhatus Eesti disaini" sellest erineb?
Oma loomult on need sarnased ülevaatenäitused, üks väiksemas ja teine ulatuslikumas mahus, mille kaudu joonistub välja eesti disaini lugu ja seda mõjutanud tegurid. Tartus toimunu oli rändnäitusena planeerituna omamoodi proov. Praegune on muidugi laiem ja põhjalikum vaade sellesse mitmekihilisse maailma.

Mis sündmused või ajad on eesti disaini kõige enam mõjutanud? Kuidas on varasemad perioodid tuntavad praeguses disainis?
Disaini olemuse määravad paljud tegurid. Nagu kõik muu, on ka selle areng sõltunud otseselt ajastu eripäradest. Mööbunud sajandi ja nüüdisaja kontekstis on selleks kindlasti olnud näiteks sajandialguse tahe olla moodne, nõukogudeaegne standardiseeritus, püüd sellest eksperimenteerimisega välja murda ning tänapäevane disaini n-ö taasavastamine, konventsioonide ümbermõtestamine ja aina laienev uute praktikate väli.

Mis on eesti disainis sellele ainuomast ning kuidas see suhestub maailmas toimuvaga?
Eks meid eristab laiemas disainipildis muidugi nõukogudeaegne taust ja Eesti selles ajalises kontekstis, aga kindlasti ka võime olla väga paindlik ja reageerida kiiresti. Varem oli rahvusvaheliselt edukas ja tuntud näiteks **Eduard Taska** oma nahkehistööd kavandava ning tootva töökojaga, aga ka mõned teised algatused. Praegu on maailmas kõnekas olla aina keerulisem, aga eesti disain suhestub maailmas toimuvaga kindlasti iga päev.

Mõni aeg tagasi kureerisid koos Anne Vetikuga eesti disaini Adorno veebiplatvormil. Kas sul on ka tagasisidet, kuidas meie disainerite töö seal vastu võeti? Kuidas hindaksid kohaliku disaini populaarsust eestlaste hulgas?
See oli suurepärane projekt ja võimalus. Adorno on suure ja aukartustäratava kogemusega platvorm, mis tegeleb nüüdisaegsete disainipraktikate tutvustamise ja vahendamisega. Nende toel said eesti disain ja konkreetsed disainerid meist mõned sammud ees kõndiva Kesk-Euroopa ja Põhjamaade kõrval nii kogujatele suunatud formaadis kui ka laiemalt ilusti ja veenvalt pildile. Ja on rõõm öelda, et see koostöö jätkub.

Eestlaste seas on eesti disain mingi piirini kindlasti teadvustatud, aga see on alles algus. Palju on veel teha, et sellest saaks loomulik osa meie argipäevast.

Vaata lisaks: etdm.ee

Kai Lobjakas. Foto: Rene Suurkaev

KILLUD TALLINNA KALEIDOSKOOBIS

Sõdade, majanduskõverate ja katkestuste rida on kujundanud pealinnast omalaadse arhitektuurismuuti, kus enamasti puuduvad suured tervikud, ja otsustamine, mis vääriks mitmekesisuse virvarris säilitamist, võib olla kaunis keeruline.

Carl-Dag Lige

Rõõmas hoovid Maakri kvartalis, nüüdseks lammutatud. Taustal Eesti Ühispanga (praegu SEB) peahoone, arhitektid Raivo Puusepp, Maike Heido, valmis 1999. Foto: Martin Siplane, 2011

Läinud suvel tegin Tallinna Linnaplaneerimise Ametile ühe suurema uurimistöö. Selle raames käisin ja sõitsin rattaga läbi kõik Tallinna Kesklinna linnaosa tänavad ja enamiku hoove. Mitme nädala jooksul ja eri ilmaga tehtud välitööd tõid ilmsiks tõiku, mida ma polnud linna põliselanikuna varem märganudki. Oli nii häid kui ka halbu üllatusi, ent settis ja süvenes arusaam Tallinnast kui äärmiselt mitmekihilise ajaloo ja linnaruumiga keskkonnast, kus on palju avastamisväärset mitte ainult turistidele, vaid ka kohalikele elanikele. Tallinn on nagu kolmemõõtmeline pusle. Ehk tabavamgi analoogia oleks kaleidoskoop – linn kui katel, milles tiirlevad kõige erinevamad värvilised ruumikillud.

AJA JA RUUMI FRAGMENDID

Kuigi välitööd tegin ainult Kesklinna linnaosas, siis julgen selle põhjal ja ka oma eelnevale kogemusele toetudes teha mõned üldistused terve linna kohta. Peamine – ja mitte eriti üllatav – on see, et Tallinn on kui lapitekk. Kuna tegemist pole olnud kunagi suurlinna või metropoliga, pole siin otsast lõpuni ellu viidud ühtegi suurt linnaehituslikku kava. See ei tähenda muidugi, et pole olnud suuri ettevõtmisi – keskaegne linnamüür, 17. sajandi muldkindlustused, 20. sajandi alguse tööstuskompleksid Kopli poolsaarel, II maailmasõja järgne masselamuehitus jt on mastaapsed ettevõtmised, kuid needki ei realiseerunud täielikult. Ühiskondlik-poliitiliste ja majandusolude muutudes, samuti tehnoloogia arengust tingituna on palju teisigi arhitektuurseid ja linnaehituslikke ettevõtmisi jäänud poolikuks või üldse realiseerimata. Nii on Tallinn kujunenud oma enam kui 800-aastase ajaloo jooksul omalaadseks ruumifragmentide kogumiks, kus justkui puudub ühtne idee, selgus ja kord.

Õigupoolest, ega ühtegi ideaallinna polegi olemas. Neist on küll moel või teisel unistatud inimtsivilisatsiooni varastest aegadest peale. Võtkem või taevase Jeruusalemma vanas testamendis või **Platoni** ja **Tommaso Campanella** arutlused ideaalsetest (linn)riikidest. Tõsi, need tekstid kasutavad linna pigem ühiskonna ja selle korrastamise mudelina. Samuti tuleks neid tekste vaadata vastavalt religioosse ja utopistliku traditsiooni esindajaina. Tõelisi ideaallinnade kavandeid tuleks otsida hoopis renessanss- ja barokkajastu, aga miks mitte ka 20. sajandi arhitektide töödest – **Leon Battista Albertist Le Corbusier'ni**, **Claude-Nicolas Ledoux'st Albert Speerini**. Pärisilmas on korrapäraseid, rangete reeglite alusel rajatud hooneansambleid suudetud realiseerida enamasti just vaid väga autoritaarsetes või jõukates ühiskondades – olgu selleks Vana-Egiptuse vaaraode püramiidid, prantsuse absolutistlike monarhide lossiansamblid või Hiina Rahvavabariigi puhtalt lehelt rajatud miljonilinnad.

Tallinn on kujunenud oma enam kui 800-aastase ajaloo jooksul omalaadseks ruumifragmentide kogumiks, kus justkui puudub ühtne idee, selgus ja kord.

Carl-Dag Lige on arhitektuurikriitik.

TALLINNA KARAKTER

Kui ehk Hansalinnaks olemise kõrgperiood välja arvata, on Tallinn olnud läbi aastasadade võrdlemisi perifeerne linn ida ja lääne kultuuriruumi piiril. Võõra keskvõimu kohalolu on siin moel või teisel siiski alati ka ruumilise väljenduse saanud. Ent linnaruumi ja arhitektuuri on see mõju jõudnud pigem üksikehitiste kui terviklikult planeeritud ja lõpuni valmis ehitatud linnaruumiosadena. Just seepärast on Tallinna ruumiline karakter praeguseks kollaažlik, koosnedes paljudest eri tüüpi arhitektuuri- ja linnaehitusfragmentidest. Need fragmendid on tihti erineva iseloomuga, kontrastsed ja esmapilgul ehk isegi arusaamatud, kui konteksti ei tea ega tunne. Miks on romantilised agulimajad kõrvuti moodsate pilvelõhkujatega (nagu 1990. aastatel Maakri piirkonnas), miks seisab hüpermoodsa arhitektuuriga kaubamaja vanalinna peatänaval (De la Gardie), miks suubub suursugune puiestee kellegi tagahoovi (Rävala puiestee)?

Kirjeldatu pole hinnang, vaid pigem tõdemus. Tallinna ruumiline iseloom on äärmiselt mitmekesine ja tihti kontrastne. Siinne elukeskkond koosneb väga mitmepalgelise ja vahelduva atmosfääriga arhitektuuri- ja ruumifragmentidest, mis võivad meeldivalt üllatada, aga vahel ka ehmatada. Lõplikku konsensust skaalal hea-halb pole arhitektuuri ja elukeskkonna teemadel mõtet vast ka otsida, sest linnaruumi kohta võib leida sama palju erinevaid arvamusi, kui seal on elanikke. Ometi ei tähenda see, et ei võiks püüda välja selgitada või arutleda selle üle, mis on need väärtused ja eriomased jooned, mis just Tallinna eriliseks teevad.

TOORES REAALSUS JA RUUMIFANTAASIAD

Suviste välitööde käigus praktiseerisin nii-öelda ruumilist lähilugemist – vaatasin keskkonda, mis oli olnud mulle tuttav juba aastaid, tähelepanelikuma pilgu ja avatud meelega. Lisaks käisin arhiivis hoonete projektidega tutvumas. Üheks arhitektuurialaseks seigaks, mis pakkus pidevalt põnevaid üllatusi, on hoonete tagumised küljed. Tänaval liikudes ja arhitektuuriraamatuid sirvides näeme enamasti vaid paraadseid esikülgi. Ent läbi arhitektuuri- ja ehitusajaloo on pandud fassaadile rohkem rõhku (ja kulutatud rohkem vahendeid) kui argisemale hooviküljele. Nii on näiteks 1930. aastate võrdlemisi rohkelt dekoreeritud esiküljega kortermajade hooviküljed hoopis lakoonilisema, modernistliku moega. Seega tasub linnas uidates käia võimalusel ka hoovides – sealne miljöö loob konkreetsest majast ja linnaruumist tervikuna palju mitmekesisema pildi.

Mõnele võib olla ka üllatuseks, kui palju modernistlikku arhitektuuri leidub Tallinna vanalinnas. Oleme nende hoonetega enamasti juba harjunud ega oska arvatagi, et suurte vitriinakendega kauplus või kohvikuhoone (nt Saiakang, arhitektid **Elmar Lohk**, **Herbert Johanson**, valmis 1938) ei pärine mitte keskajast, vaid 1930. aastatest. Või et mõni gooti stiilis hoone pole hansaaegne, vaid hoopis 19. sajandi lõpu või 20. sajandi alguse neostiilne, see tähendab ajaloolisi eeskujusid pelgalt tõlgendav uusehitis.

Tallinna linnaruumi eri ajastutest leiab ka mitmeid ruumikuriioosumeid. Taasiseseisvumise ning kapitalistlikule majandusmudelile üleminekuga tekkis ettevõtjaskonnal ja linnaplaneerijatel kujutlus Tallinnast kui tulevasest suurlinnast, tähtsast ärikeskusest. Linna hoonestustihedust ja ruumitühikuid vaadates poleks olnud mingit vajadust hakata rajama kõrghooneid. Ometi oli neil tugev sümboolne väärtus. Pangad ja hotellid tahtsid endale maamärke; arhitektuuri hakati varasemast jõulisemalt kasutama firmade kuvandiloomes. Uutest pangahoonetest on vast kõige märgilisem arhitekt **Raivo Puusepa** kavandatud Ühispanga (praegu SEB) peahoone Maakri asumis (1999). Valmides paiknes tornmaja keset ajaloolisi pae- ja puithooneid. Nüüdseks on sinna ümber tekkinud Tallinna *downtown* ja ehk pole enam isegi oluline, kas selle „Tallinna Manhattani" tekkimise käivitav jõud oli reaalne nõudlus või pelgalt simulaakrum – tegelikkusestki reaalsem kujutlus suurlinnast ja selle moderniseerumis(vajadus)est.

Taasiseseisvumise ning kapitalistlikule majandusmudelile üleminekuga tekkis ettevõtjaskonnal ja linnaplaneerijatel kujutlus Tallinnast kui tulevasest suurlinnast, tähtsast ärikeskusest.

Forekspanga tarbeks rajatud pangahoone (arhitektid **Marika Lööke**, **Jüri Okas**, valmis 1997) katusele ehitati helikopteriplatvorm, kus enam kui 20 aasta jooksul on kopter maandunud vaid paaril korral. Nii väikeses linnas ei teki tõenäoliselt ka lähema poole sajandi vältel vajadust helikopteri järele. (**Oleg Gross** võib küll öelda, et Rakvere on kaugel ja kopter aitab tal aega kokku hoida, kuid pigem on tegu ikkagi staatusesümboli kui praktilise abivahendiga.) Ja ometi teeb see maandumisplatvorm tolle Narva maantee pangamaja huvitavamaks, ekstravagantseks. Kujutlusvõime aktiveerub. Mis oleks, kui…

Tallinnast ei saanud kauboikapitalistide fantaasiates pulbitsenud suurlinna. Siin lihtsalt polnud toona, pole praegu ega ole ka tulevikus nii suurt kapitali ega inimhulka.

Reaalsus on tihti toorem ja argisem, vähem romantiline kui kujutletud ruum või mis tahes imaginaarne maailm. Ulmeromaanides ja -filmides kujutatud tehnoloogilised saavutused realiseeruvad vahel küll ehmatava täpsusega, kuid harva suures mõõtkavas ja monumentaalselt. **Ridley Scotti** „Blade Runneris" (1983) kujutatud Los Angeles aastal 2019 ei näinud päriselus selle aasta saabudes välja pooltki nii ulmeline, kui režissöör oli ette kujutanud. Nii ei saanud ka Tallinnast kauboikapitalistide fantaasiates pulbitsenud suurlinna. Siin lihtsalt polnud toona, pole praegu ega ole ka tulevikus nii suurt

jätkub >

LOOMINGU RAAMATUKOGU KULDSARI 2021

LR-i kuldsarja teine aastakäik toob värske valiku kuue kümnendi lemmikutest, mis kinnitavad, et klassika ei aegu!

2021. aastal ilmuvad:

Jan KAUS, „Tallinna kaart"
Fotod Eve Sepp, illustratsioonid Jan Kaus

ILF ja PETROV, „Õilis isik"
Vene keelest Sulev Hallik, saatesõna Irina Belobrovtseva

Stig CLAESSON, „Sina maga, mina pesen nõud"
Tõlge rootsi keelest Ülev Aaloe, saatesõna Anu Saluäär

Gabriel García MÁRQUEZ, „Väljakuulutatud mõrva kroonika"
Tõlge hispaania keelest ja saatesõna Ruth Lias

Virginia WOOLF, „Oma tuba"
Tõlge inglise keelest ja saatesõna Malle Talvet

Margaret ATWOOD, „Tantsutüdrukud"
Tõlge inglise keelest Ann Alari, Malle Klaassen, Anu Lutsepp, saatesõna Ann Alari

LR-i kuldsarja saavad tellida soodsa hinnaga kõik Kultuurilehe väljaannete püsitellijad – nii need, kellel juba on kehtiv tellimus, kui ka uue aastatellimuse vormistajad.

Tellige Akadeemia, Diplomaatia, Hea Laps, Keel ja Kirjandus, Kunst.ee, Looming, Loomingu Raamatukogu, Muusika, Müürileht, Sirp, Teater. Muusika. Kino, Täheke, Uma Leht, Vikerkaar, Värske Rõhk või Õpetajate Leht ja valige lisaks LR-i kuldsari!

Samale tellimusele saab lisada soodushinnaga kogumiku „**Eesti novell 2021**".

Tellimisinfo: **www.tellimine.ee/kuldsari.**

Express Posti klienditeenindus E–R kell 8–18 ja L kell 8–13, telefon 617 7717.

< eelneb

kapitali ega inimhulka, mis paneks Tallinna hüppelise kiirusega kasvama või muudaks selle regionaalseks ärikeskuseks.

MIS OHUSTAB MITMEKESISUST?

Kui võtta omaks, et Tallinna linnaruumi suurimad väärtused on selle mitmekesisus, eripalgelisus, kontrastsus ja fragmenteeritus, siis saab hakata sõnastama ka probleeme, mis neid väärtusi murendavad või ohustavad.

Mitmekesise ruumi võlu tuleb päriselt esile alles siis, kui seda mitmekesisust on võimalik linnaruumis kogeda. Tallinnal puudub siiani terviklikult läbimõeldud plaan kergliiklus- ja ühistranspordivõrgustiku korraldamiseks. Tihedalt ja tõhusalt seotud linnaruumiosad nii kohalikul tasandil kui ka linnaosade vahel muudaksid linna paremini ligipääsetavaks. See omakorda elavdaks äritegevust, inimeste liikuvust ja argist läbikäimist. Monofunktsionaalsete ja autokesksete piirkondade prevaleerimine soodustab pendeldamist mööda suuri liiklusarterei ja pigem pärsib lokaalsete ruumide tihedat ja mitmekülgset kasutust.

Pärandihoid on Eestis võrdlemisi hästi reguleeritud ja aastatega on kasvanud kogu ühiskonna teadlikkus ajaloolise arhitektuuri väärtusest. Praeguseks võib ajaloolise ruumipärandina käsitleda juba ka 20. sajandi teises pooles rajatud linnaruumi – lähiajaloo arhitektuuri. Suviste välitööde käigus teadvustasin korduvalt, kuivõrd jõuline on olnud viimastel kümnenditel vahemikus 1960–1990 rajatud arhitektuuri häving. Nõukogude periood tekitab paljudes veel nüüdki vastakaid tundeid, kuid nii nagu ei saa põletada kõiki toona kirjutatud raamatuid ega keelata sel perioodil komponeeritud muusikat, ei tohiks loobuda liiga kergekäeliselt ka selle aja arhitektuuriparemikust. Muinsuskaitse institutsionaalselt ega ka ühiskond laiemalt pole suutnud tulla toime hilisnõukogude perioodi kõrgtasemel arhitektuuriteoste kaitsega. Mõned üksikud hooned on küll mälestistena kaitse all (Tallinna Ülikooli Akadeemiline Raamatukogu, Välisministeerium jt), kuid paljud on juba lammutatud või lähitulevikus linnaruumist kadumas. Neist markantseimad on näiteks arhitekt **Raine Karbi** kavandatud Sakala keskus (valmis 1985, lammutati 2007) ning **Peep Jänese** ja **Henno Sepmanni** kavandatud valuutakauplus Turist (valmis 1982, alles ootab lammutamist) – oma ajastu kohta harukordselt hea ehituskvaliteedi ja huvitava arhitektuuriga hooned.

Olen samas kaugel seisukohast, et kõike vana peaks vägisi kaitsma. Liiga paljut kaitstes pärsime uue kultuuri teket ning see oleks ühiskonnale koormav ka majanduslikult. Ometi võiks püüda säilitada igast ajastust parimaid ja iseloomulikemaid näiteid. Iga põnev hoone, mis on oma ajas harukordne, aitab rikastada nüüdisaegset, aga ka tuleviku linnaruumi. Juba praegu tuleks seepärast pöörata aktiivsemat tähelepanu ka valitud hoonetele 1990. aastatest. Isiklikult olen seisukohal, et riikliku kultuurimälestise staatust vääriks nii eespool mainitud Ühispanga kui ka Forekspanga hoone. Häid ja põnevaid hooneid 1990. aastatest on teisigi ja seda hoolimata asjaolust, et taasiseseisvunud riigis ehitati esialgu üsna vähe.

Pärandihoiu ja ajaloolise keskkonna kaitsega on tihedalt seotud ka Tallinna miljööalade loomine linnavalitsuses kümmekond aastat tagasi. Säästlikule renoveerimisele ja miljööhoiule orienteeritud algatuse eesmärk oli kaitsta ajaloolisi hoonestuspiirkondi (Kalamaja, Kadriorg, Uus Maailm jt) liialt kiire muutumise eest just arhitektuuri- ja hoonestusregulatsioonide kaudu. Kuigi miljööalade programmiga on päästetud palju põnevaid maju ja piirkondi hävingust, on see aidanud samal ajal kaasa nende piirkondade aadeldumisele ehk gentrifitseerumisele. Kalamaja näitel on eriti ilmekalt näha, mis juhtub laheda ja põneva piirkonnaga, kui see muutub liiga populaarseks: kinnisvarahinnad lähevad nõudluse tõttu üles, väiksema sissetulekuga elanikkond kolib välja, uushoonestuse hulk kasvab jõudsalt. Ja kõik *tehakse korda*. Aja paatina pühitakse minema nii materiaalsel kui ka sotsiaalsel tasandil. Seepärast jääb õhku küsimus, kui rangelt on seadusandluse kaudu mõtet ajaloolist linnaruumi üldse kaitsta ja selle muutumist suunata.

Omanikel on parim positsioon, et kaitsta enda vara väärtust – nii ajaloolist kui ka kinnisvaralist. Riiklik või ka kohaliku omavalitsuse tasandi kaitsevajadus kerkib eelkõige siis, kui omanikud oma vara kultuurilist ja linnaruumilist väärtust ei märka või ei taha märgata. Õnneks on siin toimunud viimase kümnendiga positiivseid arenguid – kogukonnaseltside asutamine ja elukeskkonna eest seismine, samuti üksikomanike soov renoveerida senisest säästlikumalt aitavad kaasa mitmekesise ajaloo ja ruumiatmosfääri säilimisele.

Üks iselaadne fenomen, mille laiast ulatusest ma varem teadlik polnud, on hoovides parkimine. Ammu on olnud juttu sellest, et kortermajade aedade asemel on üha rohkem autosid. Õunapuuaiad ja liivakastid on teinud teed unikivisillutisele. Ent viimastel aastatel on olnud kesklinna piirkonnas näha üht täiendavat parkimismullistust. Kuna linn piirab üha enam tänavaäärse parkimise võimalusi, kasvab surve parkida sisehoovides. Kuivõrd autostumine süveneb endiselt ning linnalist parkimistaristut (nt munitsipaalsed parkimismajad) pole läbi mõeldud, on hakatud kortermajade hoovidesse hoogsalt rajama ka kommertsparklaid. See tähendab, et koduhoovis ei pargi enam ainult oma maja autoomanikud, vaid ka võõrad, kes päevaks linna tööle sõidavad. Muidugi toob see korteriühistutele täiendavat tulu, kuid mis hinnaga? Julgen öelda, et vähemalt kesklinna piirkonna hoovide ruumiline mitmekesisus ja privaatsus on praeguseks sisuliselt kadunud. Mõnel pool on veel üksikuid puid, pöösaid ja istumisnurki, kuid enamasti domineerivad parkimisplatsid.

RUUMI POTENTSIAAL

Linn ja riik saavad teha üsna palju, et ruumiline mitmekesisus säiliks ja linlased ruumi loominguliselt kasutaksid. Olulist rolli mängivad siin puhke- ja rohealad. Tallinnas on rohelust mõne metropoliga võrreldes küll üsna palju, kuid looduskaunite kohtade tihedam sidumine linnaruumi ja sealsete elanikega saaks olla parem.

Ülemiste järv on olnud aastakümneid veerežiimi ohutuse tagamiseks suletud ala. Tänapäevane tehnoloogia ja ruumikorraldusvahendid suudaksid aga tagada järvevee – Tallinna joogivee allika – turvalisuse ka siis, kui avada järv linnarahvale ning muuta see kas või osaliselt rekreatiivpiirkonnaks. Ülemiste järve ja selle kaldatsooni puhul on tegemist sisuliselt kesklinnas asuva, imeliselt kauni reservaadiga, kuhu saaks rajada õppe- ja loodusradasid, aga miks mitte ka ujumiskohad, mõne kohviku, galerii vmt. Atraktiivne lõõgastusruum turistile ja kohalikule. Samamoodi võiks mõelda linna läbiva paeklindi piirkonna aktiivsemale kasutusele. Sikupilli ja Torupilli vahele võiks rajada vertikaalpargi terrasside ja vaateplatvormidega, mis tutvustaks sealseid loodusnähtusi ja pakuks ilusaid vaateid. Paraneks side klindipealse Sikupilli ja Ülemiste ning klindialuste Juhkentali, Torupilli, Kadrioru jt asumitega.

Pärisruumi kõrval võib-olla et suurematki ruumipotentsiaali näen siiski inimeste mõtlemises, nende hoiakute muutumises. Meil on kohati patoloogilisena mõjuv soov teha asju „korda". 1990. aastatel tuli tubadesse euroremont ja aedadesse vaipmuru koos kohustusliku elupuuhekiga. See mentaliteet on mõnevõrra küll taandunud, kuid mitte kadunud. Küpsetes ühiskondades ei häbeneta elukeskkonna paatinat. Iga kulunud ust või akent ei hakata vahetama, kui need toimivad korralikult. Väljavahetamise asemel kõpitsetakse need üles. Niisiis pigem hoida ja hooldada kui agressiivselt ja paaniliselt uuendada. See ei tähenda, et peaks elama muuseumis, kus ei tohi midagi puudutada ja kus peab võitlema iga hinna eest Chronose vastu. Pigem pean silmas talupojamõistusele omast rahulikku meelt ja arusaama, et tegutseda tuleb siis, kui see on päriselt vajalik. Ka linnaruumi mitmekesisuse seisukohalt on ameerika ärimehele **Thomas Bertram Lance'ile** omistatud ütlus „If it ain't broke, don't fix it" üsna tabav. Milleks parandada asja, mis toimib?

Linnaruum on nii sotsiaalsel kui ka ruumilisel tasandil tihe ja tundlik kude, mida on jõuliste sammudega kerge lõhkuda, *tabula rasa* põhimõttel rajatud uusarhitektuuriga aga üsna raske taasluua. Siin tuleb küll appi kontekstitundlik ja kvaliteetne arhitektuur koos sidusa avaliku ruumiga, ent needki vajavad sisseelamiseks aega. Säästlikum on hoida ja hooldada olemasolevat ning toetada väliselt kulunud, kuid sisemiselt kvaliteetse säilimist. Mida rohkem on erivärvilisi kilde, seda põnevam on ka linnakaleidoskoop, milles elame. Sallida hõõrdumisi, kontraste ja ebakorrapära ning püüda väärtustada ruumilist mitmekesisust – just see on elurikka linnaruumi garantii.

Küpsetes ühiskondades ei häbeneta elukeskkonna paatinat. Iga kulunud ust või akent ei hakata vahetama, kui need toimivad korralikult.

Restaureerimist ootav puitelamu, arhitekt Herbert Johanson, valmis 1927. Taamal moodne pangahoone, arhitektid Emil Urbel, Indrek Erm, valmis 2009. Foto Martin Siplane, 2009

VESTLUSAKENDEST AVANEVAID VAATEID

Kas inimsuhted muutuvad sellest, kui suhtlus kolib virtuaalsfääri? Isiklik ja aus sissevaade sellesse kiiresti muutuvasse maailma pakub ühe võimaliku vastuse.

Kirjutas **Saara Liis Jõerand**, illustreeris **Liisa Kruusmägi**

Mul on tunne, et miskipärast eksisteerivad ümbritsevas maailmas ikka veel kuidagi sõltumatult kõrvuti reaalne internetisuhtlus ja see, mida avalikus kontekstis peetakse internetisuhtluse tähenduseks. Esimene neist on enamiku inimeste jaoks äärmiselt oluline ja kompleksne igapäevaelu tasand, teine on aga mingi imelik nišš, noorte värk, mis hõlmab kindlasti nullindate slängi ja hulganisti emotikone. See nišš ei ole enam huvitav ega peagi seda olema, sellega ei tegele ka praeguse aja kunst ega teadus, aga miskipärast on jäänud meile mulje, et kui rääkida internetisuhtlusest, tuleb rääkida just sellest. Ja kuna sellest pole mõtet rääkida, see on läbi arutatud, kulunud ja aegunud, siis tekib olukord, kus kogu meie eraelu sfäär sellisena, nagu see on, jääb sageli lähema uurimise alt teenimatult välja.

Mida võõram inimene, seda suurem emotikonivajadus. Kui inimest ja tema kirjaviisi aga tunda, on täisväärtuslik suhtlus vajaduse korral võimalik ka vaid alaregistri ladina tähtedes.

Nii et võtkem see asi siis julgelt ette, kartmata väidete kiiret aegumist ja vähest üldistusvõimet. Mida teeb igapäevane Messengeri suhtlus (käivad jutud, et mõni kasutab WhatsAppi) meie suhetega, kuidas see üldse välja näeb, mis tendentsid seal ilmnevad? Kuidas erinevad selles meediumis sõprus- ja romantilised suhted? Mulle tundub, et iga isiklik ja aus sissevaade sellesse kiiresti muutuvasse maailma on väärtuslik, iga alateadliku mustri sõnastamine vajalik. Annangi sellesse oma tagasihoidliku panuse.

Juba igihaljast armastuskirjade ajast saati pole asi niivõrd selles, et sobivaid sõnu ei ole, kui selles, et sellised sõnad on juba eos natuke klišeed.

SÕNA EI TAANDU

Esiteks väärib tähelepanu tõsiasi, et kuigi suhtlusplatvormid on valmis oma nahast välja pugema, et pakkuda kasutajatele head ja paremat, mis lähendaks vestlusaknas toimuvat reaalsele elule ja tiriks selle välja üheülbalisest kirjalikkusest (mõtlen seda emotikonide, GIFide, kleebiste ja kas või *selfie*-filtrite plejaadi), on nende positsioon minu tutvusringkonnas veel äärmiselt küsitav. Pea kõigis muidu väga erinevates vestlustes kasutatakse eesmärgipäraselt vaid mõnda üksikut emotikoni ning kõik ülejäänu jätetakse veidratesse irooniasituatsioonidesse, kus nende algset tähendust varjutab metatasand „mis siis, kui ma kasutaksin seda siin siiralt" (:P). Võib-olla on see üleminekuaeg, harjumise asi, olen seda täitsa valmis uskuma – eriti arvestades mõnd põgusat netikohtumist pesuehtsate emotikoniinimestega, millest mul on olnud au osa saada. Nende küsimuste, õnnesoovide või kummalegi kohaste vastuste äkiline värvi- ja tundeküllasus on mu vestlusaknastikku parajalt raputanud.

Ja kui ta siis vastab, aga pöidla või vestluse teemaemotikoniks valitud märgikesega, siis hakkab närima kahtlus, kas mu mõtted ja olemasolu üldse huvitavad teda.

Saara Liis Jõerand õpib semiootikat ja matemaatikat. Püüab häid mõtteid mõelda vähemalt kaks korda.

See, mis aga seetõttu minu ümber toimub, vastupidi levinud arusaamale ja eeldatud trendidele, on puhta kirjutatud sõna võidukäik. See pole kindlasti kõikjal nii – seost mu tutvusringkonna humanitaarsete huvide ja erialadega pole raske luua –, aga just sõnavalik, -järjekord ja mõned teadlikud kõrvalekalded õigekirjas realiseerivad oma potentsiaali järjest paremini, nii et vestluspartneri emotsioonide, irooniataseme ja sügavamate tagamõtete mõistmiseks ei lähe pakutavat audiovisuaalset kraami vaja. Päris nullist on seda raske alustada (mida võõram inimene, seda suurem emotikonivajadus, nt „ilusat sünnipäeva :)"), aga kui inimest ja tema kirjaviisi tunda, on täisväärtuslik suhtlus vajaduse korral võimalik ka vaid alaregistri ladina tähtedes. Kuidas seda ka ei püütaks varjata, sõnad annavad vestluspartneri halvast tujust või huvipuudusest aimu üpris kiiresti.

SÕNAD, MIS ON JUBA ÖELDUD

Sõna positsioon võib aga sõprussuhetes ja romantikas kaunis erinev olla. Sõpradega vahetan ma eelkõige infot, seadmata piiranguid selle info väärtusele või relevantsusele. Vestluste keskmes on arutelud, vaidlused, lõputult kestvad lõõpimised või üsnagi laest võetud mõttesähvatused, mis saavad kirjalikus vormis endaga väga hästi hakkama („kulge kuidas oleks kõige normaalsem presidendile abieluettepanekut minna tegema"), sellal kui romantiline suhe hakkab ühel hetkel nõudma midagi rohkemat kui info vahetamist, sest suurem osa sellest oleks juba justkui vahetatud või tundub tähtsusetu. Oluliseks saab suhte olemasolu ise, kontakti hoidmine vaid selle nauditavuse pärast – tähtis pole see, *mida* öelda, vaid see, *et* öelda. Irooniamaigulised kleebised ei tule appi ka siin, nii et sõnaga peab hakkama saama. Ja juba igihaljast armastuskirjade ajast saati pole asi niivõrd selles, et sobivaid sõnu ei ole, kui selles, et sellised sõnad on juba eos natuke klišeed.

Kuidas täpselt selle klišeega toimida, on vist iga esilekutsuja oma otsustada, kas leierdatust mitte tähele panna (pigem võimatu), sellega kuidagi kaasa mängida või sellele teadlikult vastu töötada. Vastu töötades on romantiline suhtlus aga katsumus, sest ainult ja alati tõeliste originaalsuste väljapigistamine läheb raskeks endale ja tüütuks vestluspartnerile. Mõnikord ju juhtub, et on vaja kirjutada, et „mõtlen su peale" või „nii väga tahan, et sa siin oleks". Kui ei kirjuta, olen oma igatsustega üksi, kui kirjutan, siis riskin isikupäratusega. Füüsiliselt kohal olles on lihtsam, sest ega pilgud, häältoonid ja puudutused kulu, need on läbinisti omad. Suudlus pole klišee ka täies teadmises sellest, kui palju on maailmas varem suudeldud, sest suu on ju minu oma, kirjalik armastusavaldus on aga kirjutamise hetkest peale olemas ütlejast sõltumata, identne kõigi teiste omataolistega.

Sellele tegelikult ju täiesti üldinimlikule murele lisab vunki tõsiasi, et virtuaalsuhtluses pole võimalik sõnumit valmis kirjutada, posti panna ja ära unustada, vaid vestlejal on alatasa ülevaade kõigest, mis on just välja öeldud. Vaateväljas pole ainult partneri sisend, vaid kogu vestlus sellisena, nagu seda näeks igaüks, kusjuures enda öeldu on ju värviline ja teise oma neutraalne, seega on enda sõnumid, nende hulk ja pikkus just eriti intensiivsed. Püüa sa siis säärase valvsa kõrvalpilgu all oma sõnumite labasusega leppida – kui ei lasta unustada ennast ja olukorda, on raske unustada ka kirjutatu positsiooni kirjakaanonis.

SÕNADE OOTUS

Ja millal võiks see pilk enesele olla tugevam kui siis, kui sõnum on ilmaruumi saadetud, aga sellele pole veel vastatud? Romantilises suhtluses on pinge suurem, aga mehhanismid töötavad mujalgi sarnaselt. Mida kauem tuleb oodata „nähtud" mullikese kukkumist, seda kauem on võimalik väljapaisatud värvilisi sõnumipilvi vahtida ja põhjendamatult muretseda, et äkki poleks pidanud seda ütlema, äkki ma kirjutasin liiga pikalt, äkki vastasin liiga kiiresti ja entusiastlikult. Tark virtuaalsuhtleja teab ju ka seda, et sõnumi tegelik nägemine ja nähtuks märkimine on kaks eri toimingut – vastuseta *seen*'imine on ju mühaklik, nii et parem teha sümboolselt nägu, et telefonil on aku tühi (ei ole) või et tööl on nii kiire päev, et pole olnud aega seda väljagi võtta (ei ole). Ja kui ta siis vastab, aga pöidla või vestluse teemaemotikoniks valitud märgikesega – paljude meelest erakordselt mugav variant ja kuna ta sellena ongi mõeldud, siis kadestan neid selle vähese tundlikkuse pärast –, siis hakkab närima kahtlus, kas mu mõtted ja olemasolu üldse huvitavad teda.

Selline iseenda ja oma sõnade lakkamatu ümberhindamine ei ole just energiakuluta toimuv tegevus, isegi kui see on suuresti ebateadlik ja täiesti loomulik nagu päriseluski. Aga pole see energiakulugi kuidagi iseenesest vältimist vääriv, kui keegi peaks nii mõtlema. Võib-olla aitab vaade sellele vestluste käigus vormuvale identiteedile mind hoopis kuidagi enesele lähemale? Ah et selline ma olen! Aitäh, Messenger! Ja kuigi Üldlevinud Arusaam ütleb selle hõiske peale, et virtuaalsuhtlus on viimane koht, kus sisemise rahuni jõuda, siis see, et tal võib õigus olla, ei tähenda, et seda ei peaks küsimuse alla seadma – mine tea, mida kõike me veel ei avasta. Kiiresti muutuvate ja inimeseti erinevate nähtuste puhul võib ju iga uus mõtte-käik viia mõne suurema ja olulisemani, ka kogemata.

RATSIONAALNE INTUITSIOON

Intuitsiooni vastandatakse tavapäraselt kõigele ratsionaalsele ning ka selle toimimist ei omistata tavakeeles mitte ajule, vaid näiteks südamele (südamehääl) või üldiselt kõhule (kõhutunne), lisaks ei tegelevat sellega ükski viiest teadaolevast meelest (vaid hoopis kuues või seitsmeski). Aga äkki on intuitiivsus hoopis üks inimaju väga ratsionaalne funktsioon?

Vestlesid **Jaan Aru** ja **Maia Tammjärv**, illustreeris **Timo Rohula**

Vahel juhtub, et ühe n-ö laua taha satuvad asju arutama kaks päris erineva eluala inimest, antud juhul ajuteadlane ja filoloog. Küsimusi, mida lahata, oleks muidugi küllaga, kuid valime neist ikkagi ühe ja alustame, püüdes tuvastada, mida intuitsioon ei tähenda (ning tüürida sedakaudu vaikselt selle poole, mida ta lõppeks ikkagi just tähendab). Mida ütleb meile keel, milles me räägime ja mõtleme? Miks õieti paistab intuitsioon inimestele tihti millegi mitteratsionaalsena?

Millal oleks tark oma sisetunnet usaldada ning millal oleks mõistlik kõik asjaolud teadlikult ja põhjalikult läbi kaaluda? Ning viimaks – mida saab õppida kirjandusest ja kunstist?

Jaan: „Meil on inimestena suur illusioon, justkui väike teadliku mõtlemise osa ongi see, mis juhib kogu aju.”

Maia: Kuna olen taustalt filoloog, kipuvad mind teadagi huvitama väga keeleküsimused. Nüüd intuitsiooni ja selle sünonüüme guugeldades hakkasin mõtlema sellele, kui kujundlik on üleüldse keel. See on seotud paljuski asjaoluga, et keel on vanem kui meie, ta on kujunenud suuresti tänapäevase teaduse eelsel ajal. Ja samas, ehkki meie teadmised maailmast on sellele ammu järele või sellest ettegi jõudnud, võime näha, kui inertne on keel ise ja kui ammune maailmanägemine seal edasi elab. Moodustub suletud ring, kus ühelt poolt mõjutab meie maailmanägemine keelt, mida me räägime, aga teisalt mõjutab keel, mida me räägime, mingi piirini ka paratamatult meie mõtlemist. Kui rääkida intuitsioonist ja vaadata selle sünonüüme või väidetavaid vasteid eesti keeles, siis leiame eest sellised sõnad nagu „kõhutunne”, „sisetunne”, „südamehääl”, „kuues/seitsmes-meel” ning mu absoluutne lemmik „naiselik vaist”, aga intuitsiooni vastena kasutatakse ka veidi neutraalsemaid või vähem poeetilisi sõnu, nagu „instinkt”.

Jaan Aru on Tartu Ülikooli arvutiteaduse instituudi kaasprofessor.

Timo Rohula on vabakutseline muusik, kunstnik ja DJ. Ta on õppinud EKAs graafilist disaini ja Gerrit Rietveldi akadeemias audiovisuaalseid kunste ning tutvunud Berliinis klubimuusika köögipoolega. Viimastel aastatel on Timo tegelenud ka *Babaji kriya* joogaga, mille tulemusel ta on avastanud eneses peituva intuitsiooni ja inspiratsiooni.

Jaan: Ma arvan, et seda, millest me täna räägime, võib kirjeldada kõikide nende sõnadega. Ajuteadlasena on mul küll siin alati materjali naljaks, kui öeldakse „kõhutunne” või „südamehääl”, sest on selge, et tegelikult tuleb see kõik ikka ajust.

Maia: Eks väga paljud keelekujundid olegi kehalised, mis on mõistetav, sest keha ongi n-ö filter minu *mina* ja ümbritseva maailma vahel. Aga lisaks näeme nendes näidetes selgesti tõepoolest seda, et „intuitsioon” nähtusena on olnud miski, mis paigutatakse „ajust” sõnaselgelt väljapoole. Seda võib arendada edasi – ja see tundub loogilise järeldusena –, et see paigutatakse väljapoole „ratsionaalsust”, „mõtlemist” jne. Teisalt on see „naiseliku vaistu” näide samuti huvitav, aga näitab mu meelest sisuliselt ikkagi täpselt sama asja, lihtsalt personifitseeritumal moel – nähtus paigutatakse keeleliselt väljapoole „meest” kui ratsionaalse(ma)na kujutletavat sugupoolt.

Jaan: Nende keeleliste terminite aluseks on väärarusaam, justkui intuitsioon ei oleks ratsionaalne. Ratsionaalne on see, mida on antud olukorras kõige optimaalsem teha; mis on objektiivselt kõige õigem valik. Seda silmas pidades võib intuitsioon olla kahtlemata *väga* ratsionaalne, kohati palju ratsionaalsem kui meie mõtlemine. See paneb mõiste „naiselik vaist” hoopis teise valgusesse, eks. Nüüd tahaksid ka mehed osa sellest vaistust, et olla ratsionaalsed.

Nagu sa ilusasti esile tood, *paigutatakse* intuitsioon ajust välja ning, tõepoolest, ta tulebki *kuskilt* välja paigutada. Aga ta tuleb paigutada välja *teadlikust* mõtlemisest, sest ühelt poolt käib meie ajus tohutu hulk arvutuslikke protsesse, mis toimuvad teadvuseväliselt – seal töötab ka intuitsioon –, ja siis on meil see väike osa, millest me oleme ise teadlikud, kus me ise oma mõtlemist juhime. Meil on inimestena suur illusioon, et see väike teadliku mõtlemise osa on justkui see, mis juhib kogu aju. Vahel ta juhib ka, aga tihtipeale mitte. Niisiis need punktid, mille sa keeleanalüüsist välja tõid, on tegelikult ju õiged, lihtsalt vajavad natukene ümberpanemist. Ehk siis intuitsioon ei ole mitte väljaspool aju, vaid teadlikku mõtlemist.

Maia: Kas ma saan su jutust õigesti aru, et suurem osa aju tööst ongi intuitiivne ja sellele vastanduv teadlik mõtlemine moodustab hästi väikese osa?

Jaan: Ütleme nii, et suurema osa moodustab teadvuseväline töötlus ja osa sellest teadvusevälisest töötlusest on see, mis toidab ka intuitsiooni. Kui me tahaksime intuitsiooni päris õigesti defineerida, siis peakski ütlema – nagu tegelikult kõhutunne ütleb –, et see on mingi *tunne*, mis tekib kuskil ja jõuab teadvusesse. Ehk miski, mis tekib teadvusevälise töötluse tulemusel, jõuab teadvusesse *tundena*, et ahhaa, ma vist peaksin sellise valiku tegema. Selle tunde teadvustamine ongi tegelikult meie intuitsioon. Aga selle taga on tohutu teadvuseväline töötlus.

Seejuures ei pruugi otsustamine ise olla tingimata teadvustatud. Tunne küll jõuab teadvusse ja me võtame selle otsuse samamoodi vastu, aga võib näiteks juhtuda nii, et vaas veereb laualt maha ja sa haarad sellest välkkiirelt kinni. Siis võiks öelda, et sa tegid liigutuse intuitiivselt ja teadvustasid seda alles hiljem. Teadvusel ei ole alati juhtfunktsiooni. Vahel on nii, et tekib intuitsioon, et peaks ostma selle ilusama auto, aga mõistus jõuab järele ja ütleb, et oot-oot-oot, ei osta ikka, aga teinekord suudab intuitiivne reaktsioon meie käitumist juhtida. Selleks et vaas kinni püüda, toimuvad su ajus keerukad arvutused: ta peab täpselt ennustama, kuidas kujuneb trajektoor, kuhu sa peaksid oma käe panema, võttes arvesse seda, et käsi liigub mingi aja, jne. Ma arvan, et mõni tahaks vaielda, kas see on ikka intuitsioon, aga intuitsiooni on eri keerukusega ja see on kõige lihtsama taseme intuitsioon – asi kukub enne, kui sa sellest teadlikuks saad. Ja selle intuitsiooni ajel sa püüad selle kinni.

Maia: Nüüd tahaks muidugi kuulda mõnd näidet keerukast intuitsioonist!

Jaan: Hea näide, mis aitab meil veel kord mõelda intuitsiooni ja ratsionaalsuse suhetest, on see, kui matemaatik tuleb mingi uue seaduspärasuse, näiteks teoreemi peale. Alguses ta ei tea, miks ta nii tunneb, et see või too on õige, aga ta intuitsioon ütleb talle seda. Seega matemaatikateadus, mida võiks ju pidada ratsionaalsuse ülimaks näiteks, põhineb ka tihti intuitsioonil. See oleks võimatu, kui intuitsioon oleks midagi ebaratsionaalset. Aga see kõik sobib kokku, kui saame aru, et intuitsioon on see, kui aju tohutult ratsionaalsete teadvuseväliste arvutuste tulemus jõuab teadvusesse.

Maia: See, et need protsessid toimuvad ikka ajus, on vähemasti teadliku mõtlemise tasandil küllap üsna selge, rääkigu sõnad, mis nad räägivad. Aga vahet siiski tehakse, ka n-ö füüsiliselt, näiteks räägitakse üsna laialdaselt vasakust ja paremast ajupoolkerast, vasakule omistatakse ratsionaalseid tunnuseid või funktsioone ning paremale intuitiivseid (aga ka näiteks loomingulisi). Mida ütleb selle kohta ajuteadus, kas selline eristus ja märksõnad on pädevad?

Jaan: Lühike vastus oleks ei. Aga mingil määral on nii, et paremal ajupoolkeral me näeme rohkem aktiivsust siis, kui üritame millestki aru saada, kui on käsil mõni loominguga seotud tegevus. Aga väga tähtis on siinkohal, et selleks, et millestki aru saada või mõne loomingulise asjaga tegeleda, on ikkagi mõlemat ajupoolkera tarvis ja see sünnib nende koostöös. Lihtsalt, kuna vasak ajupoolkera on keskendunud rohkem keelelisele töötlusele, siis paremal on natuke teised rollid. Aga suures plaanis toimub mõlemas ajupoolkeras teadvusevälist töötlust ja seega on nad mõlemad ka seotud intuitsiooniga.

Aga kui me räägime intuitsioonist *keeles*, siis see toimub suuresti just vasakus ajupoolkeras. Näiteks kui ma üritaks selgitada mingit väga keerulist asja, kui ma ei ole seda kunagi varem selgitanud, ja ma jään sõnadega hätta, siis tekib ju mingi intuitsioon, et mis sõna peaks kasutama, mida ma peaks ütlema, et sulle seda selgitada. See protsess toimub suuresti kindlalt vasakus ajupoolkeras. Nii et kõik oleneb sellest, millega see intuitsioon seotud on.

Maia: Aga kui nüüd natuke konkreetsemaks ja ehk ka praktilisemaks minna, siis aiman, et inimesi võiks huvitada ka see, millal on tark intuitsiooni usaldada. Mulle näib nõnda, et kui inimene muutub oma alal üha professionaalsemaks ja/või tegutseb seal piisavalt kaua, siis võib küll juhtuda, et ta suudab kiiremini, ülemäära kalkuleerimatagi mingeid otsuseid vastu võtta. Kiirus tundub mulle üldse olevat siin üks oluline märksõna, mis võiks ju ka eriti praeguses maailmas argumendiks osutuda – et kui meil on infot liiga palju, materjale ja arvamusi asjade kohta liiga palju, kas siis ei võiks just olla targem tugineda mingile tundele, kui meil juhtub asjade kohta mingi tunne olema.

Jaan: Intuitsiooni tasub usaldada siis, kui see on seotud millegagi, milles me oleme eksperdid või mille kohta meil on palju teavet. Aga kui ala on meile võõras, oleks vale intuitsioonile tugineda. Intuitsiooni headus on võrdelises seoses sellega, kui palju me selle asja kohta õppinud oleme. Võtame näiteks male. Mida rohkem sa malet mängid, seda rohkem su aju õpib, kuidas teatud mustreid töödelda. Nii ongi, et kui sa oled väga hea malemängija, siis sul tekib malelauda vaadates kohe intuitsioon seoses sellega, mis peaks järgmine käik olema. Aga teisalt võime kujutada väga hästi ette kehva maletajat, kellele on õpetatud, et usalda alati oma kõhutunnet. Kui kõhutunne ütleb talle, et liiguta seda või teist nuppu, siis sellel ei ole mingit väärtust. Kui sa oled mingis asjas amatöör, siis tasub ikka kõik hästi läbi mõelda, rahulikult vaadata, kas äkki peaks midagi veel arvesse võtma.

Maia: Üks sfäär, kus me oleme kõik ilmselt suuremad eksperdid kui keegi teine, on meie enda elu. Mitte (vaid) näiteks professionaalne või akadeemiline sfäär, vaid ka meie igapäevaelu, meie tunded, emotsioonid jne. Ma kusjuures aiman, et just see on sfäär, kus meil soovitatakse mingit laadi distsipliinides enim oma südamehäält kuulata. See justkui ongi ju kõike eelnevat arvesse võttes puhta tõsi, kuivõrd keegi teine ei saa olla minu elu küsimustes parem asjatundja kui mina!

Jaan: Esmapilgul näib tõesti nii. Aga siin on kaks väga tähtsat „aga”. Esiteks, me ei tohiks usaldada intuitsiooni oma tervist puudutavates küsimustes, sest me ei ole kõige suuremad eksperdid (arstid on!). Teiseks ei tohiks usaldada intuitsiooni seal, kus on tarvis võtta arvesse pikka perspektiivi. Intuitsioon on väga tugev relv, et teha otsuseid, mis on head *praegu*. Aga maailm on keeruline. Need otsused ei pruugi olla head kahe kuu, ehk isegi kahe nädala pärast. Näiteks võib sul olla küll väga tugev intuitsioon, et sa ei taha oma praegust tööd enam teha ja küllap leiad midagi paremat, aga siin ei tohiks ilmtingimata intuitsiooni usaldada. Siin ja praegu on see ajule hea otsus, sest pääsed tööst, mis ei meeldi, aga pikas perspektiivis võib see olla väga halb, sest praegusel ajal on raske uut tööd leida või oma äriga alustada. Intuitsiooni võib kasutada, et pakkuda välja alternatiive, aga kui asi puudutab otsuseid, mis on elule pikaaegse mõjuga, siis tasub teadliku mõtlemisega neid alternatiive kaaluda ja teha otsus paari päeva või paari nädala pärast.

Maia: Huvitavat tendentsi võib täheldada esoteerilisemat laadi – aga isegi mitte ainult – artiklite juures, mis püüavad seda kõhutunnet, südamehäält jne defineerida, ehk tuuakse mõni elulähedane näide *à la* kas mäletad, kuidas koolis juhtus eksamil tihti, et esimene mõte oli õige (aga vaat, siis sa ei pannud seda kirja)! Mul endal seostub selline tunne küll esmajoones mälumängude ja viktoriinidega, kus tekitab suurt pettumust, kui õige vastus käis küll läbi, aga jäi n-ö lauda, kirja pandi valeks osutunu. Kui lugeda selliseid näiteid artiklitest ja raamatutest, mille eesmärk näib olevat müüa meile skaalal ratsionaalne-intuitiivne maha see teine, siis olen täheldanud, et minugi mälu reageerib sellele, tunneb ära, et ahhaa, selline olukord on tõesti olnud. Aga järele mõeldes saan aru küll, et küllap me mäletame siin just esmajoones ikkagi pigem markantsemaid näiteid, siinkohal ehk pettumustunnet – või ka rõõmutunnet, kui mina teadsin õigesti, aga meeskonnakaaslased mitte –, ja unustame ära lugematud korrad, kus see ei kehtinud kohe üldse; kui esimene mõte oli täiesti vale!

Jaan: Tegelikult on ju täiesti võimalik selline olukord, kus aju saab intuitiivselt aru, mis on õige vastus, aga signaal on liiga nõrk ja me n-ö *mõtleme üle*. See on võimalik, aga see kahtlemata ei toimi iga kord. Sest meie mällu jäävad tõesti just markantsemad olukorrad ja näited, kus see ilusasti esile tuli, ning me unustame ära need korrad, kui see ei toiminud. Jällegi, kui inimene ikka ei tea, siis ta ei tea.

Maia: Samas nähtub, et intuitsioonist mõeldakse tihti ka kui millestki kaasasündinust selles mõttes, et ta on justkui midagi inimesele loomupärasemat ja loomulikumat võrreldes ratsionaalsega, mis on siis justkui juurde õpitud ja seega kunstlik või vähemasti teisene. Ma muidugi lihtsustan ja selle, mida nimetasin eespool „esoteeriliseks kirjanduseks”, skaala on tegelikult väga lai. On niisugust lektüüri, mis nimetab intuitsiooni olulise mõjutajana seda, kui mitmes „elu” meil parasjagu käsil on, ning soovitab intuitsiooni arendamiseks erinevaid (pool)vääriskive, aga muidugi on ka sellist kirjandust, mis näeb intuitiivsust ja ratsionaalsust (sest nõnda nad ikka endiselt kipuvad olema vastandatud) ühe terviku eri osistena, mis on mõlemad vajalikud. Aga väga tihti kohtab siiski sõnavara, mis osutab intuitiivsele kui millelegi, mis on inimesele pärisomasem kui ratsionaalne mõtlemine – mida tuleks siis usaldada oma tegeliku olemuse peegeldajana.

Jaan: „Intuitsioon on see, kui aju tohutult ratsionaalsete teadvuseväliste arvutuste tulemus jõuab teadvusesse.”

Jaan: Inimesed ei ole vist lihtsalt sellest eristusest aru saanud, et teadvustatud töötlus on ainult väike osa ajus toimuvast. Kui ajuteadlane seda vaatab, on see nii loomulik aju töö osa, et millestki ajuvälisest või esoteerilisest rääkida ei ole lihtsalt tarvis. Aga eks intuitsioon tundub natuke salapärane ikka – kust see tuleb, kus ma seda tundsin? Aga tegelikult tundsin ma seda seetõttu, et mu aju oli nende asjadega mingil määral juba varem kokku puutunud. Aju tundis ära mingi mustri. Minu nii-öelda teadlik mina ei saa aru, miks see nii on. Aga see salapära ei tähenda tegelikult, et selgust peaks otsima kusagilt esoteerikast.

Maia: Kirjandusinimesena olen muidugi tugevalt (loomulikult intuitiivsel) seisukohal, et kui me loeme palju või vaatame palju filme, mõteleme kunsti peale jne, võivad meid mõjutada ka hoopis meist endist, meie reaalsetest kogemustest väljastpoolt tulevad seosed. Ma arvan, et ei ole vale, kui öeldakse, et kirjandus ja üldse kunst arendavad meis näiteks empaatiat. See ei ole kill teadlik protsess, aga juhtub ikka, et oleme kusagilt midagi lugenud, mõnele raamatutegelasele kaasa elanud (ja tavaliselt ikkagi mitmetele, sest mingisugused väga inimlikud asjad on ka kirjanduses ju üldjoontes väga korduvad – asjad, millest on üldse *mõtet* rääkida) ja selle kaudu midagi justkui läbi elanud. Pole ilmselt ebaloogiline eeldada – ehkki ka mitte lihtne tõestada –, et see võiks mõjutada meie otsuseid elus.

Maia: „Ma arvan, et ei ole vale, kui öeldakse, et kirjandus ja kunst arendavad meis näiteks empaatiat. Küllap võivad nad ka (intutiivselt) mõjutada meie otsuseid elus.”

Jaan: Tihti ongi nii, et me ei tea, kust miski tuleb, kust me midagi teame, meil on tohutult palju kogemusi, mida me teadlikult ei mäleta, aga mis on kuskil ajus olemas mingite poolikute mustritena, mida aju suudab kasutada. Aju eesmärk ei olegi kõike mäletada, vaid pigem koguda huvitavaid juppe, mida võib kunagi tarvis minna. Aga ei ole vaja mitte mälestust ennast, vaid just näiteks väikest mustrit, kuidas ühes või teises olukorras käituda. Seega võib öelda küll, et kunst ja kirjandus treenivad meie ajus intuitsiooni.

TASAPISI EDENEV ANNETAMISKULTUUR

Järjest rohkem Eesti elanikke on avastamas enda jaoks annetamist. Kasvavate numbrite puhul tuleks aga pidada silmas nende ebaühtlast jagunemist valdkondade ja vabaühenduste vahel, suhteliselt väikseid annetussummasid ning filantroopia laialdasemat arengut pärssivaid seadusandlikke barjääre.

Urmo Kübar*

Nende umbes 25 aasta jooksul, mil kodanikuühiskond ja selle sees organiseerunud kodanikualgatust tähistavad mõisted – varem pigem mittetulundus- või kolmas sektor, viimasel kümnendil vabakond – on meie aruteluruumis juurdunud, näib nende teemade juures korduvat kaks hinnangut: esiteks on kodanikuühiskond Eestis veel nõrguke, samas annavad arengumärgid lootust.

Eesti vabaühendustele tehtud annetuste summa on kasvanud viie aastaga 31 miljonilt eurolt mullusele 47 miljonile.

Seda, et need lootustandvad märgid pole arvajate silmis ikkagi tugeva kodanikuühiskonnani viinud, võib vast seletada asjaoluga, et arengu käigus nihkuvad edasi ka ootused. Teekonna metafoori kasutades poleks tugev kodanikuühiskond sel juhul mitte mäetipp, vaid silmapiir. Teisalt pole muidugi kuigi selge, kuidas kodanikuühiskonna tugevust hinnata. Kas seda peaksid näitama tulemused, näiteks vabaühenduste tööga lahendatud probleemid? Või on olulisem protsess – inimeste osalemine, kodanikualgatuste läbipaistvus, demokraatlikkus, eetilisus jms?

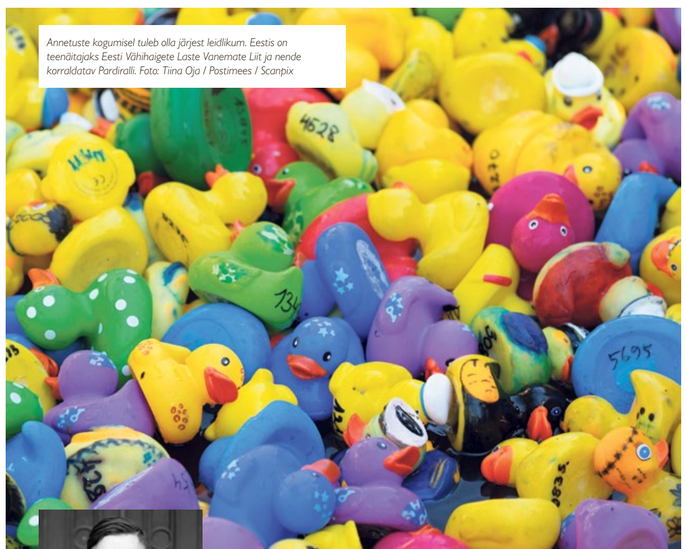

Annetuste kogumisel tuleb olla järjest leidlikum. Eestis on teenäitajaks Eesti Vähihaigete Laste Vanemate Liit ja nende korraldatav Pardiralli. Foto: Tiina Oja / Postimees / Scanpix

Urmo Kübar on president Kaljulaidi vabakonnanõunik ja endine Vabaühenduste Liidu juht. Viimastel aastatel on ta keskendunud eelkõige heategevuse uurimisele ja sellele, kuidas Eesti inimesed osalevad annetajatena ühiskondlikes muutustes.

Heategevus, eriti just selle osana rahalised annetused, on mõõdetavuselt muu kodanikuaktiivsusega võrreldes paremas seisus. Tõsi, ka siin tuleb arvestada mööndustega. Ülevaadet ei ole üksikisikutevahelisest heategevusest, näiteks kui annetusi kogutakse otse abivajaja pangakontole. Muude tulude kõrval eraldi ka annetuste deklareerimise kohustus on MTÜdel ja sihtasutustel, kes kuuluvad valitsuse kinnitatud tulumaksusoodustusega ühingute nimekirja. Selliseid on Eestis praegu veidi üle 2500. Kuigi see on vaid kümnendik kõigist meil registreeritud ühingutest, võib öelda, et kõik vähegi tõsisemalt annetuste kogumisega tegelevad organisatsioonid kuuluvad ka sellesse nimekirja. Praegu kehtivad aruandlusvormid on kasutusel 2015. aastast, mistõttu keskendumegi esmajoones aastatele 2015–2019.

ANNETAMINE NUMBRITES

Eesti vabaühendustele tehtud annetuste summa on kasvanud viie aastaga 31 miljonilt eurolt mullusele 47 miljonile. Viimasel kolmel aastal on kasv olnud seejuures kiirem palgatõusust, viimati näiteks 17%. Ligi 40% annetustest tehakse anonüümselt – näiteks heategevusnumbritele helistamise, korjanduskastide, taaraautomaatide jms kaudu – või need pärinevad välismaalt. Ülejäänud summast 38% tuleb ettevõtete ja 62% üksikisikute annetustest. Kasvu veavad siinkohal just viimased. Kui ettevõtete annetused on püsinud viimased viis aastat 9–11 miljoni euro vahel ning annetajate hulk on tõusnud 3500-lt 4500-le, siis üksikisikutest annetajate arv on kasvanud sama ajaga 80% ja annetuste summa on kahekordistunud.

Seda, et annetajaid tuleb juurde, näitab ka elanikkonna küsitlusel põhinev rahvusvaheline uuring „World Giving Index". Eestis vastanutest oli annetanud 2018. aastal küsitlusele eelnenud kuu jooksul heategevuseks raha 27% (eelmisel kolmel aastal püsis Eesti tulemus 20–22% vahel; värskemad andmed tulevad veebruaris). Selle tulemusega oleme maailma riikidest esimese poole lõpus, lähinaabritest tagapool Rootsist (57%) ja Soomest (39%), ees aga Lätist ja Venemaast (kumbki 21%).

Neist kasvavatest näitajatest ei tõuse Eesti vabaühendustele aga sugugi võrdselt kasu. Annetusi saavate organisatsioonide hulk on kasvanud viie aastaga tasapisi umbes 1300-lt 1450-le. Neist kolmandik kogub aastas annetustena alla 2000 euro. Veidi ümardades võib öelda, et 60% heategevusrahast jaotub 6% edukaimate vabaühenduste vahel, samas kui 60% organisatsioonidest jagab omavahel 6% kogu annetatud rahast. Need proportsioonid ei ole aastatega eriti muutunud.

Ka üldiselt oli heategevuses edukal 2019. aastal laias laastus sama palju nii ühinguid, kelle annetustena saadud summa kasvas, kui ka neid, kel see vähenes. Kolmandiku puhul oli muutus seejuures võrreldes aasta varasemaga enam kui 70%, mis teeb annetustega arvestamise ühingute eelarves keeruliseks. Kuigi annetuste kogujatest umbes kolmandiku puhul moodustab heategevusest laekuv rohkem kui 75% kõigist tuludest, on enam ehk 40% neid ühinguid, kellele tehtud annetused moodustavad kõigist tuludest vähem kui veerandi. Kõigi annetuste kogujate peale kokku on heategevusest laekuv summa vaid 19% nende sissetulekutest, samas suurusjärgus majandustegevusest teenitava tuluga ning tunduvalt maas avaliku sektori ja fondide toetustest (55%, ülejäänu moodustavad liikmemaksud ja muud tulud).

VALDKONNANA DOMINEERIB RELIGIOON

Aeg-ajalt on annetuste kogujate tipus või selle lähistel mõni „sähvataja", kas siis ühekordse suure annetuse või parajasti korraldatud eduka kampaania tulemusel. Ka 2019. aasta annetussumma 6,7-miljonilisest kasvust kolmandiku andis üksainus kampaania: väikese Annabeli haruldase geenihaiguse ravi toetamiseks Tartu Ülikooli Kliinikumi Lastefondile annetatud 2,2 miljonit eurot, mis tegi fondist mullu ka siinse suurima annetuste koguja.

Üldjoontes on edukaimate annetuste kogujate tipp aga üsna muutumatu. Viimane uus püsiv tulija oli seal vähiravifond Kingitud Elu, kes tõusis 2014. aastal alustanuna aastaga esikümnesse ning on viimasel kolmel aastal SOS Lasteküla ja TÜ Kliinikumi Lastefondiga omavahel esikohta vahetanud. Lisaks neile on esikümnes või selle piiril stabiilselt Tallinna Lastehaigla Toetusfond, SEB Heategevusfond, MTÜ Spordiselts ning mitmed kogudused.

Annetajate lemmikvaldkondade väljatoomine on keeruline, sest puudub ühtne klassifikatsioon, näiteks kas tantsukooli tuleks lugeda kultuuri-, spordi- või haridusühinguks; kiriku juures probleemsete alaealistega tegelevat keskust usu-, laste- või hoolekandeühinguks jne. Kahtlust ei ole siiski selles, et nagu mujalgi maailmas, domineerib ka meil heategevusskeenel religioon – eri kogudused ja usuühingud saavad umbes 40% kõigist annetustest. Saja suurima annetuste koguja seas järgnevad usuühingutele tervise, laste ja noorte, spordi, hariduse ja teaduse, loomade ning kultuuriga tegelevad organisatsioonid.

SUURANNETAJAID NAPIB

Kuna tavaliselt alustatakse annetamist väiksemate summadega, tähendab uute annetajate lisandumine, et keskmine (mediaan)annetus ühele vabaühendusele on püsinud meil viimastel aastatel 30 euro kandis. Mitteanonüümsetest annetajatest toetas 2018. aastal üht organisatsiooni 77%, kaht 16% ning kolme või enamat 7%. Kes leiab Eestis heategevuse jaoks 10 eurot kuus ehk 120 eurot aastas, võib lugeda end 20% suurimate annetajate hulka. Veidi üle 100 euro kuus ehk aastas 1275 euro annetamine tähendab aga juba, et oled 1% siinsete suurimate filantroopide seas. Seega jõuame ka heategevusest rääkides samale järeldusele kui kodanikuühiskonna puhul üldiselt. Kuigi pea kõik, mida saab mõõta, on läinud viimastel aastatel paremaks, on õitsvast annetamiskultuurist Eestis vara rääkida.

Annetajate abiga on meil päästetud elusid, leevendatud või ennetatud probleeme üksikisikute jaoks ja ühiskonnas tervikuna, püstitatud eri rajatisi ning korraldatud vahvaid üritusi. Kui aga mõelda, et iga annetaja kohta on meil keskmiselt kolm inimest, kes ei anneta, ning et keskmise annetaja panus heategevusse on kuus umbes sama palju, kui maksab tass kohvi Tallinna söögikohas, siis on selge, et kõike seda võiks meil olla kergesti tunduvalt rohkem.

2020. AASTA TEETÄHISEID

EDUKAS ÜMBERKUJUNEMINE

Kõikvõimalike muude takistuste kõrval tuli vabaühendustel leida aastal 2020 lahendus olukorrale, kus suure osa aastast ei saanud korraldada tavapäraseid heategevusüritusi või tegeleda näost näkku annetuste kogumisega. Edukaima ümberkujunemise tegi läbi Eesti Vähihaigete Laste Vanemate Liidu korraldatav Pardiralli. Tuhandete osalejatega perepäeva asemel toimus see tänavu ETV telesaatena ning kogus laste ravi toetamiseks pea 400 000 eurot, üle kahe korra tava-aastatest enam.

HINNALINE AJAANNETUS

Oma aja annetamise all peetakse tavaliselt silmas ühingutele vabatahtlikuna appi minemist. Uue võimaluse näitasid siin ette **Henrik Kalmet** ja Kinoteater, pannes aprillis kokku püstijalakomöödia „Eriolukord ruudus", müües sellele veebis välja üheks õhtuks viis etendust ning annetades piletitulu ehk enam kui 43 000 eurot Toidupangale. Väärt mõtteviis: millist enda oskust või annet rakendades saan ma toetatavale ühingule kõige kasulikum olla?

UUSI SUURTEGIJAID

25 suurima annetuste koguja sekka jõuab Eestis umbes 300 000 euroga aastas. Sellise summa saamine eeldab juba püsivat annetajate võrgustikku, mis omakorda tähendab aastatepikkust tööd selle nimel. Nõnda on uued tulijad tipus pigem harv erand. Aasta 2020 tõi ühe uue – ehkki selles kontekstis ilmselt ajutise – tegijana sinna kevadise viiruselaine peamise bastioni Kuressaare haigla, mis kogus märtsist juunini annetustena ligi 400 000 eurot, lisaks veel kingitusena saadud kaitsevahendid ja muu haiglatöös vajalik. Heategevuses juba tuntud ühingutest kasvasid tänavu nii töökoormus kui ka annetused märgatavalt Toidupangal.

HELDE ANNETAJA

Suurimad üksikisikute annetused on olnud Eestis viimastel aastatel tavaliselt 200 000 euro kandis. Esemelised kingitused sageli küll statistikas ei kajastu, ent ilmselt on selle aasta heldeim ettevõtja Kristjan Rahu miljoni euro väärtuses annetus kaitsemaskide ja -ülikondade kujul kevadel, kui neist oli Eesti haiglates ja hooldekodudes suurim puudus.

Annetamisalases kirjanduses eristatakse tavaliselt väikeannetajaid ja filantroope. Viimased on oma pirakamate summade ja sageli ka juhtimisteadmistega vabaühenduste veetavate suuremate ühiskondlike muutuste taga. Suured väikeannetajate hulgad tagavad aga heategevuse demokraatlikkuse. Parimatel juhtudel toimib see ka kodanikuhariduse ja võimustajana, mille käigus saavad osalejad teadlikumaks probleemidest ning enda võimalustest neid lahendada.

60% heategevusrahast jaotub 6% edukaimate vabaühenduste vahel, samas kui 60% organisatsioonidest jagab omavahel 6% kogu annetatud rahast.

Eestis räägitakse suurannetajatest tavaliselt erakondade rahastamise puhul (mida heategevusstatistikasse ei arvestata), kus annetajate nimede avaldamist nõuab ka seadus. Vabaühenduste toetamisel eelistatakse sageli varjujäämist – osalt vast ühiskonnas levinud arvamuse tõttu, justkui oma annetustest kõnelemine oleks sobimatu, osalt soovist vältida uute küsijate pöördumisi. Siiski on viimastest aastatest mitmeid näiteid ka vabakonna toetamisest. Bolti ja TransferWise'i asutajate eestvedamisel loodi miljoni euro suurune Haridusfond Heateo Sihtasutuse juures, kus investeeritakse potentsiaalselt suure mõjuga haridusuuendustesse. 2017. aastal annetas **Rain Lõhmus** miljoni euro jagu LHV aktsiaid Eesti Rahvuskultuuri Fondile, tänavu kinkis **Kristjan Rahu** samuti miljoni euro väärtusega kaitsemaske ja -ülikondi haiglatele ja hooldekodudele; toetatakse ülikoole, muuseume jne.

Iga annetaja kohta on meil keskmiselt kolm inimest, kes ei anneta, ning keskmise annetaja panus heategevusse on kuus umbes sama palju, kui maksab tass kohvi Tallinna söögikohas.

PRAKTIKA EI JÕUA HOIAKUTELE JÄRELE

Riigi sammud annetamise soodustamiseks on piirdunud viimastel aastatel Kodanikuühiskonna Sihtkapitali toetustega ühingutele nende annetuste kogumise võimekuse tõstmiseks. Samuti sai tänavu võimalikuks anda tuludeklaratsioonis märku soovist annetada tulumaksutagastus – esimese aastaga tõi see heategevusse juurde ligi 140 000 eurot.

Samas seisab valitsuses juba aastaid ootel heategevuse edendamisele tunduvalt suurema mõjuga ettepanek siduda annetused kui avalikes huvides tehtud kulu tulumaksutagastustes lahti teistest mahaarvamistest, nagu kodulaenuintressid ja koolituskulud, ning kaotada neile praegu kehtiv 1200-eurone ülempiir. Kui väikeannetuste puhul on maksutagastus pigem meeldiv üllatus, siis see muudatus soodustaks just püsivaid ja suuremaid annetusi. Vaevalt kalkuleerib keegi, et 25 euro annetamisel on tal võimalik aasta pärast sellest 5 eurot tagasi saada, kuid 1000 eurot ees või taga 5000 euro annetamisel on oluline argument nii andja kui ka saaja seisukohalt. Riigi vaatenurgast tähendab üks tulumaksust laekumata jääv euro aga viie euro minemist toetust vajavasse valdkonda.

Kantar Emori 2017. aastal korraldatud uuringu kohaselt on meil valmis heategevuseks raha annetama üheksa inimest kümnest. Sellest saab järeldada, et heategevust nähakse Eestis positiivsena, kuid praktika ei jõua veel samal määral hoiakutele järele. USA kogemus, kus heategevus läks massidesse I maailmasõja järel 10–15 aastaga (kuigi nagu arenenud riikides üldiselt, tuleb ka seal suurim osa vabakonna sissetulekutest avaliku sektori kaudu maksurahast), näitab, et annetamiskultuuri juurdumisel mängivad võrdselt olulist rolli inimeste jõukuse kasv, riigipoolne annetamist soosiv süsteem ning vabaühenduste töö „põllul".

Märkimisväärsete riigipoolsete toetavate muudatuste puudumisel on Eestis elatustaseme tõusu kõrval vedanud heategevuskultuuri edendamist vabaühendused. Edukamate ühingute kogemus toimib lumepalliefektina, eelkõige teadvustamisel, et annetuste kogumine, uute annetajate leidmine ja olemasolevate hoidmine on eraldi suur ja pühendumist vajav töö. Vabaühenduste Liidu juures käib koos annetuste kogujate võrgustik, olles leppinud kokku annetuste kogumise heas tavas ning jagades üksteisega kogemusi. Teist aastat toimusid detsembri algul annetamistalgud, mille osalised kogusid seekord üle 180 000 euro.

Annetuste kogujad seisavad silmitsi ühiskonna sageli vastakate ootustega. Õigustatult eeldatakse ühingutelt laitmatut tööd ja säravaid tulemusi, teisalt peljatakse annetuse kasutamist selle tööga seotud kulude tarvis. Levinud on arusaam heategevusühingutest kui pelgalt vahendajatest konkreetsete üksikjuhtumite lahendamisel, nagu see toimib näiteks kellegi ravikulude katmisel või haiglaaparatuuri ostmisel. See paneb keerulisemasse olukorda ühingud, kes töötavad vahetult abivajajatega, tegelevad probleemide ennetamisega või seisavad süsteemsete muudatuste eest riigi tasandil. Ent ka abi vahendajate töö on tulemuslikum, kui nad ei pea alustama iga uue juhtumiga nullist, vaid saavad toetuda püsiannetajatele.

2020. aasta tulemused heategevuses selguvad järgmise aasta suveks, kui ühingud on esitanud seekordsed aruanded ja deklaratsioonid. Novembris umbes 50 tuntuima heategevusühingu seas korraldatud küsitlusest jääb kõlama hinnang, et kriisiaasta on muutnud annetuste kogumise raskemaks, kuid drastilist annetuste vähenemist kaasa ei toonud. Seega, kui annetamiskultuur Eestis veel ei õitse, on juured siiski tugevalt maas.

TABEL 1 / Suurimad annetuste kogujad Eestis aastal 2019

Tartu Ülikooli Kliinikumi Lastefond	3,3 mln
Vähiravifond Kingitud Elu	2,65 mln
SOS Lasteküla Eesti Ühing	2,11 mln
Viimse Aja Pühade Jeesuse Kristuse Kiriku Eesti kogudus	0,96 mln
Tallinna Lastehaigla Toetusfond	0,94 mln
Seitsmenda Päeva Adventistide Koguduste Eesti Liit	0,88 mln
Eesti Jehoova Tunnistajate Koguduste Liit	0,79 mln
Moskva Patriarhaadi Eesti Õigeusu Kiriku Narva Jumalaema Narva Ikooni Kogudus	0,75 mln
Tallinna Aleksander Nevski Stavropigiaalne Kogudus	0,71 mln
MTÜ Spordiselts	0,62 mln

TABEL 2 / 100 suurimat annetuste kogujat valdkonniti aastal 2019

VALDKOND	ORGANISATSIOONE	SUMMA
Religioon	50	12,5 mln
Tervis	8	7,8 mln
Lapsed ja noored	6	3,2 mln
Sport	12	2,7 mln
Haridus ja teadus	12	2,3 mln
Loomad	6	1,1 mln
Kultuur	3	0,6 mln
Muu	1	0,4 mln
Sotsiaaltöö	2	0,2 mln

* *Andmete töötlemisega aitas artikli valmimisele kaasa Risto Uuk. Kui pole viidatud teisiti, tuginevad andmed EMTAle esitatavatele INF4 ja INF9 deklaratsioonidele.*

DONALD TRUMPI VIIMSED PÄEVAD EHK DEMOKRAATIA PÜHA KEHA PÄÄSTMINE

Ameerika Ühendriikide ametist lahkuv president võib n-ö päriselus näida küll pretsedenditu isendina, kuid ometi leiame mitmesuguseid paralleele juba William Shakespeare'i suurte lurjustega – mässuõhutajate, mõrtsukkuningate ja muidu koletute tüüpidega.

Triinu Pakk

Ameerikas etendub praegu sünge draama, mida enamik meist ei tahtnud ilmselt ette kujutada. Valimised kaotanud presidendi keeldumine kaotust tunnistamast, visa, ehkki tulutu kohtuskäimine, hämarad süüdistused ja apokalüptilised ähvardused, võltsisalikud manitsused, toetajate ülesässitamine ja kõige selle mõjul kasvav mure, et viimased võivad muutuda või õieti ongi juba muutunud vägivaldseks. Kõik see on andnud ingliskeelsele ajakirjandusele alust kirjeldada tema käitumist kui „klassikalist V vaatuse tegevust" ning võrrelda teda Shakespeare'i suurte lurjustega – mõrtsukkuningate, mässuõhutajate ja muidu koletute tüüpidega.

Võimalik, et Shakespeare on kirjutanud „Kuningas Richard kolmandasse" pärilikus monarhias täiesti kohatu valimisstseeni just selleks, et rõhutada vaikivate kaasosaliste hukatuslikku rolli.

LIPITSEJAD JA MEELITAJAD

Üht konkreetset „Trumpi" minu meelest Shakespeare'i loomingust siiski ei leia, küll aga leidub paralleele mitmes näidendis ettetulevate tegude, iseloomude ja taustasündmustega. Annab ju nartsissistliku eneseimetluse all kannatav kuningas Lear võimu ja riigi käest meisterlikema lipitsemise eest, jättes pärandusest ilma teda siiralt armastava, kuid lipitsemises saamatu Cordelia. Samamoodi on Trump nõuelnud imetlust ja kiitust, premeerinud lipitsejaid ja vallandanud üleöö pädevaid, kuid ausaks jäänud riigiametnikke. Seda, kas Trumpi langusest saab analoog Leari aeglasele vajumisele meeltesegadusse ja viletsusse, peaks näitama lähem tulevik, kui uus president ametisse vannutatakse ja Trump niivõi teistsugusel viisil ovaalkabinetist eemaldatakse.

Shakespeare'i kihutuskõnede kullafondini Trump siiski ei küündi. Selleks et maalida kellestki vihatud vaenlane ainult tema kiitmise teel, on vaja säutsumeistrist sihiteadlikumat sõnaseadjat.

Teatav analoogia Trumpiga on ka kuningas Johnil samanimelisest näidendist. Johnil pole ilmset õigust troonile, sest elus seisab temast pärimisjärjekorras eespool vennapoeg Arthur; Trumpi puhul on Ameerika valimissüsteemis kahtlejad toonud esile, et ehkki valijameeste häältega seaduslikult ametisse pandud, ei võitnud ta siiski rahvahääletust. Ent sellest – mööndavasti pingutatud – vormilisest paralleelist huvitavam on, kuidas John – või Trump – kohtleb oma konkurenti. Johnil õnnestub Arthur kätte saada, ja külvanud tema valvuri üle mesikeelsete meelitustega („Mu lahke Hubert…" jne), saab mehelt lubaduse, et „mis te ka ei käsiks teha / kui oleks surmgi jätkuks minu teole, / ma teeksin siiski". Mispeale John teatab, et Arthur on tal põiki teel ees, ning lõpetab lakoonilise nõudega: „Surm." Kui heitunud Hubert üle küsib, kinnitab: „Haud." Trump on jäänud tagasihoidlikumaks, nõudes kõigest rivaali vangipanekut; kuid varjamatud üleskutsed vägivallale ei ole ta teenistusvalmeil lööömameestel märkamata jäänud. Nt Washingtonis 13.12.2020 toimunud meeleavaldus lõppes vähemalt nelja inimese pussitamisega.[1]

Loll lurjus ei pruugi olla sugugi ohutum kui tark lurjus.

Triinu Pakk on lugeja, kes vahel oma loetut ka tõlgib või teiste tõlkeid toimetab ning mõnikord ka kirjutab sellest, mida on lugenud. Argipäeviti Vikerkaare keeletoimetaja.

VAIKIVAD VÕIMALDAJAD

Trump üksi olekski pelk haletsusväärne suurushullustuses narr; ohtlik on ta just oma järgijate tõttu. Shakespeare'i kurikuulsa kuninga Richard III ümber on **Stephen Greenblatt**[2] eritlenud mitut liiki „võimaldajaid", kes saaksid türanni peatada, kuid ei tee seda, alates nendest, kes just tema kurjust ja kõlbmatust nähes ei pea ta võimuletulekut reaalseks, nendeni, kes loodavad ta võimuletõusust kasu lõigata ja terve nahaga pääseda (spoiler: ei pääse), kuni lõpuks nendeni, kes lummatult naudivad ta verise edenemise vaatemängu. Kui Richard laseb Buckinghami hertsogil rahvalt tema kuningaks valimiseks hääli nõutada, hüüavad Richardile poolehoidu vaid Buckinghami enda rahva hulka paigutatud käsilased, kõik ülejäänud aga vaikivad – vaikivad, mitte ei laida Richardi valimist maha. Greenblatti meelest on Shakespeare kirjutanud sellise pärilikus monarhias täiesti kohatu valimistseeni just selleks, et rõhutada vaikivate kaasosaliste hukatuslikku rolli. Mis annab mõtlemisainet neile meie seast, kes ei viitsi minna valima, sest ilm on halb või nad usuvad, et nende kandidaat niikuinii võidab, või mis tahes muul põhjusel, mille tõttu valimistel osalemise protsent püsib arenenud demokraatiates nukralt madalana. Ja ei Richard ega praegu ilmselt ka Trump taha oma lootusetut võitlust lõpetada, enne kui see osutub paratamatuks. Richardi puhul tähendas see kodusõda ja surma – kuhu viib Trumpi põikpäisus, seda võime vaid murelikult oodata.

Kõnekas juhtum on mässava talurahva juht Jack Cade („Kuningas Henry VI", II osa), kelle piiritu vassimine ja praalimine suhestuvad reaalsusega sama kehvasti kui Trumpi säutsud. Cade leiutab endale käigu pealt hiilgava suguvõsa, vaevumata selle kinnituseks tõendeid tooma – ega noid ju polegi. Neile, kes teda ei usu, heidab ta vaid: „Salake, kui võite." Mis käib ristí vastu nõudele, et tõendamiskoormat ei kanna üldtunnustatud tõe kaitsjad, vaid see, kes tuleb välja millegi senikuulmatuga. Ja ta püsib mässuliste juhina just tänu fantaasiamaailmale, mille rajab ja kuhu rahva kaasa tõmbab – „kui saan kuningaks – ja kuningas minust tuleb – […] – siis enam raha ei vajata" jne. Mida vähem reaalsust, seda parem – see näib mõnikord ja teatud piirini töötavat nagu nõiavärk. Tõsi, ka Cade lõpetab halvasti…

Huvitav kaasus on Richard II, kes **Ernst Kantorowicz**[3] meelest illustreeris Elizabethi ajal levinud müüti „kuninga kahest kehast": monarhi loomulik keha võib kannatada igasugu puuduste all, kroonimisel salvimisega omandatud poliitiline ehk püha keha on aga surematu, plekitu ja Jumala erilise kaitse all. Ajal, mil aadelkond oleks võinud jõude ühendades kukutada kergesti iga kuninga, aitas see müüt valitsejat kaitsta; kuid valitseja pidi suutma elada selle kõrgusel. Mis nii Richard II-l kui ka Trumpil näikse äparduvat. Richardi käitumine on ettearvamatu ja õigustamatu – ta laseb kahe aadlimehe tüli lahendades neil esmalt valmistuda lepituseks, siis duelliks, tühistab viimasel hetkel sellegi otsuse ning saadab nad hoopis pagendusse, jagades aga ka pagendusaega ebavõrdselt. Otsides teid tühja riigikassa täitmiseks, konfiskeerib ta seejärel hajameelse üleolekuga ühe pagendatu päranduse; ja kui viimane naaseb sõjaväe eesotsas pärandit tagasi nõudma, tuleb Richard välja tõeliselt „püha keha" vääriliste väidetega, kõneldes inglitest, kes tema poolel lahingusse astuvat, ning hüüatades: „Kas vürsti nimi üksi pole väärt / kahtkümmend tuhat nime?" Trumpki poetab krüptilisi märkusi oma valimisvõidust ja vihjeid vaenlaste salakavalale vandenõule, mille ta kavatseb purustada. See, et jumaldavat – või orjalikku? – truudust osutavad Trumpile paljud vabariiklased ja tema valijad, ainult võimendab paralleeli; ka ei paista kumbki tegelane tajuvat, et võim on kohustus, mitte meelevald teha, mis pähe tuleb. Ja ehkki ka Richard II lõpetab halvasti, ei saa jätta märkimata, et temagi kukutab alles kodusõda.

HUKUTAV KIITUS

Kodusõja ja mässuõhutamise vallas on õpetlik „Coriolanus" – seekord küll mitte türanni, vaid valitud rahvaesindajate, nimelt rahvatribuunide tegevuse poolest, kes on otsustanud juba konsuliauks vajalikud hääled kogunud Coriolanuse ülbe käitumise pärast otsemaid ka ametist maha võtta. Selle saavutamiseks käsib üks neist rahvahulga üles kütta, tema kõnele takka kiitma äsitada ning mitte lasta inimestel vaikida, enne kui karistus on välja kuulutatud ja kohe täidegi viidud: „[L]as lärmi lüües / nad nõuda silmapilkset täideviimist, / ükskõik, mis otsustame." Kellele ei meenuks siinkohal „Lock her up!"… Aga Shakespeare'i kihutuskõnede kullafondini Trump siiski ei küündi. Selleks et maalida kellestki vihatud vaenlane ainult tema kiitmise teel – nii nagu Antonius „Julius Caesaris" rahvahulga Brutuse ja teiste türannitapjate vastu üles kihutab, neid otsesõnu ainult kiites („kuid Brutus ütleb, et ta [Caesar] ihkas võimu, / ja Brutus on ju austusväärne mees…") –, on vaja säutsumeistrist sihiteadlikumat sõnaseadjat. Küllap tuleb teistegi Shakespeare'i lurjuste veenvus, kohati kurjuseski austust äratav loomus kanda pigem poeedi kui tema ajalooliste prototüüpide vooruste hulka – mis seletab, miks ehedat Trumpi Shakespeare'i loomingus ei leidu. Bardi lurjused on lihtsalt arukamad ja vaimukamad. See aga ei tähenda, et Trumpi tehtud kahju USA demokraatiale väiksem oleks – loll, kuid lurjus ei pruugi olla sugugi ohutum kui tark lurjus –; või et asjakohased ei oleks Antoniuse lõppsõnad, kui rahvas juba märatsema on äsitatud: „Las käia! Pahandus, nüüd oled jalul / ja leiad ise teed."

Lühidalt – vähe on tänapäevagi maailma näitelaval seda, mida vana Will ei oleks ette ja läbi näinud. Kui mõningast lohtu toobki tõik, et tema lurjused üldiselt langevad ja võimule pääseb uus ning parem valitseja, sünnib see riigi sügavate vapustuste ja vennatapusõdade hinnaga. Kas demokraatidel, kohtuvõimul ja korrakaitsjatel Ameerikas õnnestub seda Antoniuse n-ö pahandust veel pidurdada ja selle käest demokraatia „püha keha" riismeid päästa, seda näitab ainult aeg.

[1] *Davies, E.; Weiner, R.* et al. *2020. Multiple People Stabbed after Thousands Gather for Pro-Trump Demonstrations in Washington. – Washington Post, 13.12.*
[2] *Greenblatt, S. 2018. Tyrant: Shakespeare on Politics.*
[3] *Kantorowicz, E. 1957. The King's Two Bodies: A Study in Medieval Political Theology.*

ORISSAARE–TALLINN–PAIDE

Kuidas alustada uue teatriga ääremaastunud Eestimaa südames, mil viisil orienteeruda metsikul ajal ning kust kasvab publik lavastustele, mida veel pole. Saaremaalt pärit noor lavastaja sõnastab oma kogemust ja püüab kujutleda tulevikku.

Intervjuu **Jan Teevetiga**. Küsis **Aleksander Tsapov**, pildistas **Janis Kokk**

Kohtume Jan Teeveti ja fotograaf Janis Kokaga külmal hommikul suures arvaras kohvikus (nagu intervjuude puhul ikka), kõigil on katkuajale kohaselt musta värvi kaitsemaskid ees ja hoitakse kenasti kahemeetrist vahet. Jan on üks varsti kolmeaastaseks saava Paide Teatri eestvedajatest. Nad on katsetanud näiteks visuaalse panoraamlavastusega Vargamäel („Eesti jumalad", 2019) ja salvestanud ka psühhogeograafilisi audiorännakuid („Labürint", suvi 2020).

Intervjuu oleme kokku leppinud sisuliselt juba kuu aega varem, sest 27. novembril pidi Niguliste muuseumis esietenduma Jani lavastatud „Metsik kaart", lavastus surmast ja elamisest ehk „hetkedest, kus surmahirmust saab elutung ja kõhklevast meelest jahtumatu jaatus". COVID-19-l olid muidugi omad plaanid ning esialgu on kogu asi lükkunud jaanuari lõppu.

Räägi lühidalt, kes sa oled ja kust tuled.

Ma olen sündinud Saaremaal ja elasin kuni põhikooli lõpuni Orissaares. Selle „saare tundega" on vist nii, et ega seda saarel olles ja elades väga ei tajugi. Ehk ainult siis, kui on torm ja praamid ei liigu või kui suvel on poes rahvast kümme korda rohkem kui talvel. Aga nüüd mandril elades võib seda vahel tunda küll. Ega ma ennast liialt saarlasena ei identifitseeri, aga mingi taustasumin, baasruum või ühine psühhogeograafia on kindlasti.

Kasvasin vanaisa ja vanaemaga. Vanaema on Pärnust pärit kunsti- ja kirjandusõpetaja ning alates umbes neljandast eluaastast oli üks kindel igasuvine rituaal **Mark Soosaare** Pärnu Uue Kunsti Muuseumi aktinäituse „Mees ja naine" vaatamine. Kuni viieteistkümnenda eluaastani nägin ma vist neid kõiki. Kunstnike nimesid lapse mälu ei jäädvustanud, aga mingid pildid on kuskil ajusoppides küll. Kunsti oli üldse kodus palju – toad olid täidetud kunstiraamatute, näitusekataloogide ja albumitega. Ja alati leidus rullide viisi valget paberit, mida võis mis tahes hetkel joonistamiseks võtta. Vanaisa praadis kotlette ja rääkis lugusid sellest, kuidas **Hemingway** ja **Fitzgerald** viskit jõid. Ja vanaema mõtles õhtuti unejutte välja, mille tegevus toimus Gonsiori tänava telemajas ja kus tegutsesid **Vahur Kersna** ja vares. Mingit salvestust neist pole, aga päris pikalt oli Kersna mu lapsepõlvekangelane.

jätkub >

< eelneb

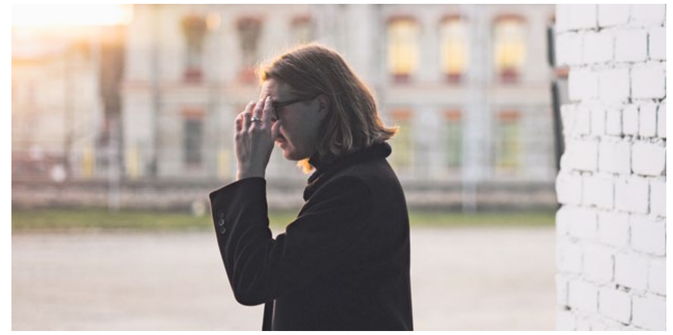

Ma olen tänulik õpetajatele, kellega olen elus kokku sattunud. Eriti kahele kirjandusõpetajale: **Signe Söömerile** Orissaare Gümnaasiumist ja **Helgi Teringule** Hugo Treffneri Gümnaasiumist. Nad nõudsid mõtlemist ja olid valmis mõeldud mõtteid ka kuulama.

Orissaare ja Tartu vahele jäi aasta Flandrias Belgias. See vahetusaasta oli pikalt meeli täitnud unistus, aga kui ma lõpuks 2010. aasta augustis Brüsselis maandusin ja selgus, et mu vahetuspere on Doonau üleujutuste tõttu Ungaris lõksus, siis korraga oli tunne nagu nurka aetud ulukil – ma ei tea mitte kedagi, ma ei saa ühestki hollandikeelsest sõnast aru ja enne aastat ma siit ei lahku. Järgmisel päeval oli juba parem ja Doonau veetase alanes, nii et pääsesin vahetuspere juurde, kellest sai kiiresti mu päris pere. Ja ma tean, et see kõlab naiivselt ja pateetiliselt, aga ma usun siiralt, et lisaks hollandi keelele õpetasid nad mulle aastaga selgeks selle, mida tähendab kodu.

Millal ja miks sa otsustasid, et lavastamine ja teater on miski, millega oma elu siduda?
Mul ei ole üht defineerivat hetke või ilmutust, kus näiteks oleksin sattunud esimest korda Draamateatri saali ja mõistnud, et olen kohale jõudnud. Mul on varasest noorusest üsna vähe teatriga seotud mälestusi ja need pole üldiselt liiga helged. Pigem mäletan, et ma ei saanud aru, miks need lavamaailmad ei võiks natukenegi huvitavamad olla ja miks on vaja papist seinu, kui need nii või naa kõiguvad ja mingit kindlust ei paku. Aga suurem äratundmine tuli ikka koolis. Isegi Treffneri kooli kasuks otsustasin seepärast, et olin kuulnud, et seal on Helgi Tering, kes teeb teatrit. Aga kui ma kohale jõudsin, oli Tering teatritegemisega lõpparve teinud ja siis ma hakkasin seda ise tegema. Ja siis tuli lavakas.

Lavakas sa õppisid lavastajaks.
Ma astusin kooli dramaturgina, lõpetasin lavastajana. Kuigi eesmärk oli kogu aeg lavastajaks saada, siis dramaturgi eriala kirjeldus oli lavakooli kodulehel kaunis silmipimestav ja mõtlesin (mõtleks praegugi, kui see ainekirjeldus päriselt reaalsusele vastaks), et see on täpselt see, mida ma tahan. Laiapõhjaline humanitaarharidus, kirjutamine, lavastamine, filosoofia, kirjandus… Selline marjulepajõelik mastaap. Reaalsus oli pisut teistsugune ja keskendusin kogu kooliaja vältel pigem lavastajaõppele, nii et neljandal aastal tundus mõistlik ka n-ö ametlikult eriala muuta.

Palju Eestis neid dramaturgi ametikohti üldse ongi.
Just, seda ka. Aga ehk kõige suurem *error* on see, et ei kool ega Eesti teatrimaastik pole üheselt defineerinud, kes ikkagi on dramaturg. Ja ega vast saagi. On neid, kes kirjutavad näidendeid, alustekste, millega lavastaja proovisaalis tööle hakkab, ja on neid, kes on ühes trupiga proovisaalis, aga kelle sulest ei pruugi lavale jõuda ühtki sõna. Ühisosa siiski on. Struktuur. Minu jaoks aitab dramaturg mõtestada ja suunata teekonda, mida lavastus kahtlemata kehastab.

Eks ta teatud laadi insener ole, kes olenevalt olukorrast adapteerub.
Jah. Asi saabki alguse kas dramaturgist või ta sekkumisest protsessi. Ma ise ei ole üheski protsessis ainult dramaturg olnud. Kui ma lavastan, siis kasutan ka „dramaturgi aju". Ega teadmised ja kogemused, mille ma koolis dramaturgi poolelt sain, ei ole mööda külgi maha jooksnud.

Kas teil oli lavakas sarnaselt teiste ülikoolidega võimalus Erasmuse või muu programmi kaudu vahetusõpilaseks käia?
Lavaka programmis on teise aasta talvel ette nähtud *circa* kaks kuud Londonis Rose Brufordi kolledžis. See hõlmab kogu kursust. Meie programmi seal pani koos Rose Brufordi kooliga kokku professor **Jüri Nael**. Ma usun, et hoolimata sellest, mis formaadis välismaal õppimine toimub, on õppetööst määravam (kultuuri-) konteksti muutumine. Iseendale peeglis otsa vaatamine väljaspool harjumuslikku keskkonda muudab palju.

Meil on riigiteatrid, mis tegutsevad ühe loogika alusel, ja samas suhteliselt aktiivne etenduskunstide/tantsu ja ka performatiivsete kunstide vaheala, kus tegutsetakse sagedasti soolo põhimõttel. Meil on palju noori, kes teevad oma soolosid, kuid saavad neid tulenevalt nii nappidest vahenditest kui ka publiku väiksemast huvist vähe etendada, ütleme *ca* 4–10 korda. Loojate mõttes on seis kurb, sest nende jaoks on liiga vähe tagasisidestamise mehhanisme, et edasi liikuda.
Soolo on intrigeeriv vorm. Manifestatsioon. Mitmes mõttes kohutavalt nõudlik. Kurb on see, kui kunstnik otsustab soolo kasuks majanduslikel põhjustel. Tahtmine on, aga pole võimalust, et meeskond kokku panna. Teater on kollektiivne kunstivorm – mitmete inimeste pingutuste sünergia. Ka siis, kui publikuga kohtub lõpuks üks etendaja, on protsessis alati vaja kõrvalpilku. See ei pea tähendama lavastajat või dramaturgi, see võib olla teine tantsija, valguskunstnik, bioloog, pankur… Aga peegeldusi on tarvis. Meeskonnaga töötamine on pööraselt keeruline, sest meil on eri taustsüsteemid ja mõttemustrid ning meeskonnaga töötamine eeldab pidevat sõnastamist ehk mõistetavaks tegemist, see on kommunikatsiooni alus. Aga see ei tule iseenesest, seda peab harjutama ja õppima.

Võib-olla peitub üksi tegutsemises nüüdisajal ka teatav ideaal. Kõneleda autoripositsioonist, mugandumata kollektiivsete kompromissidega. Samas on tegijaid palju, nad saavad teha harva ja väheste vahenditega ning nad ei saa isegi n-ö soojaks.
Lavastus on maailm, mis ei saa esietenduseks valmis, sest alles koos publikuga ja etenduste käigus hakkab selle topograafia päriselt vormuma. Kui lavastuse eluiga on lühike, jääb see protsess poolikuks või sootuks olemata. Kaasaegsete etenduskunstide skeene on üsna umbne – tegijaid tuleb juurde rohkem kui vaatajaid. Kuidas selle probleemiga peaks tegelema, seda on raske öelda, aga ma pakun, et siin on vaja n-ö ministeeriumidevahelist koostööd. Kui kultuuriministeerium näeb, et etenduskunstidesse ilmub järjest rohkem noori tegijaid, kes eksperimenteerivad eri vormidega, siis kuidas saab Eesti haridussüsteem toetada muutuvale teatriskeenele publiku kasvatamist. Palju räägitakse reaalainete populariseerimisest, sest Eesti on IT-riik, tulevik kuulub tehnoloogiale ja teised sarnased loosungid. Aga ka humanitaaria on ühiskonna toimimiseks möödapääsmatu. Me ei saa lõputult keele, kirjanduse, ajaloo ja kunstiõpetuse tunde kärpida, et teha ruumi matemaatikale ja programmeerimisele. Hea näide on kronoloogiline lähenemine kunstiajaloole, kus me alustame kaljujoonistest ja pühendame palju aega antiik- ja renessansskunstile, aga jõuame vaevu futurismini, mis on teatavasti minevik, mitte tulevik. Kas oleks võimalik teha nii, et juba gümnaasiumis, aga tingimata ülikoolis – ja ma tõesti arvan, et üldkultuurilised ained peaksid olema kohustuslikud ka neile, kes õpivad ITd või sotsiaaltööd – jõuaksime käsitleda ka 21. sajandi kunsti olulisemaid küsimusi, vaadates juba perspektiiviga tulevikku, mis ju ka päev-päevalt ajalooks saab?

21. sajandi maailmas või lähemalt vaadates Eestis või Paides kannab kunst, millest kõneldes kasutatakse määratlust „kaasaegne", teatavat elitaarsuse pitserit. Ma ei väida, et varasematel aegadel on see kuidagi teisiti olnud, aga praeguse suhtelise võrdsuse, harituse, vabaduse ja mugavuse kontekstis torkab ometi teravalt silma, et kunsti peetakse tihti millekski, mille mõistmine eeldab „midagi enamat" – eruditsiooni, ülikoolidiplomit, sotsiaalset staatust, raha, elukohta suurlinnas jne. Kaasaegset kunsti peetakse kätte- või arusaamatuks, seda kardetakse. Teatri- või kunstisaalist hoidutakse lihtsalt seepärast, et „ma ei saa ju niikuinii midagi aru", „ma olen maainimene, see on rohkem ikka selline pealinna värk" või „ma olen lihtne inimene, las seda vaatavad need targemad". Eksisteerib veendumus, et kunstiteos on justkui eksamiküsimus, millele leidub see ainuõige vastus; et kunstiteos evib tähendust, mille mittemõistmine paneb paika inimese väärtuse. Hirm või kartus võib mõningail juhtudel muutuda põlguseks, mida Eesti kontekstis kirjeldab kujutlus, et kaasaegne kunst pole muud kui purkisittumine.

Noore publiku ettevalmistamise kõrval on küsimus ka selles, kuidas viia kaasaegne etenduskunst välja oma mugavustsoonist – näitlikult Kanuti Gildi SAAList. Kuidas viia need soolod, mis leiavad Tallinnas ja Tartus loetud etenduskordade jagu publikut, Orissaarde? Ja kuidas teha nii, et orissaarlased tuleksid neid vaatama ning nende ja kunstnike vahel tekiks aus dialoog?

Me ei saa lõputult keele, kirjanduse, ajaloo ja kunstiõpetuse tunde kärpida, et teha ruumi matemaatikale ja programmeerimisele.

Jõuamegi siis otsaga Paidesse. Sa tegutsed ametlikult noores Paide Teatris ja sul on hingel kogukondlikkuse teema. Mis perspektiivi on viimased paar Paides tegutsemise aastat sulle andnud?
Tõstatasime Paides teatritegemisega alustades küsimuse, millist teatrit on Paides võimalik teha. Kaks ja pool aastat hiljem on vastus sellele olemas: igasugust. Oleme otsustanud oma fookuse ümber sõnastada ja uuele aastale läheme vastu, küsides, millist teatrit on Paides mõtet teha. Öeldakse, et 19. sajand oli suurte näitlejate sajand ja 20. sajandit vormisid suured lavastajad, aga 21. sajandi teatri fookuses on publik. Selle sajandi seni ehk olulisim teatrialane kirjutis on **Jacques Rancière'i** „Emantsipeerunud vaataja" (2009) ja tundub, et lisaks teoreetikutele on see pikalt vaikselt pimedas istunud mass ka tegijate jaoks aina huvitavamaks muutunud. Kunstnikud proovivad astuda publikuga dialoogi, kuulata, mida neil öelda on, et publik hakkaks aktiivselt kunstiteost mõjutama. Meid huvitab publik laiemalt kui üksnes need, kes jõuavad õhtul kell seitse teatrisaali. Meid huvitab kogukond ja küsimus sellest, milline on kunsti ja kogukonna suhe 21. sajandil või, õigupoolest, milline see peaks olema; mis on kunsti funktsioon 21. sajandi kogukonnas. Paide on mitmel põhjusel geniaalne labor, kus sellistele küsimustele vastust otsida. Esiteks on Paide enam-vähem hallatava mastaabiga ja teiseks ei ole teater Paides mingi ajalooline suurus. Teater on tundmatu. Ja võõral on tuttava ees üks eelis – ta näeb asju nii, nagu need on, mitte nii, nagu need peaksid olema.

Eksisteerib veendumus, et kunstiteos on justkui eksamiküsimus, millele leidub see ainuõige vastus; et kunstiteos evib tähendust, mille mittemõistmine paneb paika inimese väärtuse.

Paide puhul räägime linnast, kus varem ei olnud teatrit. Teie läksite Paidesse ja teie ülesanne on n-ö publikut võrgutada. Teil on publikut rohkem vaja kui vastupidi.
Absoluutselt, ja see kehtib tegelikult iga teatri kohta. Ükski teater ei tohiks seda ära unustada! Me läksime Paidesse linna kutsel. Paide linn tegi lavakale ettepaneku. Ja asjaolude kokkulangemisel juhtus nii, et mina võtsin selle pakkumise vastu. Ma mäletan, kuidas ma üritasin lavaka neljanda aasta alguses teha toonasele Paide linnapeale **Siret Pihelgasele** selgeks, et teil ei ole teatrit vaja ning teater ei too teile kunagi majanduslikku tulu. Teater on mõttetult kallis kunst! Ta ei olnud nõus ja ütles, et nad ei tee seda raha pärast. Siis ma proovisin seletada, et ehk oleks targem kutsuda mõni juba nime teinud professionaal, kes kerge vaevaga publiku saali toob, aga ka sellele vastas linnapea eitavalt ja ütles, et nemad tahavad noori. Viimaks proovisin ma veel seletada, et see teater, mis mind huvitab, ei ole kindlasti see, millega Paide inimesed harjunud on, aga selle peale ta kinnitas, et täpselt seda nad tahavadki – midagi uut. Eks kogu see „seletamine" oli teatud mõttes turvavõrgu loomine, et „olge hoiatatud", aga nii toona kui ka nüüd pean ma seda jätkuvalt pööraselt vaimustavaks, et üks väikelinn otsustab 21. sajandil mõne kergliiklustee ehitamise või aastavahetuse ilutulestiku korraldamise asemel teatri luua.

Esimesed kaks ja pool aastat oleme me pühendanud enneköike teatri kogukonnale tutvustamisele. Nüüd on aeg suunda muuta ja keskenduda sellele, kas ja mida saab teater kogukonnas ära teha. Ma ei pea siinkohal silmas aedade värvimist ja prügi koristamist. Ma pean silmas – see kõlab poeetiliselt, aga mis siis – seda, kas ja kuidas saab teater anda ühele kujutlusvõime kaotanud või peagi kaotavale linnale tagasi võime unistada.

Meie esimesel põgusal kohtumisel sa mainisid, et paljud vaatajad tulevad väljastpoolt Järvamaad. Nemad tulevad juba olemasoleva huvi ja kogemusega, nendega te ju kogukonda ehitama ei hakka.
Üsna suur hulk meie publikust tuleb üheks etenduseks Tallinnast, Tartust ja mujalt Eestist ning kui aplaus on lõppenud, istuvad autosse ja sõidavad koju. Aga samas ma usun, et teatri ümber oma mõttelise kogukonna loomine on see sellegipoolest. Paide puhul on vist nii, et kogukond või kogukonnad on seal juba olemas. Küsimus on selles, mis juhtub, kui lisada sellesse süsteemi kunst.

Paides on *ca* 8000 elanikku. Ma ei tea, kui paljud neist on jõudnud vaatama mõnd Paide Teatri lavastust. Aga mul ei ole ka helesinist unistust, et näiteks viie aasta pärast on iga Paide inimene Paide Teatris käinud. Küll aga on mul soov, et jõuaksime järgmisel aastal linnaruumis (olgu füüsilises või mentaalses) sellise kohaloluni, et poleks ühtegi inimest, kes ei tea, et Paides on teater, või kelle elu pole teatrist kuidagi mõjutatud saanud. See mõju ei pruugi olla suur, aga see võiks kuidagi argipäeva nihestada.

Kuidas anda inimestele tagasi kujutlusvõime? Kujutlusvõime just sellele osale Paidest, kes kasutab oma kodulinnast kõneldes metafoori „pommiauk" ja küsib varjamata imestusega, miks te siia tulite. Need on inimesed, kes on pettunud, kes mõtlevad, kuidas põgeneda, või on leppinud sellega, et neil polegi kuhugi minna. Aga teatri võimalus ja siinkohal ka kohustus on tuletada inimestele meelde, et pommiauk on pommiauk vaid seni, kuni keegi sinna lillesibulad istutab.

Kas astute teatriga ääremaastumise vastu?
Põhimõtteliselt küll. Teatriga kujutlusvõime kriisi vastu. Kuidas panna Paide nägema seda, et juba Arvamusfestivaligi toimumine on „pommiaugu" jaoks jabur ja see on positiivne jaburus. Kuidas seda positiivset jaburust juurde tuua? Paide traagika seisneb selles, et olles küll Eesti geograafiline kese, on tegemist ometi sotsiaalpoliitilise ääremaaga. Kõik justkui toimib ja katastroofi pole – seega ka uudisväärtust mitte –, aga samas toimub pidev vaikne sumbumine. Järvamaal pole Lõuna-Eesti künkaid, Saaremaa rannaääri või Ida-Virumaa ajaloolist absurdi. **Tammsaare** rabad, eks ole… Ja hüüdja hääl rabas.

Ma pean seda jätkuvalt pööraselt vaimustavaks, et üks väikelinn otsustab 21. sajandil mõne kergliiklustee ehitamise või aastavahetuse ilutulestiku korraldamise asemel teatri luua.

Kas Paide Teatri tegevused on peamiselt omavalitsuse rahastatud?
Paide Teatri tegevust rahastab omavalitsus meie palkade maksmise kujul. See annab kindluse. Meie lavastusprojektide loomisel on oluline osa Kultuurkapitalil ja eratoetajatel. Ma arvan, et just kultuuri koostöö erasektoriga on tulevikku vaadates väga tähtis. Paides teatritegemise toetamine ei hakka muidugi kunagi tooma sama palju reklaamipinda ja tähelepanu kui Estonia või Vanemuise aitamine, aga ma loodan väga, et leiame tulevikus neid ettevõtjaid, kes saavad aru, kui olulist rolli mängivad Eesti kultuurimaastikul tegijad, kelle fookus on Tallinnast väljaspool.

Kui arvestada teatri väga privilegeeritud positsiooni kultuurimaastikul, siis teater on oma võimalikku arvamusliidri või küsija potentsiaali kuritarvitanud. Ta ei kasuta seda absoluutselt.
Ma ei arva, et kunstnik või teatritegija peaks olema moraalne kompass, kes näitab, kuhu tuleb minna. Kunst peaks olema see magnet, mis ajab kompassi hulluks, näidates kõiki erinevaid võimalusi. Me ei taha, et Paide Teater jääks lihtsalt linna kultuursuse tunnistuseks. On oluline, et teater ei muutuks kohaks, kus paar korda aastas uut õhtukleiti või ülikonda näitamas käia. Meil on kokkulepe kohaliku ajalehe ja ühe raadiojaamaga, et hakata uuest aastast regulaarselt oma mõtteid avaldama. Mitte mõtteid kaasaegsest kunstist, vaid soovime avada kunstniku pilgu läbi seda, mis ühiskonnas toimub. Kas kunstnikul on midagi öelda ka väljaspool kunstisaali kaitsvaid seinu?

Kas Eesti repertuaariteatrid ei tegutse suuresti oma suletud reaalsuses, mis avaneb traditsiooniliselt kell seitse õhtul ja sulgub siis jälle mõni tund hiljem? Teatritegemine on pöörane luksus – meie töö seisneb selles, et arutame kaks ja pool kuud proovisaalis teemasid, mis on olulised palju suuremale osale ühiskonnast kui ainult need, kellel on taskus teatrikooli diplom. Meeldiv seltskond, soe proovisaal ja palka makstakse ka. Ja lõpuks on tulemuseks ainult üks vähem või rohkem õnnestunud lavastus.

Kas sa kriitikat loed enda lavastuste kohta?
Ikka. Ja teiste lavastuste kohta ka. On kriitikuid, kelle tekste on rõõm lugeda. Eks ma muidugi eelistan arvustusi, mis on mahukamad, mille kirjutamiseks on aega võetud ja mis liiguvad lavastuse kirjeldamisest kaugemale, ehk isegi nii kaugele, et arvustusest saab teosele omalaadne vastus. Paratamatult on päevalehtede arvustuste roll olla ka tootekirjeldus…

Päevalehes pole enam kultuuritoimetustki. ETVs on elamussaadete toimetus.
Tõsi. Ma ei tea, kas see ongi siis meie aja märk. „Elamusel" sõnana pole midagi viga, sest eks me kõik läheme teatrisaali ju ikkagi selle õrna lootusega. Aga kultuurisaadete lihtsustumine meelelahutussaadeteks – sellest on kahju.

Aga on Müürileht, Vikerkaar, Looming ja Sirp ning erialaspetsiifilisemalt TeMuKi, mis võiks küll pakkuda head platvormi ka teoreetikute-praktikute dialoogiks. Küsimus ei ole mitte kriitiku arvamuse ümberlükkamises või enese õigustamises, vaid lavastuse taustsüsteemi avamises.

Meie intervjuu algne impulss oli sinu tulev lavastus „Metsik kaart" Nigulistes, mille esietendus lükkus novembrist jaanuari lõppu ja mis ei ole seotud Paide Teatriga.
„Metsik kaart" tundub nüüd eriti asjakohane pealkiri, sest praegune aeg on lavastuse loomiseks tõeliselt metsik – teater on mulle väga oluline, aga vahel saad aru, et maailma käekäiku määravad täiesti sinust sõltumata palju suuremad jõud.

See on minu teine koostöö kunstnik **Kairi Mändlaga**, kellega lõime ka lavastuse „Eesti jumalad". See on tohutu õnn, kui satud kokku kellegagi, kelle tajusid usud ja maitset usaldad. Teatris polegi ehk suuremat õnne kui selliste vaimustavate mõttekaaslaste leidmine, kes nõuavad sult enamat, kellega pole tingimata lihtne, aga on alati huvitav. Nagu on suurim õnn mõttekaaslaste leidmine, niisamuti on õnn ka see, kui suudad kokku viia inimesed, kes muidu ehk kokku ei saakski. „Metsik kaart" ehitub ja kehtestub korraga mitmes ruumis: mälestusruumis, sakraalruumis, näituseruumis, kontserdiruumis, fantaasiaruumis ning loodavas ajutises maailmas, mille juhtlause võiks ehk olla 21. sajandile nii omane: „Küll me kõik oskaks elada, kui saaksime olla veendunud, et kusagil ei osata elada veelgi paremini!" See on rituaalne liikumine, 21. sajandi siirderiitus, mis moodustub uute rituaalide ja perspektiivide otsingutest. See on palverännak, mis saab toimuda ainult ruumis, mis on ise juba siirderiituse läbi teinud ja suudab seetõttu pakkuda uut perspektiivi.

„Metsik kaart" on lavastus sellest hetkest, kui ehitad kaardimaja ja kõik 52 kaarti saavad kasutatud, aga maja veel püsib ja pole mingit põhjust lõpetada. Kas jooksed siis nurgapoodi uut kaardipakki ostma või võtad hinge kinni hoides kõige alumise kaardi ja ehitad oma kaardimaja edasi füüsikaseadustest sõltumata?

PROOVIDES LAHATA #TEADUSKUNSTI FENOMENI

Teaduskunstist on räägitud juba aastaid, aga see on endiselt üsnagi avastamata maa. Küll uus, on see samal ajal ka unustatud vana, tagasitee loomulikkuse ja juurte juurde.

Peeter Kormašov

See lugu ei pretendeeri kindlasti mingile ammendavale ülevaatele. Tegemist on põgusa ja pigem mitteteadusliku sissevaatega nähtusesse, millel pole selgeid piire. Kuigi teaduskunst on paljuski filosoofiline kontsept, on see samal ajal ka väga praktiline. Selle eesmärk on olla arusaadav ja kasutajasõbralik. Nagu viitab osutus teadusele terminis, on taolise kunsti eesmärk kasutada kunstitegemisel teaduse saavutusi – ja vastupidi. Mööda on nende geeniuste aeg, kes leiutasid elevandiluust tornis uut maalimistehnikat või timmisid paika tarkade kivi retsepti. Inimesed tahavad kunstnikke ja teadlasi näha, uusi saavutusi katsuda, nuusutada ja suhu toppida. Kunst kuulub rahvale! Ja nii ka teadus.

LÄHENEVAD POOLUSED

Kunst nagu teaduski on ju tegelikult lihtsalt üks inimese väljendusvorm, viis maailma näha. Nii vaatavadki teadlane ja kunstnik maailma eri nurga alt, täiendades teineteist. Kolmandaks pooleks selles suhtluses on publik, tarbija, rahvas – kuidas iganes teda nimetada. Kuna igale inimesele on omane nii teaduslik kui ka kunstiline mõtlemine, saavad kõik vähemalt osaliselt aru, millest jutt käib, ja kuskil keskel kokku. Milleks on aga vajalik teaduskunsti mõiste mängu toomine, mida selle kontekstis päriselt teha saab? Selgub, et nii mõndagi – lisaks esteetilisele mõnule on sellest isegi majanduslikku kasu. Polegi järjekordne humanitaaride leiutatud sõnakõlks, mille tähenduse üle isekeskis keeruliste sõnadega viljatuid vaidlusi pidada.

Muusik ja kunstnik **Andres Lõo** on üks neist, kelle jaoks teaduskunst on südamelähedane teema. „Olen seda moodsa terminiga „haaksõna" (*hashtag*) teaduskunsti egiidi all populariseerinud. Mulle tundub, et teaduskunst on fenomen, mis saab tuua inimesteni vaimustavat teadmist ja teadvust. Aga mitte teaduse populariseerimise mõttes nagu AHHAA keskus. Minu arusaamist mööda on teaduskunst miski, mis lõimib loomingulisust teadusega ja on omane kunstnikele, kes on treeninud taju ja kogemust, samuti teadlastele, aga teise nurga alt." Millest me üldse räägime, kui kõneleme teadusest või kunstist? „Üle-eelmise sajandi teadlased lasid värvilistes seemisnahksetes tossudes ringi ja neil polnud mingeid valgeid kitleid. See oli hoopis teistsugune maailm – müütilisem, alkeemilisem, müstilisem. Vahepeal on toimunud nende kahe poole otsustav lahknemine. Nüüd on need kaks eri maailma hakanud teaduskunstis jälle lähenema," ütleb Lõo.

„Tavalisest inimesest" ehk kellestki, kes pole ameti poolest ei kunstnik ega teadlane, jäävad need poolused ikkagi veel liiga kaugele. Samas on meil kõigil oskus mõlemal viisil maailma tajuda. Lihtne näide on restoranis lauda saabuv toit, mis on valmistatud füüsikaliskeemiliselt, aga jõuab meieni kunstiteosena – esmalt näeme roa hõrku ilu, seejärel tajume selle vaimustavat lõhna, viimaks saavad õndsuse osaliseks meie maitsemeeled. Sünesteesia on ju kõigile omane ja nii ei tohiks ka kunst jääda millekski kätte-saamatuks. Lõo sõnul ongi publikut mitte-arvestava kunsti tegemine oma aja ära elanud. „Kunstimaailmas on toimunud plahvatuslik kasv, näiteks kunstimessid, mis paisuvad turu kasvamise loogika najal. See tähendab rohkem kunstnikke ja kunsti, aga inimesed seda osta ju ei jaksa. Kui palju rohkem on meil veel maailmas vaja sedasama kunsti, mis pole tegelikult viimase saja aasta jooksul märgatavalt muutunud?" küsib Lõo.

Kaasaegne kunst on Lõo sõnul väidetavalt kriisis, kuigi kriis olevatki üks kunsti olemuse alustalasid. Teaduskunst oleks tema sõnul siin aga pääsetee. „Kunstnik muidugi ei saa kunsti jaoks granti samadel alustel nagu teadlane. Aga teadlasi julgustatakse kunstnikke oma projektidesse kaasama." Eestis algas teaduskunsti laiem levik tema arvates umbes kakskümmend aastat tagasi, mil hakati rääkima loovuurimusest. „Igasugune loovus on kaaperdatud, see on nagu moesõna. Selles mõttes annab teaduskunst selle asja mõtet kõige paremini edasi."

Mis kasu sellisest kunstist ikkagi on? „Teaduskunsti kasu on peidetud, olgu või abstraktne, see ei peagi olema nii ilmne kui seinale riputatud pilt ja selle vaatamisel tekkiv kogemus. Kaasaegne kunstnik on nagu elekter, mis on peidetud seina. Sa ei näe teda, aga ta on kõikjal, ning sootsium ei püsiks kunstniku pingutuseta koos." Teaduskunstis on Lõo sõnul kunsti piir hakanud hajusamaks muutuma, kuigi põhimõtteliselt on kogu 20. sajandi kunst kontseptuaalne, sest idee on see, millest ta koosneb. „Teaduskunstis räägitakse protsessi disainimisest. Protsess ise on tähelepanu objekt, elu on ju samuti kulgemine ja protsess," viitab Lõo. Teaduskunstiga on seotud ka eri kunstiliikide kattumine ja koostöö, mis nagu kunsti ja teaduse vahelgi tähendab eelkõige inimestevahelist kohtumist, ideede sulandumist.

3D-saviprint EKA Galerii 2020. aasta näituselt „Keraamiline dimensioon", keraamika ja arhitektuuri kohtumine robotiga. Foto: Johan Hallimäe

Andres Lõo: „Üle-eelmise sajandi teadlastel polnud mingeid valgeid kitleid. See oli hoopis teistsugune maailm – müütilisem, alkeemilisem, müstilisem."

Teaduskunstiga on seotud ka eri kunstiliikide kattumine ja koostöö, mis nagu kunsti ja teaduse vahelgi tähendab eelkõige inimestevahelist kohtumist, ideede sulandumist.

Peeter Kormašov on kirjanik ja ajakirjanik.

MÕNED NÄITED

Mõned näited sellisest kunstist. Maailmas on tuntud Austrias tegutsev instituut Ars Electronica, mis seob muusikat, visuaalkunsti, filosoofiat jt distsipliine. Eestis on ilmselt üks häälekaimaid teaduskunsti mõiste populariseerijaid rühmitus e¯lektron. Nende eesmärk on interdistsiplinaarsus – etenduskunst, mis lahkub lavalt ja väljub teatriruumidest, nii et ka vastuvõtja saab osaks teose sünnist. Eks selline kaasamine ole muidugi laiemalt etenduskunstide eesmärk, aga e¯lektron tegeleb ka teistsuguste projektidega. Praegu toimub nime STARTS@TLU all kolm residentuuri, mida tutvustavas tekstis toovad **Taavet Jansen** ja **Hanna-Liisa Pender** välja teaduse ja kunsti vastandlikud aspektid: üldine/üksik, ratsionaalne/tunnetuslik ja isiklik/avalik. Mõlema distsipliini ühisosa on nende sõnul tundmatusse sukeldumine ja abstraktse lahkamine.

Tartu Ülikooli kunstimuuseumis oli eelmise aasta alguses näitus „Datafanta", mis valmis kunstnik **Taavi Suisalu** ja füüsik **Siim Pikkeri** koostöös. Suisalu on teaduse ja kunsti ühendamisega varemgi vaimustavaid tulemusi saavutanud. Selle väljapaneku jaoks käis ta materjali kogumas Itaalias Pompeis ja Vesuuvi jalamil, registreerides muu hulgas seismomeetriga maapinna võnkeid. Kogutut analüüsiti Tartu Ülikooli füüsika instituudi laboris. Nii sai näitusel näha näiteks Suisalu Vesuuvilt kaasa toodud liivaterakest, millest Pikker tegi skaneeriva elektronmikroskoobiga ülesvõtted ja lõi suurema 3D-mudeli, mis andis miniatuursele osakesele tajutavamad mõõtmed.

Mõned aastad tagasi oli Brüsselis laval **Aleksander Väljamäe** ja tantsuteatri Fine5 projekt „Demultiplexia". Tantsijad ühendati ajuliidesega ekraani külge ning see, mida nad tundsid, „tõlgiti" publiku jaoks ekraanile. Samamoodi mõõdeti ka publiku reaktsiooni laval toimuvale Fine5 lavastuses „Trisolde" eelmisel aastal. Kuidas nii kogutud andmeid kunstis kasutada, pole veel täpselt selge – teadusele tuttav andmeanalüüs on kunstis veel läbi proovimata.[1]

Nagu iga soliidse ja vettpidava katusmõiste puhul, on ka teaduskunsti võimalused piiritud. Nõnda tegid näiteks koostööd EKA interaktsioonidisaini magistrandid ja Põhja-Eesti Regionaalhaigla. Projekti käigus disainiti verekeskus ümber, selle uue sisekujunduse eesmärk on julgustada ning ärevust vähendada. Samuti aidati luua proovide kaugkogumise teenust. Novembri lõpuni oli EKA Galeriis üleval 3D-saviprintimise näitus „Keraamiline dimensioon". Verevõtuhirmu vähendamise taotlus on igati mõistetav, aga samas võib küsida, miks on parem savi printerist välja lasta, kui vana hea treipingi peal valmis voolida.

„Hetkel mulle tundub, et need on pinna faktuurid, pinna rütmid, mida ei saa teha ühegi senituntud keraamikatehnikaga. Ka on lihtne mängida tehnikaga, minna kohe nii suureks, kui isu on, piisab hiirega joonise paisutamisest arvutis," ütles näituse üks kuraator **Urmas Puhkan** kunstikriitik **Karin Paulusele**. „3D savi printimine sobib eriti hästi väikestele töökodadele, kus tiraažid pole suured."[2]

Arhitektuuripraksise PART ehk Siim Tuksami ja Sille Pihlaku disainmast Soorebane. Foto: Tõnu Tunnel

KÕIKJAL MEIE ÜMBER

Üks kõige otsesem teaduskunsti ilming on arhitektuur, selleta ei saa läbi ka suurimad kunstiskeptikud. Hea näide viimasest ajast on Eesti esimene disainmast Soorebane, mille Elering püstitas eelmise aasta septembris Läänemaale Risti aleviku lähedale. Part OÜ arhitektide **Sille Pihlaku** ja **Siim Tuksami** töö loomisel on arvestatud, et see sobituks looduskeskkonda ning kannaks nii praktilisi kui ka esteetilisi väärtusi. Ehk siis täpselt nagu teaduskunst. Ilmselgelt peab vähemalt meie kliimas igaüks veetma suurema osa oma eksistentsist mõnes hoones, eriti praegusel koroonaajal.

Kliima soojenemise ja ülerahvastatuse tingimustes seisame silmitsi väljakutsetega, mis eeldavad elu tajumist, kirjeldamist ja keelte mitmekesisuse tunnistamist uuel moel, ütleb Lõo. „Kui teadlane ja kunstnik omavahel rohkem räägivad, on see ka inimesele lähemal. Kes siis veel tuleb seda maailma päästma, kui kitsus on käes?" Heasoovlik suhtumine ümbritsevasse, loodusesse ja keskkonda on olemas nii kunstnikel kui ka teadlastel. „Meil on olemas tehnoloogia, mille najal saab asendada eri meeli või tajusid. Selle tehnoloogia vallas joostakse praegu võidu, **Elon Muskilgi** on Neuralink (*neurotehnoloogiaettevõte, mis arendab implanteeritavaid aju-masina liideseid* – toim.) üks suuremaid investeeringuid," toob Lõo väga praktilise näite.

Ideaalis võikski kogu kunst olla teaduskunst. Võib-olla arutles nii juba Leonardo da Vinci, kes suutis vist üldse peaaegu kõiki meie kunsti- ja teadussaavutusi ette näha.

Ees on huvitavad ajad, sest kunst kui selline on Lõo hinnangul oma eksisteerimise lõpetanud. Millegi lõppu pole tema sõnul aga ka mõtet kuulutada, sest kõik on protsess. Looduseski asjad sünnivad ja surevad, miski ei teki ega kao – nagu energia, mis muundub ühest liigist teise.

EKA interaktsioonidisaini osakonna ja PERHi koostöö sotsiaalse innovatsiooni disaini kursuse raames. Fotod: EKA interaktsioonidisaini osakonna arhiiv

[1] *Jansen, T.; Hansar, M.; Väljamäe, A. 2019. Teadvustamata kanal iseendasse: sensortehnoloogiad teatris. – Teater. Muusika. Kino, nr 9.*

[2] *Paulus, K. 2020. Keraamiline moeseiklus (või kuramaaž?). – EPL, 24.11.*

COLOMBIA KOOMIKSIFÄNNIST HINNATUD EESTI FILMITEGIJAKS

Colombialasest režissöör Carlos Eduardo Lesmes Lopez on elanud Eestis nüüdseks üheksa aastat ning töötanud siin kümnete filmide ja reklaamide juures. Veebruaris esilinastub tema esimene täispikk dokumentaalfilm „Üht kaotust igavesti kandsin".

Kirjutas **Kaspar Viilup**, pildistas **Ken Mürk**

Enne Eestisse tulekut ei teadnud Carlos E. Lesmes rohkemat kui paari põhifakti Eesti ajaloost. See teadmatus teda aga paeluski. Esimene kokkupuude siinse eluoluga oli tema jaoks šokeeriv: Tallinna vanalinn meenutas talle postkaarti või filmi võtteplatsi, samuti nägi ta just Eestis esimest korda lund. Esimese eesti filmina sattus ta vaatama **Rainer Sarneti** „Idiooti", mis tundus Lesmesile erakordselt keeruline. Ent Eestis elatud aastatega on ta hakanud mõistma siinset filmikultuuri. Kui esialgu oli arusaamatu, miks peaks keegi tegema filmi üksinda metsas elavast mehest, siis nüüd ta näeb, et see on eestlaste moodus maailma näha.

Oma nooruspõlve seostab Carlos Lesmes Hollywoodi kinokunstiga ning ta leiab, et ema ja isa kõrval oli tema kolmandaks vanemaks animasari „Simpsonid". Tema lemmikute hulka kuulusid ka **Tim Burtoni** ja **Woody Alleni** varased filmid, **Sam Mendesi** „Tabamatu ilu" ja **Harmony Korine'i** „Gummo", mille nägemine MTVst 14-aastasena muutis ta elu.

Pärast gümnaasiumi lõpetamist soovis ta tegelikult õppida hoopis koomiksikunstnikuks, aga selleks ei olnud spetsiaalseid koole, mistõttu tundus hea lahendus hoopis filmindus, täpsemalt *storyboard*'id. Need sarnanevad paljuski koomiksiga, aga kui joonistad midagi valmis, saad selle ka üles filmida. Lesmes sai filmialase bakalaureusekraadi Colombias, kuid kohalikud inimesed sealset filmikunsti väga ei austa ning suurt osa Colombia filmitoodangust peetakse isegi halvaks. Tema sõnul on küll mingid Colombia filmid, mida kõik inimesed teavad, aga neist ei vaimustuta ja need ei saavuta eriti suurt kõlapinda. Viimase kümne aastaga on sealne *arthouse*-kino aga rohkem esile tõusnud, seda suuresti tänu rahvusvaheliselt hinnatud filmitegijatele, nagu **Ciro Guerra** („Mao embus", „Rändlinnud"). Küll aga ei ole Colombia kinolevis kohalikele filmidele eriti palju ruumi. Kui Eestis antakse kohalikele filmidele rohkelt ekraaniaega, siis Colombias paigutatakse omatoodang mõne seansiga „Kiirete ja vihaste" või „Tasujate" vahele. Viimastel aastatel on Lesmesi sõnul olnud märgata küll tendentsi muutumist, kuid Ameerika kassahittide vastu kohalik toodang veel ei saa.

Praegu näeb Lesmes oma kodumaiseid filme põhiliselt PÖFFil, kus ta proovib uued Colombia filmid alati ära vaadata. Ta tunnistab isegi, et tõenäoliselt oleks tal neid kodumaal keerulisem üles leida kui aasta lõpus Pimedate Ööde filmifestivalil.

FILMIKUNST PEAB OLEMA LÕBUS

Just Eestis BFMi režii eriala magistrantuuris õppides tekkis Carlos Lesmesil tugevam side autorikinoga. Kuigi ka Colombias paluti tal ülikooliõpingute ajal autorikino klassikasse kuuluvaid teoseid vaadata, jäi sellele toona paratamatult külge koolitöö maik ning suurt isu ega ka aega nende vaatamiseks polnud. Eestis on tal aga tekkinud filmindusega seotud inimestest koosnev sõprusring, kus jagatakse soovitusi. Talle meenub isegi üks toonane õppejõud, kelle sõnul pole noorel filmitegijal mingisugust sõnaõigust, kui ta pole näinud **Tarkovski** filme, millest ta polnud siis veel ühtegi vaadanud. Kuigi nüüdseks on ta end legendaarse vene lavastaja loominguga rohkem kurssi viinud, pole elitaarsusel ja tõusiklikkusel tema sõnul filminduses kohta. Lesmesi arvates peab filmikunstis säilima pigem lõbu. Suure koomiksifilmide fännina kinnitab ta, et kuigi keeruliste ja tõsiste filmide vaatamises pole midagi imelikku, siis viletsa tuju või kehva enesetunde korral paneb ta ikkagi peale „Ämblikmehe". „Mulle ei meeldi paljud asjad, aga pole minu asi öelda, mis on hea või halb," nendib režissöör oma filmimaitse kohta ja kinnitab, et vahel on tore minna lihtsalt kinno ja lõbutseda. Film ei pea olema alati elu muutev, kohati ongi tore, kui tegelased lendavad ringi ja teevad midagi lahedat. Seda näitlikustavad tema viimase aja lemmikud – **Akira Kurosawa** ja **Wes Andersoni** looming.

Aga mis filme tahaks Lesmes ise teha? Tema suur unistus on suuta ühendada oma kaks kodu ehk Eesti ja Colombia, näiteks on tal mõttes film sellest, kuidas üks colombia mees eksib Nõukogude Eestis ära. See idee pole tal aga õhust võetud, sest 1970. aastatel saadeti inimesi Ladina-Ameerikast kommunismi tundmaõppimise eesmärgiga Nõukogude Liitu, et neid teadmisi siis kodumaal edasi õpetada.

TUNNEB END OSANA EESTI FILMITÖÖSTUSEST

Vaatamata sellele, et juba BFMis õppimise ajal sai Lesmes tööd Eesti filmitööstuses, polnud ta sugugi kindel, et ta jääb siia püsivalt elama. Esialgu pikendas ta oma elamisluba aasta kaupa, kuna pidevalt tuli peale kõikvõimalikke projekte, mis tuli ära lõpetada. Alles kolm aastat tagasi tegi ta otsuse, et jääb Eestisse ka ilma ühegi siduva tööprojektita. Nüüdseks tunneb Lesmes end osana Eesti filmitööstusest, kuigi esialgu oli tööd leida küllaltki keeruline – polnud tutvusi ega head *showreel*'i, mida esitleda. Kuid ta ei kaotanud lootust, töötas ajutiselt isegi hostelis ning töötles koos kursusekaaslastega videoid, et oleks võimalik arendada edasi enda filmiprojekte.

Kui esialgu oli Carlosele arusaamatu, miks peaks keegi tegema filmi üksinda metsas elavast mehest, siis nüüd ta näeb, et see on eestlaste moodus maailma näha.

Lisaks kõikvõimalikele ametitele filmide juures – ta oli **Lauri Lagle** „Portugali" rekvisiitor ja **Veiko Õunpuu** „Viimaste" operaatori assistent ning tegi **Miguel Llanso** filmile „Jeesus juhatab sind kiirteele" eriefekte – on Carlos Lesmesi käe all valminud kolm lühifilmi: „Kaardimaja", „Äralend" ja „Vaata, mis sa tegid". Neist viimane esilinastus 2020. aasta lõpus Pimedate Ööde filmifestivalil. Kuigi Carlos Lesmes on pärit Colombiast, on ta võtnud endale Eestis filme tehes ühe eesmärgi: näitlejad räägivad tema filmides eesti keeles. See nõuab talt aga palju eeltööd ja suurt usaldust näitlejate vastu. Ta võib küll mõelda, kuidas midagi võiks öelda, aga lõpliku sõnastuse, selle, kuidas mingit mõtet oma emakeeles edasi anda, valib ikkagi näitleja. See aga tähendab, et sõnastuses tuleb loobuda detailitäpsusest, sest konkreetsete suuniste andmine on võõrkeeles pea võimatu. Kuigi oma eesti keele õpingutega pole Carlos veel eriti kaugele jõudnud, mõistab ta seda siiski piisavalt tasemel, nii et ka koostöö siinsete näitlejatega on muutunud lihtsamaks.

Kaspar Viilup sumpab iga päev kultuuris. Ühelt poolt tingib seda töö ERRi kultuuriportaalis, teisalt ei mööduks nii või teisiti ühtki päeva ilma filmide ja muusikata.

REIS TEADMATUSSE

Tema seniseks suurimaks filmiprojektiks on dokumentaalfilm „Üht kaotust igavesti kandsin", mille Eesti esilinastus toimub DocPointi filmifestivalil, ning varakevadel jõuab see loodetavasti ka Eesti kinolevisse Kõik sai alguse kohtumisest filmi keskse tegelase Eevaga, kes soovis oma ainsalt colombia tuttavalt abi küsida. Nimelt oli tema vend Lauri mõnda aega Colombias elanud, kuid polnud perekonnaga juba pikalt ühendust võtnud. Selle vestluse käigus mõistis Lesmes, et Lauri otsingutest võiks sündida film. Samal õhtul kohtus Lesmes produtsent **Liis Nimikuga**, kes oli kohe nõus filmi ka produtseerima. Sealt läks asi aga väga kiiresti käima – pärast üksikuid võtteid Eestis istusid nad kolme nädala pärast juba lennukis ja liikusid Colombia poole. Otsest rahastust filmil tol hetkel veel polnudki. Nii Eeva koos oma mehega, produktsioonifirma kui ka tema ise panid pisut raha alla, et saaks Bogotásse minna ja otsingutega alustada. Asjaga oli mõistagi kiire.

Eeltöö sai alguse juba Eestis, kuna väga suur osa – lisaks filmimisele ja lavastamisele – oli ka lõputul bürokraatial, millest Carlos Lesmes pidi läbi murdma. Colombias pole Eesti saatkonda, mistõttu tuli suhelda kümnete institutsioonidega ning leida see võtmekoht, kust oleks võimalik edasi liikuda. Kõige suuremaks abiks olid telefoninumbrid, kust Lauri oli perekonnale varem helistanud. Filmimeeskond hakkas neile numbritele tagasi helistama ja kaardistama täpsemalt Lauri liikumisi. Vaatamata sellele, et Lauri jälgi tuli ajada tihti tänavatel kodutute ja narkomaanidega suheldes, ei tundnud nad kordagi otsest ohtu. Carlosel oli pidevalt meeles ühe võõrutusraviga tegeleva inimese mõte: liigne enesekindlus saab turvalisusele saatuslikuks. Seetõttu olid nad oma eesmärkides väga avatud. Nad rääkisid kõigile, kes nende kaamerate ette sattusid, ausalt oma motiividest ja eesmärkidest. Režissöör kinnitas, et sellisel juhul on enamik inimesi valmis kaasa aitama, ent kui filmida kedagi salaja, võib olukord ootamatult kriitiliseks muutuda.

Carlos kinnitab, et kuigi ühelt poolt talle väga meeldis, et Colombiasse minnes polnud tal mingit plaani, kuidas film kulgema hakkab, sai see neile kohati ka saatuslikuks, sest polnud võimalik ette näha, milline on nende reisi lõpptulemus, mistõttu kogu toimuvat varjutas pidev teadmatus. Sel põhjusel muutus film režissööri peas iga päevaga ning emotsionaalselt oli see nii tema kui ka Eeva ja tema abikaasa jaoks väga keeruline. Esimese Colombia reisi lõpuks oli ta sügavas masenduses ning tundis, et elu on mõttetu.

Film ei pea olema alati elu muutev, kohati ongi tore, kui tegelased lendavad ringi ja teevad midagi lahedat.

Carlos mäletab hästi ka hetke, mil neil tekkis paanika: mis saab siis, kui nad Lauri leiavad? Nad ei olnud arvestanud oma plaanides olukorraga, kus nad jõuavad reaalselt lahenduseni. Nende keeruliste küsimuste ja vastuolude tõttu oli nii ta ise kui ka Eeva korduvalt valmis filmist loobuma. Üheks väljakutseks oli ka see, et Eeva on nii stoiline ja tugev inimene, et filmitegija ei saanud temalt pahatihti mingit infot kätte. Keerulised probleemid muutsid neid aga lähedasemaks ja nende vahel tekkis usaldus.

JÄRELTÖÖTLUSES TULI FILM ÜLES LEIDA

Carlose sõnul said nad suure osa filmi materjalist kätte juba esimese Colombia reisiga, mis kestis umbes kuu aega. Teine reis tuli ette võtta pigem bürokraatia pärast, kuid seal said nad tegeleda veel viimaste võtetega, filmisid üldplaane ja atmosfääre, milleks polnud esimesel korral lihtsalt aega. Sellega aga töö alles algas – film tuli umbes 70 tunni jagu materjalist üles leida. Järeltöötlus oligi pikk ja keeruline – nad töötasid paar kuud ja tegid siis kuuajase pausi, et pea puhtaks saada. Carlos ei ole enda sõnul väga narratiivne filmitegija, mistõttu tal oli kohati keeruline põhjendada, miks peaks mingid momendid filmis sees olema. Suureks abiks olid seejuures monteerija **Hendrik Mägar** ja produtsent Liis Nimik. Koostöös nendega tuligi idee, et kuna loos on sees teatud trilleri elemendid, võiks selle üles ehitada kui dokumentaalse müsteeriumi. Tänu neile oli tal ka lihtsam oma materjalist lahti lasta ja teha objektiivsemaid otsuseid.

Kuigi Carlos Lesmes on pärit Colombiast, on ta võtnud endale Eestis filme tehes ühe eesmärgi: näitlejad räägivad tema filmides eesti keeles.

Filmi lõplik lahendus muutus aga protsessi käigus korduvalt. Filmimist alustades kujutas Carlos ette, et see räägib rohkem Eeva ja tema ema suhtest. Colombias kohapeal sai ta aga aru, et film käsitleb hoopis sõltuvust. Vahepeal nägi ta isegi, et fookuses võiks olla Colombia ja Eesti reaalsuse kõrvutamine. Kui võtted olid lõppenud, kujutas režissöör hoopis ette, et loo keskmes võiksid olla Eeva ja tema rännakud.

Järeltöötluse käigus mõistis ta aga, et lõpplahendus on mõnes mõttes nende kõigi hübriid – „Üht kaotust igavesti kandsin" räägib suhtekolmnurgast ema, õe ja venna vahel.

Eesti vaatajate ette pole film veel jõudnud, kuid Carlose jaoks oli suur üllatus, kui soojalt võeti tema esimene täispikk dokumentaalfilm vastu Bogotá rahvusvahelisel filmifestivalil. Esialgu oli tal suur hirm, et colombialased ei taha sellist filmi näha, sest, nagu talt küsis üks brasiilia produtsent, miks on alati nii, et kogu pask toimub Ladina-Ameerikas. Tema hirm ei olnud aga põhjendatud, sest Bogotá festivalil pälvis film isegi publiku lemmiku auhinna ning vaatajad mõistsid, et elu pahupoole ja narkootikumide asemel on fookuses hoopis ühe perekonna traagiline elusaatus.

Kuigi koroonaviirus on Carlose täispika debüüdi tulevikuplaanid veidi segasemaks muutnud, on ta kõigele vaatamata lootusrikas. Mitmed festivalid on praegu ootel või edasi lükkunud, millestki konkreetsest ta veel rääkida ei saa. Ta ei pelga ka Eesti vaatajate tagasisidet: kui kellelegi film meeldib, on ta õnnelik, kui keegi seda aga vihkab, siis Carlos loodab, et vähemalt kirglikult.

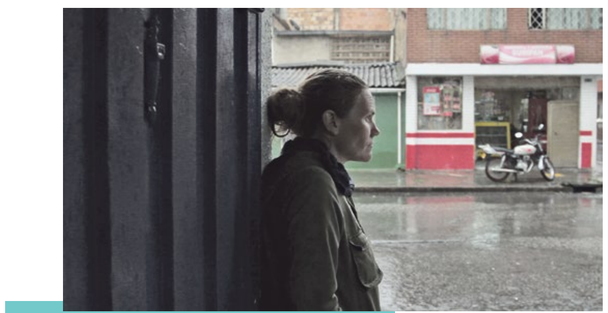

FILMI „ÜHT KAOTUST IGAVESTI KANDSIN" EESTI ESILINASTUS PEAKS TOIMUMA VEEBRUARI ALGUSES DOKUMENTAALFILMIDE FESTIVALIL DOCPOINT TALLINN. KINOLEVISSE JÕUAB SEE LOODETAVASTI VARAKEVADEL.

Muusikarubriigile keerab volüümi juurde: biit me

Foto: Evert Palmets

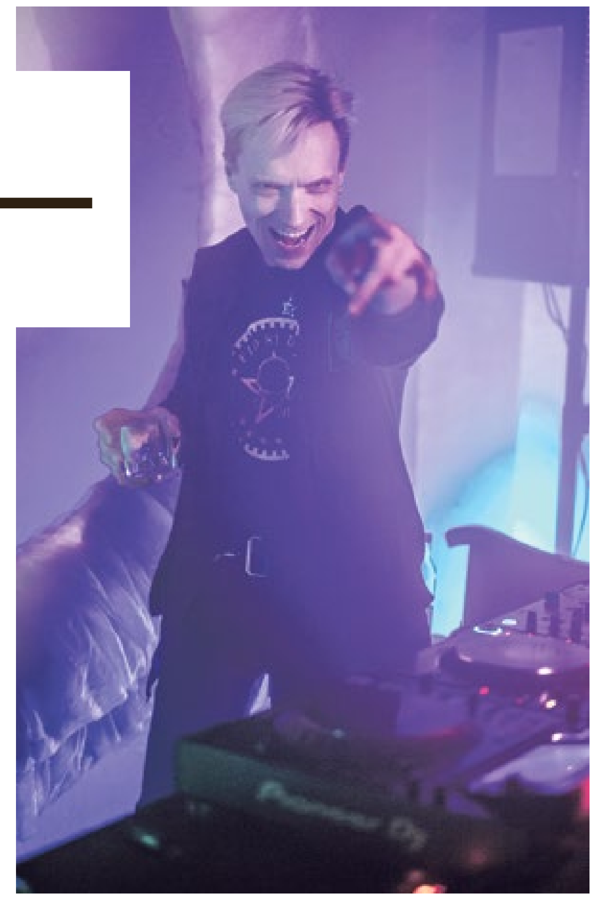

DJ-ANKEET

fs

Vahel näib, et kodanik fsi võib kohata kõige tihedamini kontserdil, muusikaviktoriinil või teel pakiautomaati vinüülide järele. Ühtlasi võib temaga vestlema sattudes kindel olla, et üsna ruttu tüürib jutt muusika suunas – ikka hüppab kuskilt välja mõni entsüklopeediline teadmine või kommentaar mõne üllitise kohta. Samuti võib öelda, et tegemist on ühe suurima postpungibändi The Sisters of Mercy fänniga Eestis kui mitte maailmas ning kirge selle žanri vastu jagab ta ka Raadio 2 saates „Floorshow".

Debüüt: Vanas Depeche Mode'i baaris aastal 2000 või 2001.

Muusikas oluline: See, et ta rabaks nagu armumine – tungiks mulle pähe ja paneks käituma teistmoodi, kui ma mõistuse järgi käituks. *Sound* on sama tähtis kui rütm ja võib-olla koguni olulisem kui meloodia. Ma ei räägi siin salvestuse või esituse kvaliteedist, vaid sellest, mis helidest lugu on „tehtud". Pange primitiivse kõlaga fantastiline lugu sümfooniaorkestri seadesse ja suure tõenäosusega kaob sealt ka see seletamatu, mis algselt köitis.

Muusikas ebaoluline: See, mida Simon Reynolds ühe või teise asja kohta on öelnud.

Mida mängin: Kui vähegi saan, siis põhiliselt postpunki, aga ka garaažirokki, *kraut*'i, *ska*'d, *dub*'i, punki, varajast *industrial*'i, *minimal wave*'i, uusromantikuid, *Americana*'t… Sõltub üritusest. Näiteks Beats From The Vaultil, kui mind sinna on kutsutud, kallutan valiku elektroonilisemaks kui muidu.

Eredaimad mängumälestused: Kui rahvas hoogu läheb, on alati hea. Kui kelleski mingi obskuurne lugu huvi äratab, siis tunnen, et pole asjatult elanud. Sveta Baaris (mis on üldse üks lahedaima publikuga koht) tuli ükskord pärast minu mängu noormees Venemaalt, kes ütles, et ta shazammis kõiki lugusid. Kõiki.

Kui Von Krahlis The Underground Youthi oma DJ-setiga soojendasin, nägi bändi bassimees mu käisel Sistersi *patch*'i ja küsis soovilooks „Body Electricut". Seda ta ka sai.

Omaette lahe on see, kui paned suvalise reedeõhtuse seltskonna oma suhteliselt alternatiivse muusika järgi tantsima, nagu nende jaoks poleks homset.

Lugu, mida mängiksin oma parima sõbra pulmas: Eks see sõltub ka sõbrast, aga kindlasti mitte The Special AKA „What I Like Most About You Is Your Girlfriend".

Koht, kus tahaksin kindlasti mängida: Ei olegi niimoodi mõelnud… Oma kunagises kohalikus lemmikkõrtsis – Kodu Baaris sai mängitud ja Floorshow'sid tehtud, praeguses lemmikus Svetas on ka mitmeid kordi puldis käidud. Kusagil Berliinis ju võiks, Urban Spree's näiteks, kui seal lisaks bändidele üldse DJ-õhtuid korraldatakse. Kahju, et omal ajal, kui Riia oli mu teine kodu, suhe selle ilusa linnaga sellisele tasemele ei jõudnud.

Erutavam kui koht on see, kui saad ägedat bändi oma setiga soojendada. Suuremate kohalike lemmikute Holy Motorsi, St. Cheatersburgi ja Pedigree'ga on see õnneks nii läinud. Samuti noorusaja lemmiku J.M.K.E.-ga. Kahju, et võrratu Barcelona bändi Belgrado Tallinna kontsert on ebamäärasesse tulevikku nihkunud – seal pidin ka enne või pärast muusikat mängima. Võib-olla see oleks olnud enne küsitud kõige eredam moment.

Kuula meie veebiväljaandest ka fsi Müürilehele tehtud miksteipi või pane kõrv peale aadressil r2.err.ee/floorshow.

***Guilty pleasure*:** Esimese hooga tahaks öelda, et mõttetu kontseptsioon – kui miski ikka meeldib, mis siin häbeneda, milleks selline snobism. Aga üks lugu siiski meenub, mida kuulates mängiks lint justkui kahte rada korraga: üks on enda küüniline hääl, mis irvitab üle võlli sentimentaalsuse üle, ja teine pool minust elab kaasa. Nautilus Pompilius „Я хочу быть с тобой".

Alt üles vaatan…: Raul Saaremetsa, John Peeli, Claire Shearsby, Youthi, Andrew Weatheralli poole.

Viis klassikut:
The Sisters Of Mercy kõik lood aastaist 1980–84, aga kui DJ-puldist vaadata, siis esimesena „Lucretia My Reflection"
Joy Division „She's Lost Control"
Malaria! „Your Turn To Run"
Ian Dury „Spasticus Autisticus"
Leftfield feat. John Lydon „Open Up"

Viis hetkekummitajat:
Porridge Radio with Lala Lala „Good For You"
Monte Cazazza „A Gringo Like Me"
The Psychedelic Furs „Come All Ye Faithful"
Viagra Boys with Amy Taylor „In Spite Of Ourselves"
Freestylers „Happiness"

Tehnilist: DJna alustasin mängimist CDdelt, nüüd enamasti pulkadelt. Kodus kuulamiseks on vinüülplaat kõige armsam (mäletan aega, kui selle kohta öeldi lihtsalt „plaat", rõhutamata materjali), aga pidudel olen seda harva kasutanud. Muidugi on selles stiili, aga ma tahan alati kohapeal natuke valikuga improviseerida ja selleks on pulgale suure hulga lugude laadimine lihtsam, ei pea nelja suurt kotti kaasa võtma, et vastavalt kujunenud meeleolule plaatidelt seda õiget träkki leida. Mugavus, mis siin rääkida. Ahjaa, ärge palun tossumasinat unustage, kui mind mängima kutsute.

Lõppsõna: Mul on selline suhtumine või koguni põhimõte, et mängin ainult neid lugusid, mis endale meeldivad. Kui ma paneks setti midagi seepärast, et ehk rahvas ootab, siis võib juhtuda, et kellelegi ei meeldi. Kui ma mängin lugu, mis teisi ei huvita, siis on alati vähemalt üks kõhn mees, kellele see meeldib.

KUULA IDA RAADIOST

NABA.

Foto: IDA Raadio

„IDA Raadio kodulehel seisab „NABA." tutvustuses: „Seal, kus popp kohtub rokiga, elektroonika akustilisega ning uus ja hea tervitab halba – kogu muusika keskpunktis." Kriitilisem lugeja märkab, et siin ei ole öeldud saate sisu kohta midagi väga konkreetset ja eks see ongi „NABA." mõte," sõnab saate juht Jonas Kaarnamets. „Kuna mu kuulamisharjumused muutuvad iga päeva ja vahel tunniga, on mul üsna keeruline üht konkreetset žanri valida. Amplituud võib olla TOP40 popist kurjema *techno*'ni välja ja kuigi enamasti jään kuskile sinna keskele, on rahustav teada, et võin sisuliselt mängida ükskõik mida. Üldiselt jõuavad eetrisse viimase kuu parimad leiud ja vahel üritan spetsiifilisemate erisaadetega oma elu veidi huvitavamaks teha. Kuna ise kuulan saatetunni koostamisel neid lugusid üsna palju, on lahe, et nendest *playlist*'idest saab omamoodi päevik, mis mingi perioodi kokku võtab. Edaspidi tahaksin kutsuda sinisesse konteinerisse ka rohkem hea musamaitsega sõpru-tuttavaid. Saada natuke aimu teiste inimeste eelistustest ja muusikat rohkem analüüsida. Ühesõnaga, „NABA." – selline ähmane koht kõige keskel, nagu see naba meil ikka on." Järgmine „NABA." on eetris 20. jaanuaril kl 15.

WABI-SABI

Liis Ring ja saatekülaline Misa Asanuma. Foto: IDA Raadio

„Sosistavate korteriseinte vahelt tihedasse metsa ja tagasi. Žanriülesed ajalis-ruumilised otsinguretked, mis ülistavad ebakonventsionaalset ning mittetäielikku pisteliselt vürtsitatud pseudofilosoofiliste jutuajamistega." „See lause kõlab „Wabi-Sabi" kirjelduses IDA kodulehel – ja minu arvates peab see ka 2,5 aastat hiljem päris hästi paika," arvab saate juht Liis Ring. „Kui väga tahta kategoriseerida, siis võib ju norida selle „žanriülesuse" kallal – kes on kuulanud, teavad oodata pigem meditatiivseid, *ambient*'i eri tahke kompavaid kuuldemängulikke helirännakuid. „Wabi-Sabi" sündis vajadusest jagada pigem *vibe*'i, tempot, tunnet kui mingit konkreetset stiili ja soovist mängida helisid, mis kannavad ehedust ja vahetust, millest ise nii kuulaja kui ka artistina lugu pean, väljendugu need siis saundis, lugude struktuuris ja nende viimistluses (või viimistlematuses). Pean väga oluliseks ruumi kohalolu helis, fännan igasugu „ära peitmata" kriukse ja ebatraditsioonilisi „instrumente" (näiteks õhksoojuspumpade burdoone!). Muusikule, kes muidu *art pop*'i suunal soololoomingut viljeleb, on olnud eriti vabastav väljenduda ka teiste vahendite ja raamistike kaudu. „Wabi-Sabi" vaba vool on ka minu enda loomingusse tagasi peegeldunud ning inspireerinud (heas mõttes) veidrate ideedega kaasa minema." Järgmine „Wabi-Sabi" on eetris 13. jaanuaril kl 17.

IDA ON KULTUURIPLATVORM, MIS TEGUTSEB *ONLINE*-RAADIO NING SÜNDMUSTE KORRALDAJANA TALLINNAS JA HELSINGIS. KUULA RAADIOT AADRESSIL *IDAIDAIDA.NET*.

Anne Veski ETV telesalvestusel aastal 1981. Foto: Jaan Rõõmus

VIHJE

21. jaanuaril kell 19 saab Ajaloomuuseumi Facebooki lehel kuulata ja vaadata Brigitta Davidjantsi loengut „Eesti naine popmuusikas – suurejoonelisest estraadist mässava postsovetini", mis viib meid Nõukogude ja taasiseseisvumisjärgsesse Eestisse. Vastuseid otsitakse küsimustele, kuidas resoneerus kohalik Lääne peavooluga, kui palju määrasid naismuusikud ise enda kuvandit ning milline oli peavoolu suhe *underground*'iga. Vaata lisaks: *ajaloomuuseum.ee*

Bert On Beats – NINE
(Mindnote, 2020)

■■■■■

Kuulas Paul Lepasson

No maitea. Täiuslik plaat vä? Ausalt öeldes olen veidi üllatunud. Juba avalugu „Pulsar" lõi silmad pärani – see on see, mida Daniel Avery oleks pidanud tegema selle asemel, mida iganes ta viimased seitse aastat teinud on. Ja siis otsa „Desmodus", teine lugu, mis võttis julgelt tempo maha ja näitas kohe ära plaadi filmilikuma poole. Tänapäevases mõttes filmilikkus on kindlasti üks tähtsaimaid märksõnu. Tuleks kohe Nolanile maha müüa.

Techno, vihjed *tribal*'ile, eksperimentaalsemad helid, pidevad kannapöörded lõpuni välja. Lugu „Bobdog" (koostöös Gogdogiga) on väga tore *drunkstep*'i-üllatus, super gruuv. Ja kuidagi on kuttidel õnnestunud saavutada selline bass, mida tunneb keres isegi klappidega kuulates.

Ka saund on perfektne. Soe, kuid konkreetne, põnev helidisain julgete ruumilahenduste ja metalsete tämbritega. Mees valdab pausi ja dissonantsi. Arranžeeringud on täiuslikus tasakaalus, pole midagi üle ega puudu. Lugudes on kõvasti värvi ja draamat. Tõenäoliselt võiks kritiseerida terviku hüplikkust, mis mind isiklikult ei häiri, kuna olen üsna närvihaige inimene. Aga arvata on, et paljudel ei luba see teosesse nii hästi sisse elada.

Vähe on elus selliseid plaate, millelt tahaks peaaegu kõiki lugusid mõnel üritusel mängida. Tegelikult ongi neid ehk paar tükki. Ja see pole pealetükkiv ega karjudes tähelepanu nõudev album. See opereerib hoopis ülimalt küpse ja väärika enesekindlusega. See ei ole kindlasti plaat, mille teeks mõni 20-aastane.

Miljardid – Ma luban, et ma muutun
(Made In Baltics, 2020)

■■■■□

Kuulas Johanna Maria Mängel

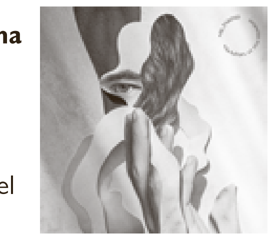

Miljardite teine kauamängiv on kolm Eesti muusikaauhinda pälvinud debüüdile väärikas ja loomulik jätk. Marten Kuninga sõnad toovad kohaliku nüüdisaegse popmuusika armastuslaulude ja argiste tähelepanekute kõrvale jätkuvalt temaatilist värskendust. Eksistentsiaalseid küsimusi arutatakse nii enese kui ka ühiskonna tasandil, minemata seejuures patroniseerivalt noomivaks, piinlikuks või labaseks. Lisaks maitsekalt vormitud sõnumitele on tasemel ka muusikakirjutamine. Nelja miljardi kollektiivselt loodud helipilt on ärev ja rahutum kui varem ning elemente on toodud mitmelt eri rindelt. Anna Kaneelina kumava vokaaliga kahasse lauldud „Kuldsõrmusest" hõõgub 80ndate sündinostalgiat. „Kivinugis" ja „Surra" lubavad endale veenva ja kaaluka kitarrisoolo ajast, mil rokk oli värske ja võimas. „Skorpionis" virvendab surfiroki peegeldus ning „Savi" ja „Sisemine samurai" jooksevad samal elektroroki pingejoonel, üks rahutumalt, teine kindlameelsemalt. Vaatamata eklektilisusele ei mõju tervik killustunult ning albumi õnnestumises on oluline osa Raul Ojamaa produktsioonil. Helid kulmineeruvad meeldivateks rütmika ning kitarri ja süntesaatori keeristeks. Kui kitarridest rääkida, siis neid on albumil rohkelt ning need on kajavad, karedad ja kihilised – enamjaolt on tasandid loodud pöörlevate, söõstvate ja ägedate toonidega, erandiks on eeterlik ja unelev lõpulugu „Vajun". „Ma luban, et ma muutun" annab pealkirjale kohaselt tunnistust kollektiivi aeglasest, kuid kindlast metamorfoosist – seisundist, mida iga uudishimulik muusik võiks pidevalt otsida.

Mart Avi – Vega Never Sets
(Porridge Bullet, 2020)

■■■■□

Kuulas Joosep Ehasalu

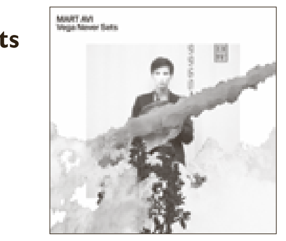

Raske on aimata disainmaskide taha varjunud inimeste emotsioone, reaktsioone, vihjeks vaid silmanurkades ilmnevad varesejalad, kehahoiak, kolme kihi taha kaduv häälekõla. Õnneks loob Avicorpi CEO oma muusikaga meeldiva fooni või liitreaalsuse, mille saatel maskitagustele huvitavaid elulugusid välja mõelda, rongiaknast mööduvale hallile ja paratamatule maastikule värve juurde kruttida või tühjadel tänavatel *drift*'ida. Mõnes mõttes tundub mulle, et Mart ise on ühe maski maha tõmmanud, mis õõtsub kuskil raagus oksa küljes varese valvsa pilgu all. Nimelt selle vastuvoolu ujuva *persona* maski, mis üritas kuulajat püüdlikult tumedatele alleedele tõmmata, eksitada, väsitada – justkui teoses „1984". Nüüd uitab ta palju peenekoelisematel radadel, jagades vahelduseks midagi, mis mõjub massidele kui uimasti „Heast uuest ilmast". Muusika kui õrn sinine suhkruvatt, mis tuulepuhangul end taevasse kleebib ja vaikselt taas keelele tilgub – magus ja doseeritud.

Tagasi on tuttavlikud segatehnikas heliafäärid, aga seekord on pintslitõmbed vaoshoitumad ja täpsemad – pastelsete toonide vahele eksib nii mõnigi kaalutletud vääratus, tindilaik või uitemotsioon, ükski neist ei tõmba aga rajalt maha, vaid rikastab teekonda. Teos moodustab omamoodi igavikulise ringi, meelitades kuulajat kohe uuele auraalsete artefaktide avastusrännakule, mida see mikrokosmos eneses kindlasti peidab. Tore on tõsiasi, et see maailm on saadaval ka lapikul, vinüüli kujul, mis ajaga samuti endasse üha uusi krabinaid talletab. Lõpetuseks meenub mulle video, kus üks pianist mängib keset kaunist loodust vanale elevandile Debussyd. Mõnes mõttes olen „Vega Never Setsi" kuulates nagu see elevant, silmad rähma täis, ent ometi rahul.

■■■■■
suurepärane

■■■■□
väga hea

■■■□□
hea

■■□□□
mittemidagiütlev

■□□□□
halb

Kosmikud – Morbiit
(Viska Mulda, 2020)

■■■□□

Kuulas Andres Tõlp

Kosmikud on andnud välja uue albumi, mis kannab kaamosele kohaselt pealkirja „Morbiit". Aga kuidas muudmoodi saakski bänd nimetada enda loomingut perioodil, kui teist korda on sunnitud üle elama bändikaaslase igavest kaotust – ainus, mis jääb, on *BEAT*! Loe: morbiit! Kosmikud on alati tantsinud elu ja surma altaril ning pakkunud sellega rõõmu ja leevendust kõigile kuulajatele – jäädes ise sõnumitoojateks, et meil oleks kergem üksteist mõista. Ei mingit imiteerimist. „Morbiidi" puhul on tegemist sügavat rokisaundi ja tähendust kandva teosega, millest immitseb toorest depressiivset, aga hetkedel ka helgemat loomingut heas Kosmikute kastmes. Album ei ole seekord nii lõbusalt või irooniliselt kontseptuaalne, nagu oli nende viimane, aga see ei ole halb. Tempo tõuseb plaadi keskel, kui bänd tuletab sulle meelde, et nad on tasemel nii sisult kui ka vormilt, sest „Emad tuhad, isad söed" on lahe valem minoorsest *power*-salmist ja inglipopi mažoorsest refräänist, millele toetub omakorda üpris kurjakuulutav sõnum. Mida edasi plaat ketrab, seda enam see hinge kriibib. Tekib teatud raskus ja tunne, nagu keegi kuuleks sind, aga ei saa sinust aru, ent samas mõlemad te tunnete (kui üldse veel midagi tunda on) valu. Jutt käib muidugi albumi esimesest singlist ja see astub täpselt nii, nagu sa arvad, et see astub. Mõneti ongi Kosmikud tabanud oma žanris naelapea pihta – kuulajale pakutakse täpselt nii palju ja õiges koguses, et ei ole halb kuulata ja ei ole ka ohtu, et hakkab igav. Maitsekas ja seda võib juba kaheksandalt plaadilt ka eeldada. Jään huviga *live*'i ootama.

Night Tapes – Download Spirit
(Breaker Breaker, 2020)

■■■■□

Kuulas Kevin Loigu

Night Tapesi nime taga peidavad end Lõuna-Londonis resideerivad majakaaslased Iiris, Max ning Richie, kes otsustasid ühe katuse all elades koos musitseerima hakata. Nüüdseks on aga tegutsetud üle kahe aasta ja kevadsuvisel karantiiniajal salvestati viielooline EP „Download Spirit". *Shoegaze*'liku heliteose läbivaks narratiiviks on analoogajastu ja digiilma kõrvutamine ning vastastikune mõtestamine – anti ju „Download Spirit" välja ka kassetil ning näiteks singli „Fever Dream Kids" muusikavideos vaheldub madala kaadrisagedusega koduvideo tänapäevaste droonikaadritega.

Shoegaze pole aga ainuke pitser, mida Night Tapes kannab. Kui lauludes „Fever Dream Kids" ja „In Poly Amber" domineerivad unelev tempo, moonutatud vokaal ja korduvad elektroonilised mustrid, siis nimilugu miksib sisse paraja annuse kohisevat-kahisevat tekstuurset *ambient*'i ning „I Was An Angel" teeb enda *lo-fi*-elementidega omamoodi austusavalduse sama kandi mehest kultusprodutsendile Burialile. Anomaalia on ka „Truly Being Alive" – lugu on hoogne, süntpopilik, jõuliselt rokilikki.

„Download Spirit" on läbi mõeldud ja kombineeritud lühialbum, mille mitmekülgset produktsiooni toetab Iiris Vesiku ebamaine ning orientaalne vokaal. Pisikese märkuse võib küll teha kohatise stiilide paljususe kohta, mis on samal ajal nii plaadi nõrkus kui ka tugevus. Siiski, „Download Spirit" on äärmiselt puhas, aus ja kaunis EP, mis suudab vaatamata formaadi lühidusele kuulajas sügavaid emotsioone tekitada. Pole midagi imestada, et Annie Mac seda raadiojaama BBC Radio 1 eetris mängis!

Yumi Motoma – Motoma
(Trash Can Dance, 2020)

■■■■■

Kuulas Kaspar Viilup

Kodumaises elektroonikas on küll palju säravaid tegijaid, kuid enamik neist tegutseb ikkagi mingites piirides: kes teeb *ambient*'i, kes tolmust retroelektroonikat, kes *deep house*'i. Väiksemaid-suuremaid nišše on muidugi veel, kuid Yumi Motoma lendab üllataval kombel kõigist liigitustest üle. Kui vahepeal hakkab juba tunduma, et album „Motoma" avab end ja pilt saab selgeks, siis üha lisanduvad kihid, detailid ja saundiplahvatused hägustavad taas piirjooned.

Tema rikkalikus materjalis võib muidugi näha teatud mõjutusi. Seal on nineinchnailslikku rütmikat *industrial*'i, mille jõulisust tasakaalustab arhailine *dub*'i-võnge. Sinna peale on pritsitud justkui *glitter*'ina tulevikupopi tolmu, milles tekkiv dissonants toob paratamatult pähe ka mitmed PC Musicu artistid. Plaadi kõige kuulajasõbralikum – see ei tähenda, et kõik ülejäänu poleks kuulatav, pigem vastupidi – lugu „Can I Tell" kõlab ka nagu Maria Minerva algusaegade magamistoapopp.

Kui pahatihti võivad sellised julged ja hullumeelsed tulevikupopi eksperimendid muutuda talumatuks, siis Yumi Motoma tabab ära just õige tasakaalu: vaatamata sellele, et ta murrab traditsioone ja suhtub popimudelitesse anarhistlikult, on tema kompositsioonide keskmes ikkagi nakkav meloodia või kummituslik vokaal-*hook*, mis jääb kuulajat veel pikaks ajaks saatma.

Ma ei tea, kes peitub Yumi Motoma nime taga, ja võib-olla polegi vaja teada. Eesti popmuusikale kulub ära, kui on mõningaid sürreaalseid artiste, kes jäävadki saladuseks.

TÄIELIK KRINGEL. HAMMUSTA, KUI JULGED

Luges **Taavet Kase**

See, mida nimetame raamatuks, on rohke avaldamise ajastul vesistunud ja teravuse kaotanud. See, keda peame kirjanikuks, on olukorrast tulenevalt hägustunud. Kas kõike, mis kaante vahele pandud, saab nimetada raamatuks, saab pidada kirjanduseks? „Postinfotehnoloogia" demonstreerib ehedalt kaante vahel valitsevat tühjust.

MIKS AVALDADA?

Olgu, raamatuks võib nimetada ka kokaraamatut, aga ilukirjandusteosel – antud teos vist ikkagi üritab siia kategooriasse mahtuda, kuigi täiesti kindel ei saa olla – peab olema ülesehitus, peab olema lugu, peab olema midagi öelda. Eks kokaraamatutele kehtivad ka teatud reeglid. Ka eksperimentaalkirjandusel võiks olla teatav eesmärk, mingi äratuntav väärtus. Kui kõik nimetatu aga puudub, tekib küsimus, miks üldse avaldada.

Kui kõik maapealsed küsimused lubatakse ära lahendada, ei kõla see küll usutavalt, kuid intrigeerib siiski.

Raamatu kaanetekst tegelikult lubab. Lubab lausa palju: „[…] raamat keskendub kahele ääretult tugevale mehele nii meie keskel kui ka taevas. Nad lahendavad kahekesi – energiatena – kõik maapealsed küsimused, mis puudutavad inimkonna ajalugu, keemiat, füüsikat, usuteadust ja isegi tänapäeva modelleerimist…" Kui kõik maapealsed küsimused lubatakse ära lahendada, ei kõla see küll usutavalt, kuid intrigeerib siiski. Lahenduste asemel võib aga kokku lugeda, mitu korda mainitakse raamatus sõna „energia". Seda kasutab kirjutaja enam-vähem igas teises lauses ning kõrvale pillutakse hulgaliselt samalaadseid sõnu, nagu „kiirgus", „sagedus", „võnkumine", „lained", „reinkarnatsioon". Ühesõnaga, kõik need lahendused kõlavad, justkui keegi tahaks oma ideevaesust laialivalguvate sõnade taha peita. Pseudo, tühi, kurnav. Raamatu kogusõnum ongi vist, et „kõik on energia". Aga… seda me juba teadsime.

See, mida või miks autor täpsemalt kritiseerib, jääb selgusetuks ega kõla mitte tüütu sääse, vaid tüütu millennial'i pininana, kes on midagi kunagi kusagilt kuulnud.

TÄHTSAD TEGELASED

Lisaks suurtele sõnadele kasutatakse ka autoriteetseid tegelasi. „Postinfotehnoloogia" avaneb vestlusena Messengeris, milles osalevad tähtsad ninad, näiteks Marcus Aurelius ja Jeesus Kristus. Ideed peab tegelikult kiitma – panna legendaarsed mõtlejad, kes esinevad siin lapsepõlvearmastust otsivate tegelastena, ühis-*chat*'i. Sarnast ideed kasutas ju **Viktor Pelevingi** oma „Õuduse kiivris" – mütoloogilised tegelinskid jututoavestluses müüte purustamas. Jah, kuigi idee pole uudne, on see siiski hea. Kahju lihtsalt, et teostus seekord alla igasugust arvestust välja kukkus.

Ilma edasiarenduseta saab ühest heast mõttest äärmisel juhul säutsu. Mitte raamatu.

Taavet Kase on täielik sõnasnoob ja tekstihull.

See, kas kirjutaja on Aureliust ja Kristust tõepoolest ajalooliste tegelastena mõelnud või pigem pseudonüümidena kujutanud, ei omagi tähtsust – nimekasutus on ju alati eesmärgiga. Suurte nimede raamatutegelasteks kirjutamine pole absoluutselt taunitav, pigem ikka tervitatav, aga sel juhul peab kirjutaja võtma vastutuse, peab nimekasutust põhjendama. Peab Jeesus Kristuse nii-öelda lugejale ikkagi maha müüma. Õnnestunud näiteid leidub kirjanduses arvukalt, esimestena meenuvad **Mihhail Bulgakovi** Pontius Pilatus („Meister ja Margarita"), **Goethe** Mefistofeles („Faust") ja **José Saramago** Surm („Tujukas surm"). Tundub, et Herman Cat on piiblit ja **Aureliuse** teost „Iseendale" pisut isegi sirvinud, kuigi mitte piisavalt, et tegelased meile maha müüa. „Postinfotehnoloogias" ütleb Aurelius: „minu keha, käib ja nikub mu ajusid mu alateadlike hirmudega." (lk 19) Igaüks, kes on „Iseendale" läbi lugenud, teab, et Aurelius niimoodi iial ei vinguks – see käib kogu stoilise maailmapildi vastu. Lisaks, Aurelius ja vegan? Ei usu.

Suurnimede kasutamise tagant ei tasu aga siiski otsida mingit põhjendatust – see mõjub lugejale kurnavalt ega paku mingit lisaväärtust. Esimese paari dialoogiga saab selgeks, et kõik tegelased sulavad ühtlaseks massiks ega eristu üksteisest millegi poolest. Dialoogina kirjutatud teksti lugedes tekib paratamatult tunne, nagu loeksin näidendit. Ja paratamatult hakkan kujutlema näitlejat laval kirjutatut esitamas. Niimoodi kujutledes muutub tekst aga veelgi seosetumaks ja kõlab otsekui imikute lälin. Midagi tahaks Herman Cat otsekui öelda, midagi raha-ja kehakultuse kohta, midagi planeedi jätkusuutlikkuse kohta… Õhkõrnadest vihjetest kaikub justkui mingit kriitikameelt. Aga see, mida või miks ta täpsemalt kritiseerib, jääb selgusetuks ega kõla mitte tüütu sääse, vaid tüütu *millennial*'i pininana, kes on midagi kunagi kusagilt kuulnud.

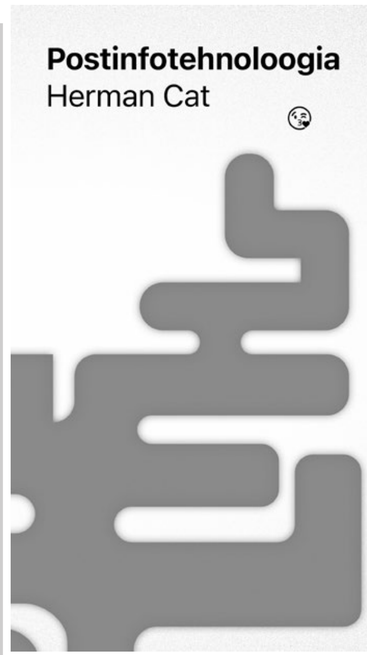

HERMAN CAT „POSTINFOTEHNOLOOGIA EHK MAAILM RAKUTASANDIL"
TOIMETANUD KIM URI, KUJUNDANUD MIKK OJA
;PARANOIA, 2020 / 70 LK

KEELEKASUTUS JA MÕTTEVÄLJENDUS

Ma võin tegelikult üsna tühja loba lugeda küll, aga sel juhul peab tühi loba olema keeleliselt hästi lobisetud. „Postinfotehnoloogias" kasutatakse nii-öelda netikeelt, mis on iseenesest inetu ja raskesti loetav. Lauseehitus? Juhuslik ja läbi mõtlemata. Ja jälle – inetut netikeelt võib ju tegelikult ka lugeda ja selle loomises osaleme nutiekraanil tippides me kõik niikuinii. Sel juhul peab aga kole keelekasutus olema vähemalt vaimukas. Herman Cat kahjuks nalja ei tee – naerumeeter oli lugemise ajal stabiilselt nullis. Olgu, kui huumorisoon ongi äärmiselt subjektiivne, siis pisaratega ei saa keegi vaielda – aga veel vähem hakkasin lugedes nutma. Hiljuti nägin mingis Facebooki reklaamigrupis (vist) tahtmatult naljana väljakukkunud tõlget sõnale „cringe". Kringel. See iseloomustabki minu lugemisemotsiooni seekord kõige etemini. Kringel mis kringel.

Mulle tundub, et sain natuke pihta Herman Cati püüdlustele. Kirjutaja tahtis võtta suured postulaadid ja igavikulised teemad ning need nii-öelda ära sittuda. Aga pungilikult ja ägedalt ära sittuda. Umbes nagu purjus intelligentide lällamist saab siiski nimetada intelligentseks lällamiseks. Mingil hetkel muutub aga üksköik kui intelligentne lällamine lihtsalt lällamiseks ja punki pole kuskil.

Ise postulaate kirja pannes tuleks need enne ikkagi läbi mõelda ning veenduda, et väljaöeldu on kuulikindel ja elujõuline. Näiteks: „kõik maa inimkonnad on tapnud end maha suunatud talendi ehk raha pärast." (lk 35) Kust otsast sellele nüüd läheneda? Paber kannatab kõike, aga pärismaailmas ei pea selline lause ju kaht sekunditki vastu. Veel näiteid: „Hier[ar]-hiat tekitab ainult raha! Alandust tekitab ainult armastuse puudus." (lk 40) Sama lugu – ei oskagi nagu midagi öelda. Positiivsena saan mainida võrdlust, kus viidatakse kolmemõõtmelise maailma seosele püha kolmainsusega. Vot! Sellele ma polnudki varem mõelnud. Ent ilma edasiarenduseta saab ühest heast mõttest äärmisel juhul säutsu. Mitte raamatu.

ISTU, KAKS

Herman Cat! Kes iganes sa oled, kus iganes sa oled. Tahaksin sulle öelda: „Istu, kaks!" Tegelikult ei taha ju üldse halvasti öelda, aga usun ikkagi kulunud reeglit, et karm tõde ütleb rohkem kui tuhat meelitust. Loodan, et ka sina, Herman Cat, oled vähemalt selles punktis minuga nõus. Alati tasub uuesti proovida. Ja lõppkokkuvõttes – kes teab, võib-olla olen mina lihtsalt sõnasnoob ja harilik loll. Minule põhjustas „Postinfotehnoloogia" lugemine igatahes peaaegu füüsilist valu ja hea meelega pistaksin selle raamatu põlema. Ära kõndides oleksin leekide poole seljaga. Nagu filmides. Oleks vähemalt natuke punk. Siiski kordan: kõik on alati (lisaks energiale) ka subjektiivne ning kes julgeb, see hammustab!

Lugeda on mõnus – eriti paberilt.

Hakka tellijaks.

Püsilepinguga leht koju iga kuu **1.80 €** eest.
Vaata: *tellimine.ee/muurileht*

MÜÜRILEHT

ALATI EI SAA HÄSTI MINNA

KIRJUTAS **ANNE VETIK**, ILLUSTREERIS **MARIS TAMMER**

Kaugel-kaugel maal Austraalias, kus pesitsevad peaaegu et meie antipoodid, elas ja elab siiamaani poiss nimega Blair. Tema perekonnanimi jääb meile teadmata, seda ei lubanud ta avalikustada. Blair on umbes 27 aastat vana ja töötab kontoris. Mingis mõttes on tal vedanud, sest ta näeb nunnu välja ja kontoris valitsevad naised, kes hindavad kõrgelt tagasihoidlikke nooruslike näojoonte ja heade kommetega mehi. Naised näevad vastassoo sellist tüüpi esindajates ühtaegu nii poegi kui ka armukesi. Õnneks ei tea alati moekalt sätitud juustega Blairi *cis*-töökaaslased seda, et ta on gei. Kokku on tal umbes viis kolleegi ja koos Blairiga tegelevad nad millegagi, mis sarnaneb logistikaga, kuigi tegelikult keedavad nad peamiselt teed ja räägivad, et järgmisel aastal nad küll enam siin tööl ei käi. Tegelikult aga käivad edasi. Aeg-ajalt asuvad nad Blairilt välja pressima infot tema pruudi kohta, mille peale noormees punastab. Tädid ütlevad siis: „Awww, you’re so sweet, little Blair!” Ning pakuvad talle küpsiseid.

Blairi kardetud ja jälestatud ülemus Boss-naine on väga suur. Kurjad inimesed ütleks isegi, et paks. Talle ei meeldi immigrandid, eriti Aasia päritolu. Blair peaaegu et vihkab oma käskijat ning kirjutab temast tihti oma Instas, sest nii nagu paljud teisedki nelja seina vahele ning ekraani pealispinnale vangistatud kontorirotid, elab ta oma frustratsiooni välja internetis. Muidugi, Boss-naine pole ainuke, kellest Blair kirjutab. Talle sobib igasugune materjal: naljakad ja koledad loomad, andetu kunst ja andekas kunst, plastrinnad ja naturaalsed rinnad, merisead ja meritähed. Viimaseid Blair kardab ja leiab, et nad võiks välja surra nagu ka paljud teised asjad, mis talle miskipärast ei meeldi. Telefon käes ja pilk pikslitel, hakkab Blairi aju täiel jõul vaimukusi tootma ning ta leiab alati ideaalseid otsingusõnu, mille peale Guugel toob välja kõige obskuursemaid ja seeläbi naljakamaid pilte. Blair käitub, nagu tal oleks oma jälgijate arvamusest ükskõik, kuid tegelikult, kui keegi siiralt ütleks, et kuule, su stoorid on mõttetud, laseks Blair end vist maha. Või siis mitte, sest püstolit tal ei ole ja ta ei ole ka piisavalt julge. Võib-olla ainult purjus peaga. Alkoholiga on Blair hea sõber. Joobnuna kipub ta end haletsema isegi rohkem kui tavaliselt, ning mõtlema armastusest. Praegu armastab Blair ainult ennast ja võib-olla nii see ka jääb.

Kolmapäeval tööle jõudes, briti teadlased on muide selgeks teinud, et kolmapäev on töönädala masendavaim päev, lonkab Blair oma korrusele, ütleb suvalisel ilmel töökaaslastele „hello” ja istub arvuti ette. Oma meilboksist leiab ta lisaks tavapärastele tööülesannetele kutse arenguvestlusele. Sisimas kõhulihase seesmine külg vastikusest kokku tõmbumas, kuna, nagu oleme maininud, Blair ei salli oma ülekaalulist ülemust, vaatab ta kella. Vestluseni on umbes tund ning seda aega sisustab Blair, otsides internetist pilte märksõnaga „fighting horses”. Ta valib kõige brutaalsema leitud fotodest ja postitab selle alguses fiidi, siis mõtleb ümber, kustutab hobused kiirelt ja viskab selle hoopis stooridesse üles. „Meem,” mõtleb Blair rahulolevalt. Tema päeva kõige olulisem tegu on seega tehtud, või vähemalt nii ta arvab.

Enne Boss-naise kabinetti sisenemist hingab Blair sügavalt sisse. Ta ei oska suhelda tavaliste inimestega ja tema silmis on Boss-naine täiuslik tavalisuse kehastus. Blair teeb ukse lahti. Boss-naine istub laua taga ja vaatab arvutiekraani. Tema ebamäärast värvi juukseid kaunistab plastist lips. Tal on seljas sametist nahkhiirelõikega blusoon ning ta nägu läigib. Sellegipoolest on korpulentses daamis midagi majesteetlikku, liigutuste voolavus ja rahulik näoilme sisendavad austust. „Tere-tere,” noogutab ta oma alluvale. „Kuidas läheb?” „Okeilt,” vastab end toolile sättiv Blair. Järgneb vaikuseminut. „Mhm. See on tüütu protseduur, ma tean jah. Siin on väike vorm, täida see ära, palun. Ja siis ma esitan paar küsimust juurde ka. Bürokraatia, eks ole,” ütleb lõpuks Boss-naine. Ta võtab kusagilt laua alt välja paberi ja ulatab selle Blairile. Blair lükkab tooli ülemuse lauale lähemale ja hakkab metoodiliselt lahtreid täitma. Tal läheb umbes viis minutit. Sel ajal on toas kuulda vaid konditsioneeri undamist. Boss-naine jälgib Blairi, sest arvab, et viimane ei pane seda tähele. Tegelikult aga paneb küll ja mõtleb, et hea meelega sõidaks sellest paksust seast oma autoga üle. Autot tal küll õnneks ei ole. Siga ei tea asjast midagi, ta teab ainult seda, et Blair on kõige kenam inimene, keda ta kunagi näinud on. „Alati nii puhas ja tore, hoopis teistsugune kui teised. Nii peenikesed käed. Peaaegu nagu linnuluud.” Boss-naine kujutab ette, kuidas ta surub Blairi enda rindade vastu ning Blair sosistab talle kõrva: „Miks lasid mul nii kaua oodata. Olin juba ammu valmis.”

Lõpuks saab Blair paberiga ühele poole ja annab selle silmsidet vältides ülemusele tagasi. „Okei, vaat kui tore,” ütleb Boss-naine ja naeratab. „Et siis paar küsimust veel lisaks. Mis on olnud su viimase aasta suurim tööalane õnnestumine?” „Aastaaruande edukas koostamine,” vastab Blair. Ta tahab, et arenguvestlus võimalikult kiiresti läbi saaks. „Ja-jah. Mis võiks sinu tööpäevas teisiti olla?” „Köögis võiks olla musta teed.” „Ei olegi või? Noh, selle saab kohe täna korda ajada. Nüüd aga ütle mulle, kumma sa valiks, kas 30% palgalisa või minuga koos avakosmosesse põgenemise? Linnutee lõpus Canopuse tähesüsteemis asub planeet Turandum, mille loodus on imeline, kuid kohalikud asukad metsikud ning õelust täis, meenutades korraga tiigrit ja konna. Käsikäes, mina ja sina, saame vabastada Turandumi kurjade humanoidide ikkest ning asuda seda valitsema tõe ja õigusega, elades roosade metsade vahel kristall-lossides.” Blair tõstab pilgu ja vaatab Boss-naisele otsa. Boss-naine naeratab, näidates oma huulepulgaga määrdunud hambaid. „Kuidas palun?” küsib Blair. „Kumma sa valid? Kas palgalisa 30%, maksud maha, või minuga koos avakosmosesse põgenemise? Ma ei luba, et see on lihtne. Meid ootavad ohtlikud seiklused, verejanuline kohalik loomastik ja isegi verejanulisem kohalik taimestik, kuid Turandumi taevast ehtivate kullakarva topeltkuude nimel tasub riskida.” „Ta on hulluks läinud,” mõtleb Blair, „täiesti ja absoluutselt hulluks.” Ta tõstab pilgu ja vaatab esimest korda Boss-naise ootust täis silmadesse. „Ma võtaks vist selle palgalisa,” ütleb Blair selge ja kindla häälega. Naeratus kaob Boss-naise huulilt. „Ma natuke kartsin seda. 30% on ikkagi suur raha. Kuid vähemalt tean nüüd,” sõnab ta, vaatab aknast välja, ohkab raskelt ja hakkab toolil pöörlema. Ta pöörleb järjest kiiremini ja kiiremini, nii kiiresti, et muutub lõpuks pelgalt värviplekiks. Pleki ümber moodustub metallkuul, mis tõuseb õhku ja lendab aknast välja, purustades klaasi ning isegi seda koos hoidva raami. „Ni figa sebe,” ütleb Blair ja minestab.

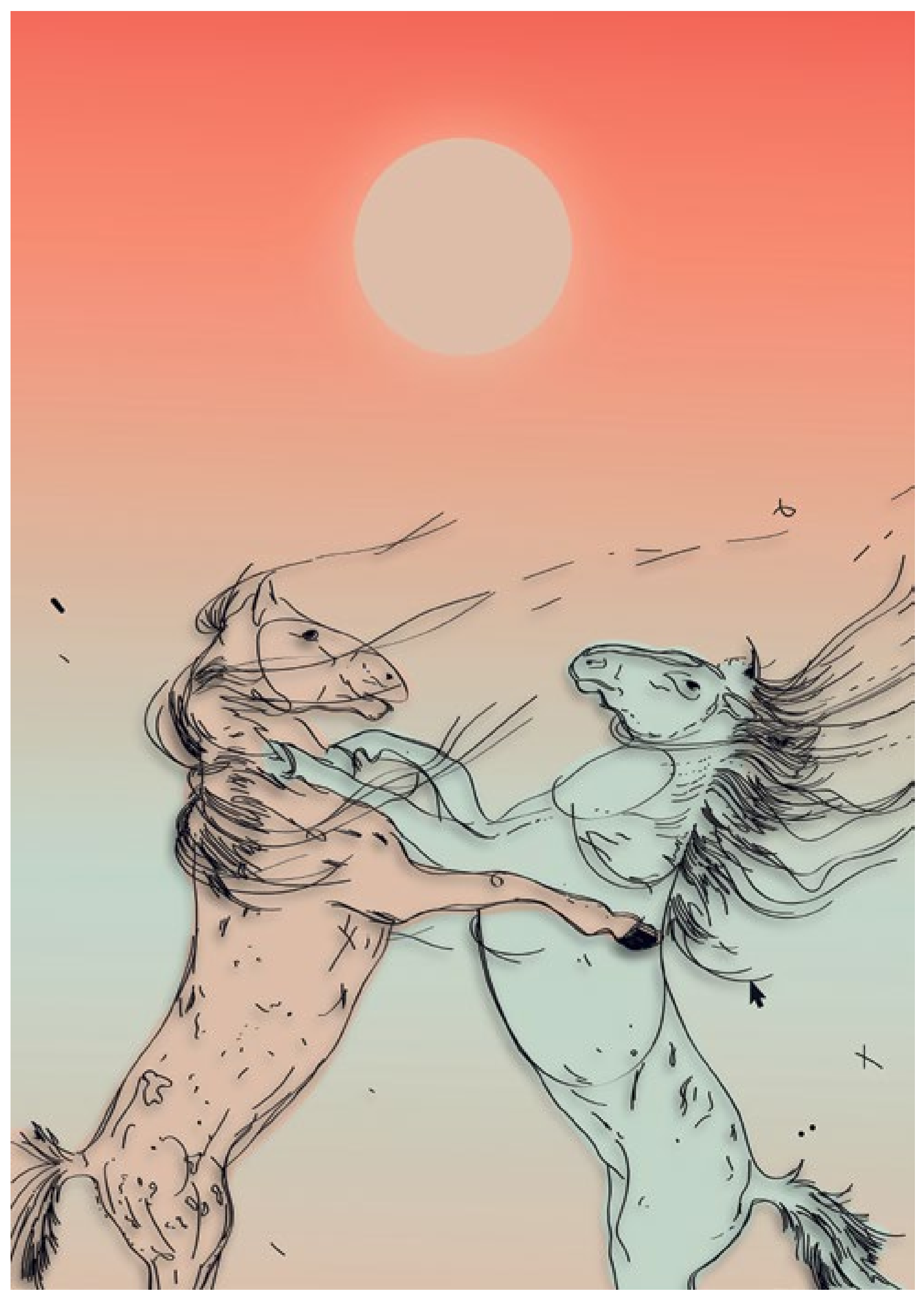

Anne Vetik töötab reklaamis, kirjutab kunsti- ja moekriitikat ning viimasel ajal on laiendanud oma loomingulisi ambitsioone belletristika suunal.

Lexsoul Dancemachine filmiesitlus-jõulupeol. Fotod: Taavi Muide

Eesti *funk*-souli lipulaeva Lexsoul Dancemachine’i YouTube’i kanalil on võimalik vaadata dokumentaalfilmi „Can we make it?”. Ako Lehemetsa kokku pandud 45-minutiline linateos kujutab bändi teekonda läbi keerulise 2020. aasta takistuste ja õnnestumiste.

16.–17.01.

VILJANDI TULED

16.–17. jaanuarini toimub folgipealinnas visuaalkunstifestival Viljandi Tuled. Tegemist on platvormiga, kus kohtuvad eri kultuurivaldkonnad: arhitektuur, kunst, multimeedia ja valguskujundus. Koostöös oma ala kunstnikega luuakse kohaspetsiifilisi ning ruume nihestavaid installatsioone, mis annavad suurepärase võimaluse Viljandi linnaruumi (taas)avastamiseks. Osalevad kunstnikud: Maris Tomba, Oliver Kulpsoo, Maari Soekov, Siim Reispass, Mikk-Mait Kivi ning Sasha Mirson. Lähem teave: *viljandituled.ee*

19.01.

AASTA ALGUS PAULUSE KIRIKUS

19. jaanuaril kell 19 toimub Tartu Pauluse kirikus Vanemuise sümfooniaorkestri aasta alguse kontsert, mis asendab 20. detsembril ära jäänud advendikontserti. Teiste seas kantakse ette Wolfgang Amadeus Mozarti „Vesperae solennes de Confessore” V osa, Hendrik Sal-Salleri „Nii sind ootan”, Ralph Vaughan Williamsi „The Lark Ascending”, Tõnu Kõrvitsa „Lageda laulud” nr 6 ning Martin J. Sildose „Mu süda usub õnne” ja „Neil karjastel väljal”. Kontserti dirigeerib Martin Sildos. Solistidena astuvad üles Karmen Puis (sopran) ja Kadri Palu (viiul). Info: *vanemuine.ee*

22.01.

ÄREVUS UUES TEATRIS

Kui kõik läheb plaanipäraselt, toimub 22. jaanuaril Tartu Uues Teatris lavastuse „VIDEO: TÄIELIK ŠOKK! SÜNDMUSKOHAL KAOS, TUVID MINESTUSES” esietendus. Žanriliselt on tegemist „väljakannatamatu ärevusega kolmes toas”. Ja nõnda ta vaataja ette ilmubki – korraga kolmes toas, kus kõigis on inimesed, kes tahavad aru saada, mis juhtus ja mis edasi saab. Aegamisi selgub, et mõnes toas on asjadest aru saadud paremini ja mõnes kehvemini. Autor-lavastaja: Elise Metsanurk. Info: *uusteater.ee*

22.01.

„ANKEEDI” TEGIJAD TARTUS

22. jaanuaril kell 19 algab Elektriteatris eesti filmi „Ankeet” linastus, mille järel on võimalus kohtuda ka selle režissööri Aljona Suržikovaga. Film läbib kaleidoskoobina portreesid ja lugusid nii minevikust kui ka olevikust. Filmi režissööril oli 1994. aastal märkmik – „sõbravihik”. Mis on klassikaaslastest aga nüüdseks saanud? Info: *elektriteater.ee*

Foto: press

29.01.

DIGITAALNE KORISTUSPÄEV

Kas teadsid, et kõik, mida me internetis teeme, jätab jälje keskkonnale? Nii kutsubki Telia 29. jaanuaril kõiki nutiseadmete kasutajaid osalema digitaalsel koristuspäeval, mille eesmärk on teha korda oma digielu ning kustutada seadmetest kogu mittevajalik info, mis on muutunud ajaga digitaalseks prügiks ja müraks. Detailid: *koristuspaev.digitark.ee*

KUNST

DEGENEREERUNUD PÄRNU + MÄETAMM

Kuni 15. jaanuarini on veel võimalik saada Pärnu Kunstnike Majas osa näitusest „Pärnu degenereerunud kunst”, mis heidab pilgu Pärnu kaasaegsele kunstile – kusjuures, väidetavalt saab näha ka täiesti mõistmatuid abstraktseid töid, mille puhul on näha, et kunstnik ei oska isegi joonistada! Samuti ära photoshopitud fotokollaaže, mille taha on püütud peita oma tehnilist küündimatust ja oskamatust fotoaparaati kasutada. Osalevad kunstnikud: Marko Toomast, Andrus Joonas, Jan Leo Grau, Alar Raudoja, Pusa, Tiina Ojaste, Leonora Palu, Reimo Padul ning külalisena Marko Mäetamm. Info: *linnagalerii.ee*

FOTO

POEETILINE JA VIIRASTUSLIK KONFLIKT

Detsembris avati Tallinnas Juhan Kuusi Dokfoto Keskuses näitus „Kodu ja rahu”, mis koondab prantsuse fotograafi Emmanuel Tussore’i ning Peterburi fotograafide Anton Ivanovi ja Alexander Vasilyevi töid. Teosed täiendavad üksteist ning kõlavad kokku, rääkides konfliktset ja keerulist lugu keeles, mis on dokumentaalne, aga samal ajal ka poeetiline ja viirastuslik. Näitus avab sõja ja rahu teemat väga eripalgelistes vormistustes. Kuraatorid: Kristel Aimee Laur ja Toomas Järvet. Lähem teave: *dokfoto.ee*

Foto: Alexander Vasilyev

ULME

PERIOODILINE VEEBIULME

Perioodilised veebiulmeajakirjad Reaktor ja Algernon ilmuvad traditsiooniliselt kuu või kvartali lõpupäevadel, nii saamegi meenutada, et detsembrikuu numbrid on oma tee veebi leidnud ning ootavad lugemist. Reaktorist leiame näiteks kolm algupärast ulmejuttu (Tormi Ariva, Risto Jurvanen, Helina Ravasoo), portsu arvustusi ja põhjaliku intervjuu Meelis Kraftiga, Algernonis kirjutavad Karen Orlau, Mario Pulver ning Siim Veskimees, aga juttu tuleb ka Mary Poppinsist ja Dostojevskist. Silm peale: *ulmeajakiri.ee, algernon.ee*

NÄITUS

KUIDAS ME MOODSAD OLIME

Kes pole veel jõudnud, neid ootab Tartu Linnamuuseumis (Narva mnt 23) lausa kuni aprilli lõpuni näitus „Kohustus olla moodne”. Tore väljapanek viib meid möödunud, aga äratuntavatesse aegadesse, nimelt 20. sajandi esimesse poolde, kus kodukultuur areneS Eestimaal õige tormiselt. Olulised märksõnad on moderniseerumine ning moodne perekonnaelu, naiste emantsipatsioon, kodumajanduse roll rahvusriigis, propageeritud ideede ja argielu suhe. Kuraatorid: Anu Kannike (ERM), Madle Uibo ja Marge Rennit. Info: *linnamuuseum.tartu.ee*

TOIT

ZOOMIS KOKKAMISE TÖÖTOAD

Sotsiaalne ettevõte Köömen, mille spetsialiteediks on Araabia köök, on tulnud taas lagedale sümpaatse algatusega. Nimelt on asutud korraldama eestikeelseid Zoomi-põhiseid toidukoolitusi süüria, iraani ja palestiina kokkade juhendamisel. Uusi retsepte ja nippe avastada saab nii ise, n-ö eraisikuna, aga lisaks on võimalik tellida veebikoolitusi ka oma sõpruskonnale või hoopis töökollektiivile! Kuivõrd koosviibimisi on praegu keeruline organiseerida, aitavad ehk ühiskokkamised veebis igatsust sõprade või kolleegide järele pisut leevendada! Info, hinnad jne: *koomen.ee/toidukoolitused*

Foto: Carolyn Prits

JOOGA

JOOGASTUUDIOTE VEEBITUNNID

Kui vahel tabab kodukontorilaua taga tunne, et tore oleks piirangute kiuste end veidike liigutada, siis tasuks ehk proovida kätt (või jalga) mõnes *online*-joogatunnis! Appi tuleb muidugi vana hea YouTube, aga kui tahaks kuulda oma kodusel matil eesti keelt, võib hoopis uurida, mis võimalusi pakuvad selleks mõned meie oma joogastuudiod (näiteks City Yoga ja Infra Jooga). Lisaks pruugib hoida pilku peal Facebooki grupil „Jooga ja BodyBalance Mariega” (treener Marie Pullerits), aga oskuslikud guugeldajad leiavad küllap veelgi toredaid variante.

ÖÖ

NÕUKOGUDE ÖÖ

ERM kutsub üles jagama mälestusi ja kogemusi nõukogudeaegsest ööelust. Uuritakse öiste koosviibimiste kohta nii kodus kui ka n-ö linna peal, aga samas oodatakse lugusid ka öösel töötamise kohta, lisaks meenutusi öisest linnaruumist ning omaaegsetest piirangutest. Lisainfo: *erm.ee/et/osale*

T

A

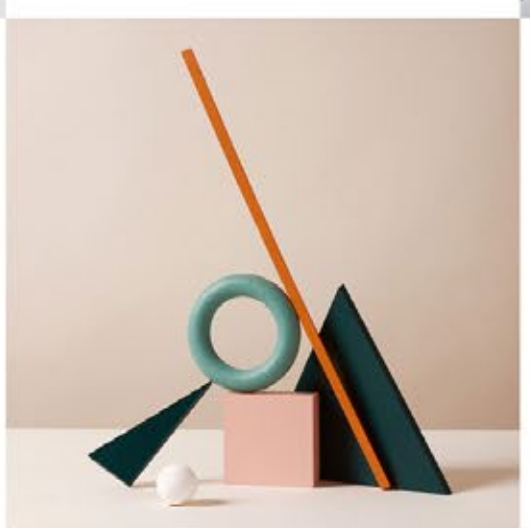

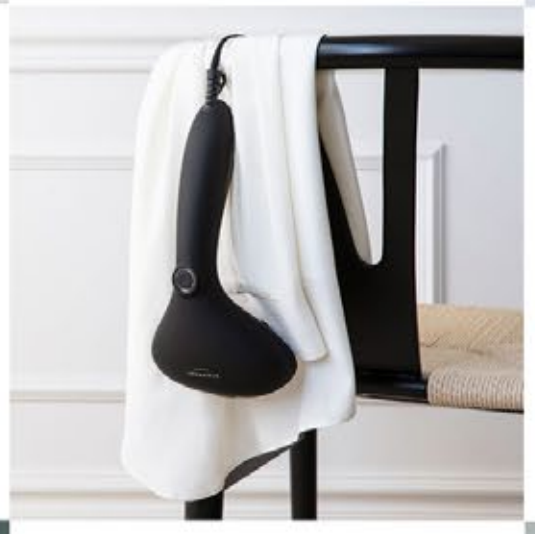

L

I

TALI Concept / HOME / Kotzebue 33, Kalamaja / www.talidesign.eu